

GARIBALDI.

KOSSUTH.

HONVEDVILÁG

WASHINGTON.

KUNSAGI és POREMKIN

2. kötet.

RAKÓCZY.

PESTEN
HECKENASZT GUSZTÁV.

HONVÉDVLÁG.

MÁSODIK KÖTET.

Pest, 1868. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

A honvéd, a huszár és a honvédtüzér.

1. A honvéd.

Irta Vadnai Károly.

A függetlenségi harcok közepette, ama szent lázban, midőn oly édes volt szenvedni és meghalni a hazáért, midőn „trombitahangokon, ágyúkkal beszéltünk“, töltényes táskánkban egy költeményt hordozánk, melyet valamennyien könyv nélkül tudtunk, és a melyet mégis nem győztünk eleget olvasni, újra meg újra.

Ez a költemény így kezdődött:

„Isten után legszebb s legszentebb név

A honvéd nevezet,“ stb.

Petőfi írta, kinek kettős dicsősége van.

Egyik az, hogy mint költő örökké — él.

A másik az, hogy mint honvéd a csatamezőn halt meg.

Egy jó dal, mely lelkesít, megkettőzi a katona erejét. Innen van, hogy egy francia tábornok a forradalmi kormánytól, vagy tizezernyi segélycsapatot kért, vagy a „Marseillese“ egy új kiadását. Innen van, hogy én is, midőn a honvédről akarok szólni, Petőfin kezdem, kinek szabadságdalai nem egy fiatal légénytettek hőssé, s nem egy csapatba önték a bizalom és önérzet bátorító lelkét.

Mily név volt a „honvéd,“ — nem szükség emlegetni.

Maga a megkoronázott király elismerte, hogy becsületre méltó, mert az alkotmányért küzdött. A százezer arany nagylelkű ajándoka fényes elismerése ama névnek, melyet tizenkilencz évig igyekeztek félszeg kormányférfiak és rendszerek megalázni, feledve, hogy gyarló ember be nem feketitheti azt, a mit maga a történe-

lem aranyozott meg. És ez az arany fényesebb, maradandóbb mind annál, a mit a föld teremhet és adhat.

Maga a honvéd-név egy tudós vén katonától eredt, az öreg Kiss Károlytól, kit nem oly rég kísértünk ki a temetőbe, s ki katonai pályája bevégeztével az irodalommal foglalkozott, s tagja volt az akadémiának és Kisfaludy-Társaságnak. De bár beszélyei, — melyek az „Aurórák“-ban jelentek meg, — az akkori közönségnek méltán tetszetek, katonai munkáiban pedig sok tanulmány és ismeret van: mégis habár tíz annyit írt volna: mind az nem teszi nevét olyan emlékezetessé, mint ez az egy — szó, melylyel a szabadság fiatal seregét megkeresztelé.

Ő találta föl csaknem ösztönszerű gyorsasággal, midőn az első zászlóaljakat tervezték, az egyszerű és nagy jelentőségű szót: — honvéd.

Csak néhány hó, és az új, addig ismeretlen név, a legnépszerűbb lett a hazában, s figyelmet keltett világszerte.

Mi szülte a honvédet? A lelkesedés.

Egy nap végig hangzott a kiáltás: a haza veszélyben van! s néhány nap múlva tízezer önkénytes kiáltá: mi megvédjük, éljen a haza!

Ez a sereg — úgy szólván — a földből támadt, egyszerre. Betanítására nem volt idő, de a vörössipkás — gyakorlatok nélkül is tudott harcolni, győzni és meghalni. Diadalokon kezdé s azon folytatá. S a többi hasonló kívánt lenni hozzá, s volt csapat, mely fölül is multa.

Mit tett a honvéd? — arról a történet beszél.

És ha nem beszélne is: körültünk minden e rövid és nagy korszak emléke. A bástyák, melyek Budavárt övedzik, a mezők és halmok Isaszeg körül, a Branyiszko orma, a nagy-sarlói dombok, a komáromi sánczok, a híd Piskiné, a puszták és vízpartok, a hegyszorosok és a Bánság térei egy-egy némán kiáltó emléklapját képezik az örök könyvnek, melynek czíme ez: „A magyar függetlenségi harc története.“

Maguk a költők is ezt énekelték egykor: „Romlásnak indúlt hajdan erős magyar.“ Petőfi úgy szól a magyar dicsőségről, mint

kihamvadt fényről. Magunk is elhittük már, hogy csupán szóno-
kolni és korteskedni tudunk.

A honvédé a dicsőség, hogy föleleveníté a régi magyar vitézséget s bámulandó diadalok harsonáján tudatta a világgal, hogy még élnek a Hunyadiak és Zrínyiek unokái.

Egy ujoncz sereg két nagy hatalommal s négy fölkelt nemzetiséggel áll a szemközt! Oly arány, minő csak Thermopylénél volt egykor.

Es ez az ujoncz sereg nemcsak győzni, hanem nélkülözni is tudott.

Kiállta a 48-diki kegyetlen telet, utat törve a hóban, előör-
sön állva havasok tetején, gyakran éhezve és fázva. Kiállta a leg-
hőbb nyár öldöklő melegét, s az epemirigy járványát. De fagyban
és forróságban, didergő tagokkal és izzó homlokkal, jó kedve volt
és nem szenvedett.

„A hazáért van! — mondá — s az nem szenvedés.“

Mínta sejtette volna, hogy a test gyötrelme semmi ahoz képest, a mi a lelket, az önérzetet érheti!

Jó kedve volt akkor is, midőn átlótték. Nem egy „hadnagy“
volt, ki összeomolva kiálta közvitézének: „csak előre édes fiam!“

Nem volt tán sereg a földön, mely többet túrt és kevesebbet panaszkodott volna.

De eljött az idő, midőn a nap lehúnyt fölötte, s attól a perctől fogva, midőn fegyverét le kellett raknia, ismerte meg, mi a szenvedés.

Bálványa — a haza — letiporva feküdt. Tetszhalott volt, bár mi holtnak hívők. Hisz az orvmadarak károgtak és csaptak lakmározást fölötte. A hősök, kiknek lobogóit követtük, véritélet áldozatai lettek, vagy lánezon ültek fogházakban, a tiszteket besorozták cserepárok közé, a közlegényeket magyar ezredekbe, a menekülőket üldözik, s a honvéd név bejött a politikai vétkek czímsorába. Nagy véték lett, mert a hazát védte, midőn az veszélyben volt, s a megtámadt törvényekért s az aláásott alkotmányért küzde.

S mily érzés volt az: bűnjel gyanánt rejteni el az érdemjelet, mely a vitézség és hazaszeretet elismerése volt. Széttörni a kardot, melyre büszkék valánk. Eltagadni azt, mi édes önérzettel tölté el szívünket. Kibujdosni a hazából azért, mert hű fia valánk. Vagy idegen ég alatt túrni egy durva káplár szitkait, ki tán néhány hó előtt még futott előlünk!

De volt egy vigasztalás! Hittük, hogy az az emlék, melyhez volt kapcsolva a honvéd neve és vitézsége, nem halhat ki a nép szívéből soha. A néma országnak van egy szent fájdalma, melyet a hűség ápol, hogy legyen belőle — föltámadás. A népdal, mely akkor is szabadon nőtt, mint a mező virága, mert nem férhetett hozzá a cenzura törölő ónja, fölvette a honvéd nevét, megsiratta, vigasztalá és jobb jövővel biztatta.

A szegény sorsüldözött, ki talán azért nem kapott képessé-
géhez való alkalmazást: mivel egyszer a hazát védte, hallá e dalt és bízni kezdett a remény e vékony szálában.

Az irodalomban, a színpadon megelevenült a nemzet nagy multja, melyben a jövő tükrét kerestük.

Szenvedve, nélkülözve, gyakran honfitársainktól sem értve meg, erőt meríténk a kevésből, a mi megmaradt.

Hittük a költővel, hogy „a porba omlott szép haza föl fog virulni még!“ s talán nem hiába hittük.

A ki nem élte át a honvédvilág harczeit, küzdelmeinek — úgyszólván — költészetét, diadalmainak örömeit: e rövid, de fényes napot a tizenkilencz évig tartó éjszaka előtt; s aztán meg, nem tűrte ama mély megaláztatást és keserveket, melyek egy szent kötelesség teljesítéseért sujtottak: az nem is fogja megérteni a gyönyört, melyet mi akkor éreznék, midőn végre szabadon ki lehetett mondani: én is honvéd valék!

Nem dicsekedés ez, a mint némelyek félreértik; ez egy édes visszaemlékezés, melyhez a szívnek nagy joga van. Az egy szabad lélekzet-vétel annyi elfojtott után. Jóleső kiegyenesülése a testnek, mely évekig lenyomva volt.

Semmi más követelés nincs abban, csak az önérzeté. Igen,

az önérzetét, melynél nagyobb kincset a volt-honvéd nem kíván, de a melynél nagyobbat nem is adhatnak neki.

Nem jön ő elő, hogy megfizettesse harczy díját. Ha csak honvéd lett volna: némán hallgatna, mert hisz — nézete szerint — nem is tett egyebet, mint azt, hogy nehéz időben teljesíté kötelességét. De a harczok leteltével „üldözötté“ vált, s ezért ohajt — elismerést.

Ha ép kéz-lábbal bír: eszébe sem jut, hogy jutalomra számoljon; de tudja, hogy vannak gyámoltalanná lett családok, csonkák és bénák, kereset-képtelenek, kikre nézve sokáig lesújtó volt a tudat, hogy ép azért szenvednek kilátás nélkül, mert ők vagy övéik a hont védték.

Jól esik azonban rá gondolni, hogy a király nagylelkű kezdeményezése és a hazafiak adakozása most már e sebek nagy részét behegeszti, s eljő az idő, midőn senki sem fogja mondhatni a csüggettség keserűségével: ime, nálunk nyomor és mellőztetés a jutalma annak, a mi más boldog országokban legalább elismerést és sanyarúságtól ment létet biztosít.

Ne vegyék tőlünk azt se rossz neven, ha azt hiszszük, hogy a honvéd név nem csupán a múlté, hanem a jövőé is lehet.

Eljöhet az idő, vajha távol lenne, midőn e szeretett hazát — a koronával és törvényeivel együtt — külveszélyek fogják fenyegetni. Akkor ismét elszánt és lelkesült vitézekre leend szükség, hogy éljen a haza és ragyogjon a korona! A honvéd név maga is nagy lelkesülés forrása lenne ily időkben. Drága emlék, mely kötelez. Egy zászló, mely buzdít, s melybe — mint szabadság-dalaink költője mondá: — „a győzelem bele szeret!“

Nem a mi gyér és mulékony emlékezéseinkért kívánjuk mi tehát megőrizni a „honvéd“ nevet, hanem a hazáért, melynek még szüksége lehet — honvédekre.

Szent czímer ez, melyre a legrosszabb időkben is, leborítva a bánat leplével, azt irtuk: fel fog támadni!

2. A honvéd.

Irta Kelemenfi I. (1848-ban).

Olyan a honvéd a huszár mellett, mint midőn az égen a rég fénylett csillagok közt egy új tűnik fel; a régít minden ember ismeri s csudálja, míg az újat hallgatva nézik darab ideig, míg megmutatja, hogy ki ő.

De azért mégis mindegyik csillag, fényes csillag az ország szép egén. Mert ha rég megmutatta a huszár, hogy ki ő; a honvédet is meg fogják ismerni.

Irigyli is a honvéd a huszár szép nevét, de nemes irigységgel. Vetélkedni akar vele vitészségben, dicsőségben; s azért hogy a huszár már mindkettőnek rég jár utain, rátalál oda a honvéd is bizonyosan.

S csak két katonát fognak aztán ismerni a világon: a honvédet és huszárt, s mindakettő magyar. Egy pár a kettő.

Mindakettőnek neve h-val kezdődik; mindakettőnek jai terem fegyvere élén, a hová illeszti.

Mindakettő nyalka; mindakettőnek gyöngy leány a szeretője, és hű, mint a fegyver kezében.

A honvéd jobbán viseli fegyverét, baljával öleli szívéhez szeretőjét, s közepett lobog szívében a legszebb tűz, a haza szeretetének tüze, mely édes és kiolthatlan.

Gyalog jár a honvéd az igaz, de ez is ám az ő dicsősége, mert nincs hely, bujjék bár a föld alá a haza ellensége, hol őt a honvéd utól nem éri.

Hő lelkessége fű neki indulót; bátorság kíséri haladtában; vitészség vezérli fegyverét; s végzett munkája után a haza nyujt neki koszorút.

S így felkészülve hova el nem jut a honvéd?

Erdő áll előtte és berek? A honvéd bele vonja magát, s a fák hűvös árnyában megállva, megtölti fegyverét s végig simogatja, s várja a roszt ellenséget, ha van lelke, hogy megmutassa magát.

Bent áll a honvéd az erdőben, s a vasasnémet csak úgy kan-

dikál be utána, mert nem bír bemenni másod magával, ő és lova levén egy pár.

A honvéd ráméri puskáját s jó napot mond a vasasnémetnek. A vasasnémet lefordúl lováról, s ő is a fű hüvösébe jut; de hassal fölfelé.

A kanász az erdőben makkot szed a fáról botjával; a honvéd vasasnémetet lováról puskájával. S ha leszedte, még fel is pattan a németnek lovára, s büszkén elnyargalván rajta, odaajándékozza a zsákmányt az országnak; mert ő maga is ember a talpán, neki ló nem kell.

Félre magas hegy! mit állsz a honvéd útjában? Kullog körülte jobbra balra a vasasnémet, de a honvéd felmegy legtetődre, s úgy áll ott, mint egy kis angyal.

Mint egy kis angyal áll, s mint egy erős ördög lövöldözi az ellenséget. Ez jajgat, ő dalol s füttyörész, s büszkén érzi magát, mintha apró mennyköveket hajigálna.

Szép dolog lovon ülni, de még szebb dolog maga lábán járni. Maga lábán jár a honvéd.

Mint a gondolat nyargal a huszár paripája; de erősebb a golyó, melyet a honvéd kilő puskájából, még a gondolatnál is. Mikorra a huszár a lovát megsarkantyúzza, a honvéd már lelőtte előle az ellenséget, s csak mosolyog magában.

Mosolyog a honvéd, káromkodik a huszár, mert elszedte előle amaz a dicsőséget. De azért ha találkoznak, mindakettő szívesen köszön egymásnak, kezet szorítanak s megölelkeznek; mert mindakettő az ország katonája, egy pár a kettő.

Ha felfegyverkezik a honvéd és fegyverét használni kezdi, eleven vár lesz belőle, kit nem ví meg a vasasnémet, hiába ostromol a cserepár.

Megfeszített lábai két bástya, mely megdönthetlen. Csákója a vigyázó torony teteje, mely felett büszkén leng a háromszínű bokréta, mint nemzeti zászló.

Szuronya lovasság, fegyvertüze tüzéség; ő maga minden.

A cserepárt álltában lövi le, a vasasnémetet futtában ejti el, s ő vigan dalol, míg a golyók körülte füttyörésznek.

Mindegy neki, jöjön egy, kettő, vagy három, mindenkivel helyesen elbánik.

Ha egy jó, leszúrja.

Ha kettő jó, fejbe lövi az egyiket, mellbe szúrja a másikat.

Ha három jó: fejbe lövi az egyiket, mellbe szúrja a másikat, körülszökdéli a harmadikat és hátulról szúrja le.

S ha még több jó, teszem azt: száz? Egyet int a honvéd a huszárnak, s ha ketten együtt vannak, jöhet akkor az ellenség-ből háromszáz is.

Szép a huszárkard pengése, de szép ám a honvéd golyójának füttyölése is; ketten fúnak egy nótát, egy pár a kettő.

Kinyílt rózsza a huszár, rozmaringszál mellette a honvéd. Ketten teszik az ország bokkrétáját.

És ha van is, a ki még nem illik a bokkrétába, nem kell azért megszólalni a rozmaringot. Új ő még, hadd nőjön még, és ha kivirágzik egészen, majd kedves lesz színével és illatával.

A huszár ez ország úri katonája; a nép embere a honvéd. Amaz övéiről öröklötte a hírnevet és dicsőséget; de a honvéd maga szerzi magának. Neki nincsenek ősei, kiknek emlékétől lelkesüljön; ő maga fog egy új családot teremteni az országban, melynek osztályrésze halhatatlanság.

Szép a huszár egyedül is, szép a honvéd egyedül is; de mi szebb, mint ha e kettő együtt van? Az ellenségnek eláll szeme, szája, s az ijedtség miatt mérgében sem tud máskép káromkodni, mint hogy: borzasztó!

Honvéd, oh honvéd! mily dicső nevezet. Ruhája szép, neve szép, maga szép, és hona legszebb; fegyvere éles, szíve bátor, kedve rózsaszínü, golyója mint a villám, élete paradicsom. Mi kell több?

Paradicsom a honvéd élete itt a földön. És ha meghal a hazáért, s szíve legfőbb ohajtása beteljesedik, juthat-e máshova, mint a paradicsomba?

Két cherub őrzi ennek kapuját, mindakettő gyalog, az isten honvéde. Ezek tárt karokkal fogadják jó pajtásukat, s bebocsátván,

leültetik a legjobb helyre, hol a legszebb kilátás lesz Magyarországra.

És akkor ha letekint a honvéd az ócska paradicsomból azon új paradicsomba, melyet neveznek Magyarországnak; nem tagadhatni ugyan, hogy vissza-visszaemlékezésnek egy édes-keserű könyve fog szeméből kifakadni, mert még a paradicsomból is visszaszavárog ő kedves magyar hazájába; de azért a könyvet felszárasztja édes mosolya, s büszkén fogja mondani örömtársaihoz: e hazát földi paradicsommá virágoztatni az én károm is segítette.

Éljen a honvéd!

3. A huszár.

Irta Szemere Bertalan.

Ha csak hallom e nevet, lelkem emelkedik édes érzéssel.

A huszár nevezet nemcsak hazánkban, de egész Európában, sőt egész világon egyértelmű a vitéz, a hős nevezettel. A huszárnak híre tovább elrepült, mint országunknak s nemzetünknek híre; Napoleon csodálta, a törökök és arabok meghajolnak hallatára, keresztbe vetett kezekkel.

A huszár örököse apáink lovaglásbeli ügyességének. Ha a huszár repül, a szél nem bír futni utána, sír és süvölt szégyenében.

A huszár örököse apáink vitéz bátorságának. Egy huszár tíz ellenséget még kevesel, húsznak ellene vág, a félelmet nem ismeri, borral és dicsőséggel él, a halált párnának tekinti, melyen aludni fog, míg a feltámadási trombita ismét felkölti.

A huszár, ha béke van, bajuszát, lovát és kedvesét simogatja, de a békében maga is, lova is megöszül. Mint az oroszán a rengetegben s pusztákon, a huszár csak a harcban él, csak ott él ő, nótája az ágyú dörgése, öröme a kardnak pengése, s minthogy számolni írásból nem tanult, bab helyett levágott fejekkel számol-gatja ki a mit tudni akar.

A huszár egy gyönyörű virágszál, mely az elhúnyt magyar hősök sirjából kelt ki. Ha akarjuk ismerni, milyen volt a szittyafaj,

a deli huszárokon legeltessük szemeinket. Ha csúnya is szép a huszár, mint a rózsa. Ha kicsiny is, erős mint a tölgy dereka. Jó kedvű s pajzán ha játszik is, ha harczol is, ha káromkodik is, — ilyen a huszár.

A korcsmáros is örömebb ad bort a huszárnak, miért? mert huszár. A leány is szívesebben ad csókot a huszárnak, miért? mert huszár. Még a boltos is hosszabbra méri neki a pántlikát, miért? mert huszár.

S miért oly kevély a huszár? mert vitéz.

Oh huszár, huszár! te vagy a magyar szemefénye.

Az Isten téged ünnepnap teremtett. Az angyalok énekeltek születésedkor. Már bölcsőd felett babérkoszorú lebegett, — bár nem látta anyád, ott lebegett az.

Magyarország szabadsága s a magyar nemzet elveszhet, de míg egy huszár él, addig bizom. Ha meghalt az utolsó is, akkor végünk van.

A hol tehát huszárt látok, szívesen fogok kezét vele, övé utolsó ingem, utolsó pohár borom, az utolsó áldás is, mely a lélekkel belőlem kiszakad.

Nem adom azt se gyermekemnek, se anyámnak, se testvéremnek, — egy huszárnak adom.

A régi magyar vitézség a huszárban született újra.

A hazát a huszár karja és példája menti meg.

Ha tehetném, minden huszárnak egy kastélyt s lovának egy palotát vennék, a harcz után ott élnének ketten bőségben, fényben, békében.

A huszárélet a híres és vitéz élet.

Azt mondta egy tudós ember, hogy halál után az égen mindenk csillaggá változik.

Be szép a huszár élete, be szép a huszár halála.

A honvédelmi bizottmány teljes lélekből osztozik azon érzelmekben, miket Szemere kormánybiztos s bizottmányi tag a főntebbi sorokban kifejezett.

Az ország kormánya a vitéz huszárt nemzetünk dicsőségének, hazánk oszlopának vallja.

Ezen érzelmét kívánta a kormány nyilvánítani, midőn a fentebbi sorokat kinyomatni s a vitéz huszárok közt szétosztani rendelé.

Az ország kormánya Isten és világ előtt kijelenti, miként, ha a magyar nemzet, bajnok hadseregeinek hazafiui hűsége, s rettenthetlen vitézsége által meg lesz mentve az egész enyészettől és szolgaságtól szegény szenvedő hazánk: a nemzet nem ismerhetend szentebb kötelességet, mint tettel leróni a háladatosság adóját, melylyel hű és vitéz védelmezőinek tartozik.

És a magyar huszár neve világszerte egyenlő lesz a becsület és dicsőség nevével.

Az első szó, melyre a magyar anya gyermekét tanítandja, az lesz, hogy tanulja áldani a huszár nevét.

És a huszár név áldott legyen, míg egy magyar él.

És ha leéljük a szabadságharcz nehéz napjait, — a becsületes béke és jólét ölében azon magasztos érzettel fog megpihenni a vitéz huszár, hogy ő dísze volt azon hadseregnek, mely édes hazánkat szabaddá s a szabadság által boldoggá tette.

Magyarok Istene! áld meg a hű, a vitéz huszárt!

Kelt Debreczenben, febr. 17-én 1849.

A honvédelmi bizottmány nevében

Kossuth Lajos, elnök.

4. A huszár.

Irta Sárossy Gyula.

A huszár név onnan ragadt a huszárra,
Hogy: egy halálának mindig hús az ára.
A vasas is azért tartja tiszteletben,
Mert hol egy huszár van, huszat lát az egyben,
Ki, ha leaprítja már a maga huszát,
Rangosan kipedri szép pörge bajuszát.
Hej! gyöngy is a huszár, ha felül lovára,

Még a ló is szebb, ha huszár ül hátára,
Sőt ha paripáját büszkén tánczoltatja,
Büszkévé válik még a ló is alatta.
Az idegen népek bámulva hirdetik,
Hogy a magyar huszár lóháton születik,
Ki, ha le nem pattan saját jó kedvéből,
Mennykő legyen, ami kicsapja nyergéből.
Ha vágat: a villám pironkodva kéri,
Hogy lassabban menjen, mert utól nem éri;
S a szél, midőn lovát jól megsarkantyúzza,
Sírva jár utána, azt hinnéd, hogy nyúzza.
Nyeregkápájáról lóg a miatyánkja,
Ha szomjazik, onnan gyakran előrántja.
Egyébkor nem igen tekint fel az égre,
Csak midőn ihatik egy kis dicsőségre.
Ha iszik, rendesen emberül megfizet,
De csizmaszárában sem tűri a vizet:
Mert bor és dicsőség szive tápláléka, —
Jól teszi, a vizet igya meg a béka!
A huszárnak azért villámlik a kardja,
Mert égő szívéhez nagyon közel tartja,
S innen a huszárnak minden kardcsapása
A tüzes menykőnek egy mestervágása.
Történt, hogy a huszár talált egy gyermeket,
Ki az ellenségtől a harcztérre rekedt,
S míg a gyermek apját halálra konczolta,
Magát a gyermeket megszánta, csókolta,
S egy-két öreg cseppet hullatván szeméből,
Kivitte a halál sűrű örvényéből.
Mert a huszár szive olyan, mint a kardja,
Addig hajlik, a míg ő maga akarja.
De meghajoltában, bár kinok gyötörik, —
Valamint a jó kard — soha el nem törik.
Csak a vitézségnek van nála kelete,
De kegyetlenkedni már nem természeté.
Az ellen ágyúja haraggal mormogja,
Hogy az öreg huszárt a golyó sem fogja,
Sőt, ha elesnék is, nem hal meg egészen,
Mert az örök élet áll számára készen.
Ki vérrel derített hajnalt hazájára,
Feljegyzí a nemzet aranytáblájára,

S ki az igazságért harczol mindhalálíg
Holta után tüstént egy csillaggá válik.
(Effélet mondott már előttem Szemere,
Mind kinek a huszár szinte nagy emberc.)

Látnád a huszárt, ha leveti mentéjét,
Végig imádkozván száz teremtettségét,
S szívét az imádság oly nagy lángra gyújtja,
Hogy neki gyürközvéen, két kezét kinyújtja;
Mentéjét pediglen a szél hátrafújja,
S utána csak úgy száll a mente két újja!
Látnád, oh ha látnád, hogy reszket az ellen,
Ki azt hiszi, hogy ez egy négykezü szellem.
S a huszár kardjának még szele sem éri,
Már megadta magát és a pardont kéri.
De agyoncsapja a huszár az álnokot,
Mert pardont sem adni, sem kérni nem szokott.

Mikor a huszárok csatába indulnak,
Az isten szeméből örömkönyvek hullnak,
S innen lehet aztán azt kimagyarázni:
Mért szokott a huszár oly gyakran megázni?
Ha én isten volnék, csak azt vinném végbe,
Hogy lóháton menne a huszár az égbe.
Menyecke, ha feléd huszár nyújtja száját:
Csókold meg a világ első katonáját!

5. A honvédtűzér.

Miből van a hegy? porszemekből; — s miből áll az árviz?
cseppekből. — Gyöngye szellő összegyűjti a porszemeket, fergeteg
egygyé tapasztja, s lesz belőlök szikla, — levegőből lehullnak a
cseppek, szélvész, olvadás feldagasztja, s lesz belőlök áradat.

Ilyen szikla, ilyen árviz volt a negyvennyolczadiki honvéd-
ség; hazaszeretet volt szellője, ármány a fergetege, cseppei a
szabadság legéből hulltak alá, fél világ méltatlan megtámadása
mint dühöngő szélvész, s határtalan áldozatkészség mint feltar-
tózhatlan olvadat dagasztotta óriássá.

És e sziklában, sok drága gyöngy közepette volt egy annyira
nemes, hogy a világ el sem akarta hinni, hogy magyar földön

teremhet, — és ez árvíz egy toronymagas hullámot hömpölygetett mely előtt rombadölt minden akadály.

A honvédtüzérség volt e drága gyöngy, e hatalmas hullám.

Honnan is vették ezeket a fiúkat? Válogatták ezerek közül, tanították világhírű tanítók által, gyakorolták hónapokig? — Igen ám! —

Kihirdették, hogy a ki tüzér akar lenni, jelentse magát. A jelentkezőknek megmutogatták, hogy: ez a talp, ez a test, ez a mozdony! megmagyarázták, hogy a munkafelosztás elvénél fogva egy beteszi a töltényt az ágyúba, egy beletömi, egy beleszúr tőjével a gyúlyukon keresztül, egy a lafétát mozgatja jobbra balra, egy a töltényt adogatja az ütegekocsiból, kettő pedig nagy bőrtarisnyában hordja, s végre egy égő kanócot tart a gyúlyukhoz. S mikor mindezeket egyszer kétszer megmutogatták, akkor azt mondták hogy: ahol az ellenség ni! — Első ágyú: tűz!

Magának az irányzónak sem igen kellett magyarázat. Még otthon, lapdázás közben megtanulta azt a tudományt, hogy ha felfelé dob, akkor ívalakban megy az eldobott tárgy, ha pedig fekkentesen, akkor görögni fog az, vagy szítálni, mint a víz színen végig sujtott kavics. Az első lövéssel nem sokat gondolt aztán, de megnézte hol esik le a golyó, s ahhoz alkalmazván az irányzást, a második már oda ment a hova ő akarta. Aztán szemmértéke önkénynt kiművelődött, s lövése mindig biztosabbá lön, annyira, hogy nem csak tömegeket ugrasztott szét, de egyes pontokat is eltalált.

Azért mondták aztán a muszkák, hogy a magyar ágyúk mellé francia nemzet adja a tüzéreket.

Mintha bizony magyarban nem volna elég jó szemmérték, a mi tüzérnél elkerülhetlen, s elég lélekjelenlét, a mi földolog! Mintha akár bátorság, akár ügyesség, akár tehetség dolgában valaha valakire szorultunk volna! — Az ágyúzás a háború művészete, — és nem adtunk-e már mi számtalan művészt a világnak? Tüzérséghez rendíthetlen bátorság kell; és nem világhírű-e évszázadok óta a magyar vitézség?

Mert csakugyan rendíthetlen bátorságra van a tüzérnek

szüksége. Itt saját ágyúja miatt forog veszedelemben, mely szétszakgatja, megégeti, oldalba rúgja ha jól nem vigyáz, amonnan ellenséges golyók süvöltének felé, gránát pattog körülte, röpennyü sisetereg a levegőben, a furvézzer kiabálva tekintget hátrafelé, a ló bőszültén szakgatja a szerszámot, s ha épen az ütegkocsit éri valami, akkor aztán jaj a legénységnek.

Huszárnak, honvédnek minden bokor, minden árokpart, minden fatörzs megannyi mellvéd, „hátán háza, kebelében kenyere,“ kezében oltalma, ha az ellenség rohammal fenyegeti, eléje ront, vagy tömeget alakít, s van magát mivel védenie; — de a tüzér kitárt mellel tartozik a csapást fogadni, nem kereshet menedéket természetes mellvédek mögött, mért öreg puskája nem minden kis helyen fér el, s ha kard ki kardra kerül a dolog, gyámoltalanul áll kedves ágyúja mellett, és nincs puskája, sem kardja, a melylyel magát védhesse.

Talán épen ezért is voltak oly kedvencei tüzeink a gyalog honvédségnek, huszárságnak, talán épen ezért érzett büszkeséget, a mely csapatot ágyúfedezetre rendeltek.

Meg becsülték a seregnél, honvéd ápolgatta, huszár védelmezte, a vezérek biztak benne s a bajtársak szerették. Szívesen látott vendég volt tábori mulatságoknál, szívesen fogadták el meghívását, és a legtöbb dal köréből és általa terjedt el a seregnél.

Ügyességében annyira biztak, hogy a honvédek nem resteltek ágyúi előtt ténferegni, s felszólittatván, hogy menjenek félre, nem lehet tőlök lőni! — azt felelték, hogy csak lőjenek fejük felett, magyar ágyúgolyó nem éri a magyar honvédet. — Tudták ők, mit beszélnek, tudták, hogy a honvédtüzérnek helyén van szive, nem veszi el szeme világát a lobbanás, nem bódítja el az irtózatossá dörej, nem ragadja el a vér szilajsága, hanem meggondoltan végzi kötelességét s ágyúgolyója oda megy, a hova küldi.

És a honvédtüzér bizonyára megérdemelte a vezérek bizalmát, a bajtársak szeretetét. Hányszor robbantotta szét magyar vetágyú ürlövege a fehérköpenyesek zárt tömegét, hányszor söpört utcát golyója a fehérszijasok közt, hányszor zavart vissza kartácsa fenyegető szuronyrohamot, száguldó atakot, és Budán

nem a honvédtüzér huszonnégyfontosai nyitottak-e utat a szabolesi vitéz fiúknak a fehérvári kapu mellett?

Ugy játszott a honvédtüzér a golyóval, mintha az iskola udvarán hajigált volna laptát a levegőbe, úgy törte a várfalat nehéz lövegeivel, mintha a hajdankori faltörőkos nemesült volna meg benne, s úgy mosták el kartácsai a közeledő ellenséget, mint záporosó a sáskák seregét.

Született tüzér volt, még pedig született honvédtüzér. Az ellenséges kanonér nagy bravourt talált abban, hogy ennyi meg annyi perc alatt, nem tom hány lövést képes tenni, s puffogatott derüre borura, ész nélkül, — a honvédtüzér lassan lőtt, de biztosan, s mialatt ágyújának a kellő irányt megadta, füttyölhetett kis golyó, nagy golyó, búgathott gránát, sistereghetett Congreve-röppentyű füle körül! olybá sem vette, mintha dongó alkalmatlankodott volna füle körül.

A honvédtüzér méltó társa a huszárnak, honvédnek, sőt az ember hajlandó volna neki elsőségét adni, ha oly dicsőséges háromságot nem képezne együtt, egyforma ragyogással e három név: honvéd, huszár és honvédtüzér.

A szászsebesi és a szászvárosi csata.

Irta egy jelenvolt.

Az 1849. évi február 4-én Vizaknánál vívott szerencsétlen csata után, — mely a magyaroknak azon túlhevésedése, vagy pedig elhamarkodottsága folytán veszett el, hogy erős besánczott táborukból a császáriak által ki hagyták magokat csalni, midőn aztán künn a síkon hatszorta nagyobb ellenséges erő körülvette, előbb hátrálásra s végre csaknem futásra kényszerítette őket; — a megvert és szétszört had, még azon nap éjelen Szerdahelyre érkezett, hol az éjet csendes nyugalomban tölté el.

Másnap, február 5-én Bem szemlét tartván kisdud serege fölött, mely még előtte való napon Vizaknánál 2500 főre ment, fájdalommal tapasztalá, hogy a létszám a tegnapi veréség folytán még sokkal kisebbre olvadt. Alig maradtunk 1500-an.

Azonban a legérzékenyebb veszteség a 16 síkágyú volt, melyeket a császáriak a vizaknai román nép segítségével fogtak el, kik a hátráló magyarok zavarát fel akarván használni, a Vizaknán keresztül vezető hosszú utcát több helyen szekereikkel, s minden néven nevezendő ingóságokkal eltorlaszolták. Bem, ki az ágyúk nagy részével, mint rendesen, a hátvédet képezte, maga is alig menekülhetett meg a hadifogságtól.

Azonban Bem, miként nem egyszer, úgy ez alkalommal is kisiklott a tőről, s más nap reggel már ismét serege élén állott és csatára készült.

Mindenek felett a még megmentett podgyászt s a sebesülteket és betegeket előre küldte Szászsebesre, ő maga a még harc-képes erővel hátramaradt s elindulásra adott parancsot.

Az elindulás hajnali szürkületkor történt, midőn egyszerre Szerdahely városvegi utcájára, melyen a seregnek ki kellett vonulnia,

mindkét oldalt lángba borult, mi a sereg átmenetét nagyban akadályozá.

E bűnös tett végrehajtásával a honvédeket aligha lehetett vádolni, sőt képzelni sem lehet, hogy a várost saját veszedelmökre gyújtották volna fel. Súlyosabb gyanú az, mely a szászsebesi magyarellenes szászokat terheli, kik irántunk való ellenszenvüket oly sok ízben tanusították.

Azonban az isteni gondviselés, a honvédek ébersége s rettentetlen lélekjelenléte e veszélyt is elhárítá; a sereg s a lőporos szekerek a két láng között minden baj nélkül, szerencsésen áthaltak.

A tábor hátrvédeül, mint mindig, a veszélyt megvető vezér maradt 4 ágyúval.

Midőn már a legnagyobb veszély: a lángba borult város a sereg háta mögött volt, a mult napon Vizaknánál vereséget szenvedett sereg minden kiállott viszontagságait feledvén, csüggedés helyett új remény töltötte kebellet haladt új babérokat aratni a harc mezején, minden egyes honvéd megrögzött hite levén, hogy míg Bem apó a sereg élén áll, győzni kell a magyarnak. E szellemet a rettentetlen s a mellett eszélyes vezér oltá seregébe.

Hosszas, fáradalmas menet után napalkonyatkor Szászsebes alá értünk, tudván azt, hogy b. Kemény Farkas, a veressapkát hősisége által kivívott 11-ik honvéd zászlóaljjal a piskii hidnál áll, a miért akadályra nem is számítottunk. Azonban nagy lón meglepetésünk. Az előcsapatban kiküldött huszárok sebes vágatva tértek vissza, azon jelentéssel, hogy számos ellenség állta útjokat.

A soha nem csüggedő vezér seregét megállítá s harczra készült.

Bem azért állapotodott meg s fogadta el mindannyiszor az őt sokkal nagyobb erővel megtámadó császáriaktól a csatát, mert minden órán várta a Bánságból érkezendő segélyhadakat; s habár a segély elég késő érkezett is, de ernyedetlen harczosai hűségében s elszántságában bízván, a túlnyomó erővel mindannyiszor szembe szállt, s minden talpalatnyi tért drágán engedett át.

Ez alkalommal is tehát Bem a megütődésnek semmi jelét nem adta, s az 1500 főre leolvadt sereget a legnagyobb hidegvérűséggel csatarendbe állítá; azonban hirtelen eszmét kapván, a hozzá legközelebb álló Kulin-Imréhez lovagolt, a szatmári önkéntes zászlóalj 2-ik századának parancsnokához, ki a vizaknai csatában elesett Balla helyett századosnak neveztetett ki, mondván: „kapitány úr! vannak-e jó lövészek századában?”

„Tábornok úr! — válaszolt Kulin — honvédeim mind mivelte fiúk, jó lövészek s a hazáért egytől egyig halni készek; rendelkezék velünk.“

Bem a végső, kétségbeesett eszközhöz akart nyúlni, mondván: „miután Vizaknánál csaknem minden ágyúinkat, mely az ellenséget tiszteletre méltó távolságban tarthatná, elveszténk, más mód önvédelemünkre, menekülésre nincs, mint hogy az ellenség tűzéreit, habár földön kúszva odáig, de okvetlen le kell pusztítani.“

A hős és szeretett tábornok egyetlen szava elég volt arra, hogy nem tizével, huszával, de százával vállalkozzanak e vakmerő merényletre a semmi veszélyt nem rettegő honvédek, s néhány legmerészebb ifjúval indulóba volt már Kulin Imre százados, midőn az éj sötétében az ellentáborból egy világító golyó fölrepült, s az egész tért, merre csak a szem el birt hatolni, fényes nappallá varázsolta.

A sok harczban edzett s tapasztalt öreg tábornok vizsgáló szemét végig legeltette az ellenség seregén, s egy pillanat alatt annak állását tökéletesen felfogta; éles figyelmét mi sem kerülte ki, s a lelkesült s áldozatra kész ifjú honvédeket, kik az ellenség tűzéreit lelődözni vállalkoztak, rögtön visszaszólitá, mondván rosz német kiejtéssel: „halt meine Kinder! jezt werden wir Sturm machen,“ — azaz: megálljatok fiaim! most rohamra megyünk.

A csekély számra olvadt sereg, mely már csatárlánczban is állt, s a fagyos kukoriczaföldön minden lépten elcsúszott s bukdosott, egyszerre megállapodott s rohamra készült.

Bem a Vizaknánál megmentett 8 ágyúból négyet előre vonatván, azokból egyszerre tüzeltetett, még pedig oly szerencsés

sikerrel, hogy a császáriak egy társzekere rögtön leszereltetett; a négy ágyú eldurranása után általános rohamot vezényelt, s összes serege, miként a romboló vihar, „rajta!“ rivalgással tört a sokkal számosabb ellenerőre. A diadalhoz szokott csapat megannyi hőse, különben is kedvező állásáról: a magaslatról, a völgyben alant felállított sorkatonaságot, e nem várt elhatározottságával erkölcsileg annyira megingatta, hogy az a rohamot be nem várván, futásnak eredt, s a diadal teljes lőn.

Bémnek mindössze igen kevés lovasa: néhány Kresz chevaulégersje (ekkor már hirtelen átalakított szürke egyenruhás huszár) s csekély számú ujoncz Kossuth huszárja volt; a miért is a futó ellenség számos ágyújából egyet sem lehetett elfogni.

A császáriak ereje csaknem az összes fehérvári őrségből s ágyúkból állott, kik Bemet addig elülről megtámadni s feltartóztatni akarták, míg Puchner összes erejével hátul megtámadhatná, s ekként teljesen bekeríteni, s vagy összes hadával elfogni, vagy pedig megsemmisíteni szándékoztak. De számításukban ismét csalódtak.

A magyar sereg Szászsebes alá érkezvén, miután a várost a császáriaktól kiürítve találta, bevonult s azon végig haladván, egészen a tulsó szélére ért, midőn egyszerre egy ház padlásáról lövés történt, mely egy Kossuth huszárt leterített.

Ez eset a diadalmasan előre nyomuló lovasokat oly zavarba hozta, hogy nem tudván: vajjon nincs-e ott valamely nagyobb ellenséges erő elrejtve, s a cseltől tartván, egyhangulag kiálták: „előre gyalogság!“

Megemlítendő, hogy ezalatt egy gyanús román a magyarok közeledtére futásnak eredvén, s annak daczára, hogy 20—30 lövés esett reá, egyik udvarból a másikba menekülvén, kézre nem került.

A házba, honnan a lövés történt, a honvédek berohantak, azonban a legszigorúbb kutatás után sem voltak képesek a tettest felfedezni.

A meghátrált károlyfehérvári várőrségből két magyar fiú, Mocsi és Bakó elmaradtak s mint honvédek a háború végeig a

magyarokkal harcoltak. Azonkívül egy pár Leiningen ezredbeli, továbbá néhány szász és román sorkatona is foglyul esett, kik aztán később szerencsésen vissza is szökdöstek.

Az előre küldött magyar sebesülteket azonban s annak őrségét az ellenség, valószínűleg a román és szász fölkelő csapatok, lemészárolta; valamint a podgyászt is elfogták.

Szászsebesen a fáradtság s harcban kimerült sereg gúlába rakván fegyverét, a vezér azonnal intézkedett élelemről, azon főtényezőről, mely a háborúban új életet lehel a harcosba, s kiállott szenvedéseit feledtetni. Azonban a rablás s mindennemű kártétel és kihágás halálbüntetés alatt tiltva lón. Bem táborában mindig példás fegyelem uralkodott.

Az ovatos, előrelátó vezér seregének mindössze három órát engedett a falatozásra s pihenésre, s miként mindig, úgy most is rögtön határozott; az alvinczi országuton levő hidakat mind felgyújtatta s lerontatta, nehogy onnan a károlyfehérvári várórség, a román és szász fölkelők által megtámadtassék. Ez oldalról tehát biztosítá magát, s így csupán Puchner általi megtámadásnak Szerdahely felől voltunk kitéve, ki nagyszámu seregével mindenütt félnapi távolságra követett bennünket. Az összes harczképes erő azonban bent maradt a még jó karban levő, kőfalakkal és sánczokkal bekerített Szászsebesben.

Délután 2 órakor a császári csapatok közeledését jelenték Szerdahely felől. Az előörsök a bekerített városba behúztak, a kapuk bezárattak s eltorlaszoltattak. Azonban a maroknyi sereg bámulatára, épen csak azon kapu maradt tárva nyitva, a merről az ellenség nyomúlt.

Az ágyúzást a császáriak kezdték meg. Bem táborá a bekerített város utcáin volt felállítva, minden ember a házak falaihoz tapadva. Maga a harcvágyó tábornok egy pár ágyúval s csekély számu lovas fedezetével a síkra szállt, s a császáriak számos ágyúinak tüzet vakmerőn viszonzta, saját serege nagy bámulatára.

Az ágyúzás esteli 7 óráig tartott. A császáriak számos granátot vetettek a városba, mely a lakosságot nagy rémülettel

tölté el, s nem kevés kárt okozott, a magyaroknak azonban mit sem ártott.

Végre a teljes éj bealtával megszűnt az ágyútüzelés; a magyarok a legnagyobb csendben nyugodtak; azonban az örök a várfalakon sűrűn fel voltak állítva s Bem tábora teljes biztonságban érezte magát, míg a császáriak a csikorgó hidegben kün a szabad ég alatt tanyáztak.

Másnap febr. 6-án Puchner hadának zöme megérkezvén összes seregét csatarendbe állítá s harczra készült. Ezalatt a császáriaktól hírnök érkezett, Bem elébe vezettetni kívánt s megadásra szólítá fel őt; mire természetesen a bátor vezér semmi körülmények közt sem volt hajlandó, s arra határozottan tagadó választ adott.

Bem a parlamentairet néhány huszárja által a legillendőbbben visszakisértette; de azalatt összes táborát a legnagyobb csendben, a kerített városból, minden dobszó nélkül, csupán a tiszték szóbeli vezényszavával kivezette; s midőn már a várból kiértek, mondhatni inkább futva, mint sebes léptekkel haladtak mindinkább Szászváros fel.

E sietésre nagy oka volt a maroknyi seregnek, mert a Marosnak Szászsebes alatt nagy kanyarulata lévén, valamint annak terjedelmes kiöntése miatt, sok időt igénylő kerülést kellett tenni, nehogy midőn a veszélyes pontra érnek, az ellenség ágyúi addig oda érkezenek, s halomra lőjék őket.

A keskeny országút podgyász s társzekerekkel annyira el volt borítva, hogy ha azon az egész sereg át akart volna vonulni, a menet felette lassú lett volna; mely körülmény aggasztóvá tevé a sereget. Más választás tehát nem maradt: az utat meg kellett rövidíteni, a terjedelmes mocsáron, mely az 1849. év zordon hidege folytán keményen be volt fagyva, bármily üvegsima jéggel be is volt borítva, át kellett hatolni, különben a sereg nagyobb része a gyorsan előretörtető császáriak hadifoglyává leendett, vagy pedig a keskeny országúton, a nagy tolongásban egymást gázolta volna agyon.

Bem tehát a gyalogságot a jégen átvonulni parancsolá, még pedig a lehető legnagyobb gyorsasággal.

Eredeti látványul szolgált e merész átmenet, midőn a siető honvédek gyorsított lépteik folytán el-elsiklottak s bukdestak, s míg az egyik akarata ellenére hirtelen leülni kényszerült, a másik elterült vagy pedig messze csúszott a jégen, addig a harmadik jó izún kaczagta bajtársa veszélytelen baját, mígnem az is a legjobb izú nevetése közt a többi sorsára jutott, s egy percz alatt a jégen elterült. Így, nevetés s boszúság között mégis szerencsésen áthattoltak s elérték a túlpartot, úgy hogy mikorára Puchner ágyúi a veszélyes helyre érkeztek, már akkor a magyarok egy magaslat által teljesen védve voltak a pusztító golyók záporától, s az kárt bennök többé nem tehetett.

Azonban Bem, a szenvedélyes harczos, ki az ágyúkkal a hátvédet képezte, nyugodtan bevárta üldözőit, s még néhány lövést tétetett reájok, tanuságául annak; hogy ő nem magát megadni, miként azt tőle csak imént kívánták, hanem harczolni akar utolsó emberéig. Azután serege után húzódott s folyvást hátvédül maradt.

A hátrálás egész napon át háborítlanul, minden feltartóztatás nélkül folyt, Puchner is felhagyott ezúttal az üldözéssel.

A kised sereg ily szerencsés megmenekülése után újlag meggyőződött vezére előrelátó lángeszéről, új reményt merített s nem csüggedt. Azonban nem is csudálhatni, ha a honvédek oly tántoríthatlan hűséggel ragaszkodtak tapasztalt eszélyes vezérökhöz, mert midőn már mindenki a sereg végenyészetét hitte, Bem egy lángeszű ötletével megmenté azt, csaknem minden kár s veszteség nélkül, s csakhamar új diadalra vezette ifjú vitézeit.

A téli rövid napon a fáradt sereg Szászvárosig haladt, hol az előcsapat nem remélt ellentállásra talált; ez azonban oly jelentéktelen volt, s csupa fölkelő szászokból és románokból állott, hogy az előcsapat által csakhamar futásra kényszerítettett, s a sereg a városba vonult és az éjt háborítlanul ott tölté.

Szászvárosban az a hír terjedt el a magyar táborban, hogy a sereg pár órai időzés után tovább vonul.

Bem fő s első gondja volt, fáradt seregét élelemmel ellátni.

A szászok habár ez időben, miként képzelhetni, nem is örömet, mindamellettt készséggel teljesíték a humanitásáról annyira ismert s általok is tisztelt ellenséges vezér parancsát, s a sokat szenvedett honvédek bőséggel lőnek ellátva enni s inni valóval.

Azonban Bem, ki gyakran tervét hirtelen megváltoztatá, ez éjen át Szászsebesen megmaradni, s az őt üldöző Puchnertől a csatát újra elfogadni elhatározá.

Másnap, február 7-én a kiállított huszár előőrsök vágatva érkeztek a városba, s a császári sereg közeledtét jelenték.

A kisded sereg, mely a naponkinti harcztot már annyira megszokta, s különben is mindig csatakészen állott, ez alkalommal is derült kedvvel szállott a síkra, rendíthetlen bizalmat helyezvén vezérében.

A csata egyenetlen s a tulnyomó ellen ereje miatt igen rövid volt; továbbá minden felől nagy veszély fenyegette Bemnek már igen csekély számra leolvadt seregét; szemközt Puchner altábornagy 10—12000 főnyi hada, háta mögött az ellenséges indulatu száznép, de leginkább ágyúk hiánya miatt a maroknyi sereg hátrálásra kényszerült; át kellett tehát engedni a csatátért, a teljes bekerítéstől tartván, mi nagyon is valószínű volt, mert midőn a magyarok a városon keresztülhúzódtak, oldalt a kert-kerítések mellől a román határőrök fegyvertűzzel árasztották el soraikat.

Ugyanezen csatában történt a magyar seregre nézve azon baleset is, hogy midőn a császáriak a magyarok ágyúit megrohanták, ezt látván Bem, oda lovagolt s midőn a sorkatonákat korbácsával akarta elűzni, balkezén lövést kapott, mely középső ujjába került. Ezt látván a hozzá közel esők, a veszélyt nagyítva adták elő s azt híresztelték, hogy a vezért elfogták.

A zavar s e kipótolhatlan vesztség feletti rémület általánossá lőn, ép akkor, midőn a sereg Szászváros szoros utczáin hátrált. Szerencsére azonban, e hír valótlansága csakhamar elenyészett, midőn Bem honvédei között megjelent, s mintha semmi baj sem érte volna őt, hű harcosait megnyugtató s rendre, kitartásra buzdítá.

A legveszélyesb átvonulási pont a város szűk utczáin volt,

tartván az ellenséges szászok megtámadásától, nehogy a házak ablakaiból tüzeljenek; ez azonban szerencsére nem történt, mint-hogy Szászsebesen magyar ajkú lakosság is van.

Alig hogy a sereg a városból kivonúlt, Bemnek főteendője volt: a legközelebbi magaslaton szétszórt csapatait felállítani s rendezni. Midőn ez megtörtént, nyugodtan ismét tovább haladt.

Bem azon okból nem akará sebes menetekben kifárasztani seregét, mert már gyakori tapasztalásból jól tudta, hogy Puchner megelégszik azzal, ha őt állásából kizavarja s hátrálásra kényszeríti, de üldözni a hátrálókat vagy nem meri, vagy pedig saját embereit kimélvén, kifárasztani nem akarja. S miután az egész magyar tábor is meg volt ebben győződve: feledve a multak bajait, fáradtan bár, de nem csüggedve tovább haladt.

Midőn ily fáradtan, de mégis jó kedvvel tovább haladt volna a sereg, egyszerre egy magaslaton tábort lát maga előtt. Mindenki meghökkent s egymásra kérdőleg nézett, mondván: „bajtársak! ismét lesz csetepaténk.“ Azonban minél inkább közelebb mentek, az aggodalom mindinkább enyészett; végre látták, hogy az elő-őrök az ellenségnek vélt előcsapatjával kezét szorítanak s barátságosan üdvözlik egymást. Ezek a báró Kemény Farkas által Bem elébe küldött székely huszárok voltak.

Eként folytatva az utat, s mintegy új életet merítve érte el a sereg a történelmi nevezetességü piskii hidat, hol a hős 11-dik zászlóalj éljen rivalgással fogadta a megérkezett Bem táborát.

A ki Erdélyországnak helyrajzi ismeretét bírja, könnyen megértheti, hogy midőn e leolvadt maroknyi sereg, mely örökös csatározások közötti hátrálásban oly annyira fáradtan s kimerülten, egyszer valahára azon ohajtva várt perczet elérte, hogy nem ellenséggel, hanem övéivel találkozott, ezen vezényszóra „állj!“ nagyobb részt végképen kimerülve rogyott össze.

E helyen igen rövid haditanács s pár órai pihenés után a tikkadt sereg az ide közel eső Dévára vonult, b. Kemény Farkas pedig a piskii hídnál maradt.

Dévára érkezvén, a tábort a város főterén ütötték fel a magyarok, azonban mennyire meg voltak lepelve, midőn néhány

osztrák sorkatona tünt fel szemükbe, — tudván azt, hogy Déva vára a császáriak hatalmában van s azoktól tartatik megszállva; kikhez midőn e kérdést intéztek volna: „hát kendtek kicsodák?” nagy hetykén azt adták válaszul: „Máriássyak vagyunk, még pedig szálláscsinálók, s jövuink vagy 9000-en Hrabovszky vezérlete alatt, s 29 ágyút is hozunk magunkkal.” A szám egy kissé ugyan túlozva volt, de jótékonyan hatott az annyit szenvedett Bem táborára.

Ezen rég óhajtva várt találkozás általános örömet okozott, s a honvédek csakhamar nyugodalmas szállásokra mentek, az óriási fáradalmakat kipihenni.

Klapka indulója.

Irta Thaly Kálmán.

Föl, föl vitézek a csatára!
A szent szabadság oltalmára.
Édes hazánkért hősi vérünk
Ontjuk, hullatjuk, nagy bátran, míg élünk.

Föl! föl! Látjátok lobogómat?
Indúlj! Utánam robogó had!
Zeng, dörg az ágyú, csattog a kard:
Ez lelkesíti csatában a magyart!

Látod már is mint rémül,
Ellenségünk nagy serge!
Támadásunk tüzétül
Futni készül reszketve. . . .

Győzelemre honvédek!
Diadalra huszárok!
Táborát most üzzétek,
Gyáva népét vágjátok!

— Néze Árpád az égből:
Könycsepp hull a szeméből,
S a földre lekiáltott:
Büszke vagyok reátok!!

Bercsényi indulója.

Irta Thaly Kálmán.

Ágyú törka dörg ropogva, —
Meg né fuss előle!
Kinek Árpád volt az őse:
Nem fogja azt a mennykő se!...
Hejhajh, előre! előre!
Tárogatók szava zeng riadót
Szemközt a robogó csatavésznek;
Hallani zajban a bajnoki szót:
Föl! rajta vitézek!
Magunk, fajunk, hirünk, javunk
Eltiporva porba;
Hadúristen — égi Fenség,
Meggyalázott az ellenség:
Héj mert — néped leve szolgál!
S óh Hadúr, ezt te nyugodva tűröd?...
Nem! hisz fölkele bús haragod már;
Fegyverre magyar! s gyúl harci tűzöd:
Fellángol az oltár.

Kardot e hon éretted von
Eltiport szabadság!
Ősapáink urak voltak,
Szolgaságba nem hajoltak:
Nem kell — nekünk sem a rabság!
Égi szabadság, légy te velünk,
A kik mint pusztán az oroszlán
Tiszta, szabad levegőn születünk,
S nem ver le az orkán.

Jőjjön a vész: lássa, hogy néz
Ez a nép szemébe!
Jőjjön, s legvadabb villáma
Nem sújtand úgy, mint szablyánk a
Zsarnok labanczok fejére. —

Rákóczi! dalodra dicső daliák
Égnek száguldani a csatatűzbe;
Nyihogva dobognak a harcparipák....
Föl! vágjatok össze!

Hős dandárom rajta, bátran,
Németek hadára!
Ágyúinknak dőrejében
Hadúr hangja zúg: Én népem
E nap — zsarnokid halála!
Föl hát seregem, Bercsényi vezet;
Rémült ellen reszkesse hatalmad!
És folyja be vére a harci teret:
Vér szül diadalmat!

S ágyú öble dörg bár döntve —
Meg ne fuss előle!
Kinek Árpád volt az őse:
Nem fogja azt a mennykő se!...
Hejhajh, előre! előre!
S megrendül a föld, mikor egyberobog
Vad paripáin a büszke kurucság;
Még egy ily viadal, s... Föl, föl magyarok!
Megmentve az országot!

Komárom Klapka alatt.

Irta Hamary Dániel.

I.

Komáromvár évszázadok óta gyöngye a magyar honvédeknek, s különösen az újabb időkben nevezetes szerep jutott neki harcainkban. De bizonyára legnevezetesebb feladat volt az, mely 1848^s-ki szabadságharcunk alatt érte, midőn fél évig az osztrák sereg akkor még tekintélyes erejének kellett gátul szolgálnia, aztán pedig biztos menedékkül a fegyverlerakások áldozatainak, s végső reményhorgonyul a szabadság ügyének.

Az 1848^s-ki magyar nemzeti kormány felfogta Komárom e fontosságát, fölszerelte, eleséggel ellátta, derék őrséget rakott belé, s midőn vitéz hadserege a szűz falakon, félévi távollét után újra kitűzhetette diadalmas lobogóját, e lobogót oly férfiu kezére bizta, kinek úgy becsületességében, mint hadvezéri tehetségében mindenki megnyugodott.

E férfiu: Klapka György tábornok, átvevén a vár vezényletét, következő felhívást bocsátott ki annak őrségéhez:

„A komáromi vár és őrség főparancsnoksága nemzeti kormányunk által rám ruházott. — E feladat s azzal összefüggő felelőség terheit érzem és ismerem; de örömet vállalom el, ha meg lehetek győződve, hogy a sereg vitézségét és szilárd lelkesülését irántami bizalommal párosítja.

Vitézek! Míg a hadseregnek egy része hazánk más tartományai felé tér, segedelmére amott fenyegetett testvéreinknek, mi itt maradunk, mint védőrei Komárom várának, hű védői ama nemzeti erekyének, mely nélkül Magyarhonnak önállósága nem képzelhető s melynek megtartásától a nemzet, becsületünk s nevünk megmentése függ.

Vitézek! Fogjátok fel e magas feladatot, melyre a végzés benneteket kijelölt; tudjátok meg, hogy csak egyedül bátorságtoktól s tántoríthatlan kietartástoktól függ, hogy örökös tisztelettel említessék-e a magyar név, vagy halálos meggyaláztatásnak essék áldozatul? s ne feledjétek, hogy e föld, melyet tapostok, még most is vértől párolog: testvéreitek véréből! kik a haza szent ügyeért és szabadságunkért oly örömet áldozták életüket.

A büszke, elbizakodott ellen ismét tapasztalá, hogy bennünket aljas igájába szorítani képtelen, vágyakodva nézi most e szep-lőtlen várat s ujjabb harcra készül. De velünk van istenünk! magasztos segélyével ide hátrább is diadalmaskodni fogunk a zsarnok törekvései felett s átkozott szívéhez magyar szuronyaink mindenkor utat törendnek.

Rajta hát vitézek, rajta magyarok! Tartsátok mag' bátorságtokat, mely eddig érczebletek tulajdona vala, csodálni fog benneteket a világ, hős tényeiteket még a késő kor is magasztalni fogja, s a mi legdícsőbb: emlékteket utódaink áldása vég nélkül követendi.

Legyetek bizalommal vezéreitekhez, bizalommal önérotök-hez, — s akkor isten fegyvereinket megáldja.

Éljen a szabadság! — Éljen szeretett hazánk!“

E felhívás tüzelő hatással volt Komárom vára őrségére; senki sem volt a honvédek közt öröm nélkül, s még a sokat küzdött és szenvedett derék komáromi polgárság hamvadó reményét is annyira föléleszté az, hogy kiki jobb napokról álmodozott.

II.

Az üzéri leleményesség, hogy ne mondjuk: rossz akarat, körülkerített várak kebelében alkalmas tért talál egyedáruskodási hajlamainak, és ha nem fékeztetik, úgy nyomort idézhet elő. Fel-ütötte sátorát Komáromban is, úgy hogy Ujházy László kormány-biztos szükségesnek látta árszabályzatot állapítani meg az élelmi cikkekre nézve, melyet adatképen jónak látok közzétenni e töre-dékszerű cikksorozat folyamában. Az árszabályzat jul. 14-ről szól, következőleg:

„A megyei és városi hatóság előterjesztése nyomán s a mostani körülményekhez mérve, s mindaddig, míg ezek meg nem változnak, a legszükségesebb élelmi cikkek ára következőkép szabályoztatott:

1. A muntliszt mázsája 11 frt 12 kr. — 2. Zsemlyeliszt 8 frt 24 kr. — 3. Czipóliszt (Auszug) 6 frt. — 4. Vám- vagy kenyérliszt 5 frt 12 kr. — 5. A zsemlye muntlisztből készüljön, 4 latos legyen s ennek ára leend 1 kr. — 6. A czipólisztból készitendő 6 latos zsemlye szintén 1 kr. — 7. A fehérebb pékkenyér egy fontot nyomjon és ennek ára 8 kr. — 8. A barnább pékkenyér, ugyan egy fontos, 6 kr. — 9. A disznózsír fontja 38 kr. — 10. A szalonna fontja 30 kr. — 11. A tojás párja 2 kr. — 12. A borsó itczéje 8 kr. — 13. A lencse itczéje 8 kr. — 14. A bab itczéje 4 kr. — 15. A köleskása itczéje 6 kr. — 16. Az árpakásáé 6 kr. mind p. pénz.

Ezen árszabályzat ellen vétkezőket az elkobzás súlya érendi.“

Ez árszabályzat s az abban foglalt fenyegetés, egy kis időre legalább, meghökkentette a lelketlen üzéreket, kik azonban később annál inkább felhasználták a szorongatott helyzet minden kényszerűségét, és ürt nyitottak magok és mindazok közt, kik pedig a hazának, az erősségnek s ebben magok az üzérkedők vagyonának védelmében, életüket minden perczben kockáztatták.

III.

A diadal ragyogó napjait borongós, felleges napok váltották fel. A győzni tanult magyar sereg erőtetett menetekben sietett egyesülni a temesvári vereségre, a világosi gyalázatra, maga pedig a kormány üldözött vadképen változtatta székhelyeit.

Azonban a nemzet távol volt még akkor is a csüggedéstől, — mennyivel távolabb kellett attól lenni nekünk, kik megvihatlan vár oltalma alatt, bizton várhattuk a hadi szerencse jobbra fordultát. Bizodalmunk és bátorságunk fentartására szolgált azonfelül következő „hivatalos örvendetes tudósítás,“ melyet Komáromban Ujházy teljhatalmú kormánybiztos és Klapka, a vár és hadsereg főparancsnoka, jul. 23-án egyesülten közzétettek:

„Tegnap futár érkezett kormányunk székhelyéről Szegedről, ép oly hiteles mint örvendetes tudósításokkal.

Erősödjél magyar! édes hazád iránti szeretetben, gondos kormányunk iránti hív ragaszkodásban, mert ez viraszt felettünk és felette az isteni gondviselés, mely nem engedi, hogy egy jó s becsületes nép, habár több egyesült zsarnokok prédájává váljék.

Ime van okunk áldani a gondviselést.

Bem, a székelyek atyja, királyhágóntuli földünk nemtője kitisztítá ujabban a győzelmes fegyverei oltalmára bizott Erdélyt a muszkáktól.

Szaporítja egyre seregeit, mert a haza számára Törökországon keresztül nyert fegyverekből 30,000-et már valósággal átvett.

Temesvár, midőn futárunk Szegedet elhagyá, végvonaglásai közt kiadandó vala feketesárga elkárhozott lelkét.

Vetter altábornagy Kmeti és Guyon tábornokokkal egyesülve, Feketehegytől Temerinig visszaverték Jellasichot.

Visoczky, Perczel, Dembinsky fővezérlete alatt 35,000 főből álló serege, számos lelkes népfelkelés által környezve Pestmegyében, Nagykáta felől nyomul a muszkák ellen.

A Tiszahátról Kazinczi vezérlete alatti 10,000 főnyi sereg Tokajhoz érkezett, melynek közeledtével a Debreczen városánál kün táborozó muszkák oly hirtelen hagyák el a tiszántuli vidéket, hogy az általuk requirált vastag debreczeni szalonnát is nagyobb részben ott hagyák.

Visszavonulási utjokat a ragályos kórban elesteknek sűrűn elmaradozott tetemei mutatják a magyar vándornak.

Görgeinek a muszkákkal csatájában, a katalini szoros mélyút sírvölgye lön e csorda öt-hat ezerének, miket a magyar ágyúk keresztbe vett kartácstüze ott halomra löve.

Igy működik, nemzet, a te elszánt seregéd, így vezénylik seregeidet bátor, eszélyes vezéreink!

Csak te légy híve tenmagadnak, — és nem sokára becsült leszen Európa népei előtt függetlenségédnek diadalmas lobogója!“

Ilyen hivatalos tudósítások után ugyan lett volna-e honvéd, ki kardját a legnagyobb elszántsággal föl ne emelte s az ellenség-séggel szembe ne szállott, volna? A városban mindenütt öröm mutatkozott az arcokon . . . de mégis sajátságos előérzetével, balsejtelmével a bekövetkezendett szörnyű napoknak.

IV.

A bizalomteljes lelkesülés pillanatai augusztus elején már ritkúlni kezdtek Komáromban, s az akkori hangulatot és viszonyokat eléggé igazolja Ujházy kormánybiztosnak aug. 3-án kiadott rendelete, melyben a kormányzó elnöknek az u. n. Zwangnóták ügyében apr. 22-én kibocsátott rendeletét következő megjegyzéssel tette közzé:

„Ezen országos rendelet erejénél fogva, a család utalványokat elfogadók, titokban tartók vagy kiadók el fognak fogatni s a rögtönítélő vegyes törvényszék elibe állíttatni.

A kikre pedig ezen utalványok az ellenség által erőszakoltattak volna, tartoznak azokat a helybeli előljáráságnak, ez pedig tovább kormánybiztosi hivatalomnak bejelenteni, különben mint hamis letartóztatók levén tekintendők.“

E hivatalos figyelmeztetés, melyre a bűnösök összedugták fejeiket, súgtak búgtak, s el nem titkolható nyugtalanság által ismertették meg magokat, — mintegy előjátéka volt a következő napoknak, melyekben lázas forrongás, balsejtelmű örömök, tarka várákosok, változó remények, meglepő, váratlan győzelmek és megverések leverő hirei váltakoztak egymással, s tarták hullámban a komáromi várórséget és polgárságot, — mígnem bekövetkezett az utolsó, legsúlyosabb csapás, és hosszú zsibbasztó éj jön ránk, véres rémeivel, gyilokkal fegyverzett idegen alakokkal, penészes börtönökkel, bitófával, kötéllel, rablánczokkal, jeltelen sírhalmokkal, zokogó özvegyek, síró árvák és kipúszult lakhe-lyekkel.

V.

A július 2-diki és 11-iki, Komárom alatt a Duna jobb partján vívott kemény harcok után, aug. 3-án volt a magára hagyott komáromi helyőrségek kirohanása a várból.

E kirohanás, mind a csatatérre, mind a kivitelre, mind az eredményre nézve szabadságharcunk alatt a honvédfegyverek dicsőségét újra tetőzte.

Fájdalom, hogy ez időszert egyszersmind betetőzte. . .

A leáldozó naphoz hasonlított a híven küzdő honvédsereg e dicsőséges csata alkalmával, mint a mely fényével bearonyozza még egyszer és utójjára a táj és távolabb vidék síkjait, berkeit, hegyeit és halmait, hogy ha aztán bekövetkezik a hosszú csillag-talan éjszaka, legyen alkalma az emlékezetnek legalább a szép multon édelegni.

E nevezetes csata alkalmával Ó-Szöny, Almás, Tata, Naszály, Mocsa, Nagy-Igmánd, Ács, de leginkább Győr felé szóratott s vad futamodásban talált menekvést a rendet szerető s ezt létesíteni akaró ellenség.

A nyert előnyt felhasználandók, Klapka és Ujházy aug. 6-án Szózatot intéztek „a feldunai hív magyar néphez,“ melyben előadják, hogy az aug. 3 ki ütközetben az ellenség elveszített 30 darab többnyire 24 fontos ágyút, többeket futás közben a Dunába taszítván be, — 5000 lőfegyvert, — 30 teli lőszerkocsit s azonkívül röppentyűkészleteket, — legalább is 50 megrakott társzekeret, — 2624 vágó ökröt, — 804 hízó sertést, — 35 mindenemű élelmi czikkével s felszerelési szerekkel terhelt hajót s foglyokat, halottakat és szebesülteket ezerével.

Aztán eképen folytatják:

„És azért áldja meg az igazságos isten fegyvereinket.

Légyen isten után köszönet érte vitéz seregünknek.

De azért atyámfiai, pusztá köszönettel be ne érjük!

A kigyónak, ha fejét összezúzzák is, teste napestig mozog.

Szabadságharcunknak dicsőségteljes napja a forradalom

utáni pihenésre szánt alkonyathoz még nem közelít, — s a kigyó kínjaiban farkát ide s tova csavarítja még.

Ha valaha, most kell gyámolítani seregünket, — szaporítani a nép számos elszánt karjaival.

Még egy erő kifejtés — nemzetünk! — és biztosítva leend apáink földe a zsarnokok bitorlásától.

Biztosítva szabadságunk, melyért már annyi ezer drága rokonink vére folyt.

E vér boszúért és elégtételért kiált föl hozzátok sírhalmai alól.

Csatlakozzék tehát a sereghez minden háztól egy férfi, hol többen vannak egy hajlék alatt, — kinek kora a 30 évet fölül nem multa.

Gyakorlott s már harcedzett honvédeink oldalán mindenki közületek vitéz lehet.

Ezt tartja augusztus 5-kén kiadott rendeletünk is, melyre az ország kormányzó elnöke által fel vagyunk hatalmazva.

De hisszük, nektek rendelet sem kell; mert magyarok vagytok, kik nem engedhetik, hogy ezen édes szülőföld, a német vér és pénzt szívó tanyája legyen.

Éljen a szabad haza, s annak hajthatlan kormánya!“

E szózat után sok új vendéget lehetett látni Komáromban, kiket részint a kíváncsiság csődített be: a roppant zsákmányokat, vagy tán helyesebben mondva visszaküzdött sajátainkat szemlélni, részint a lelkesedés: a hírkoszorús honvédsereg fennlobogtatott zászlói alá esküdni; ezek közt a serdülés korába alig belépett ifjonczokat, teli tüsszel, tele lánggal, őszbecsavarodott férfiakat, a hír és dicsőség fényétől sugárzó honvédruhába öltözött nőket láthatánk, kik közül többen hatalmasabban forgatták fegyvereiket, mint sok férfi-honvéd. Ilyen volt többek közt Ny... Mari, ki harcaink után a pesti nemzeti színház tagja is volt egy ideig, míg utóbb egy komor betegség kioltá életét.

Komárom vára menedéke lón a vidék üldözötteinek, mint menedéke lón nem sokára az egész haza üldözötteinek.

VI.

Mínt hogy a vár, az augusztus harmadiki nagy eredményű kirohanás után újra körülvéttetett, s a rendszerető osztrák hadsereggel egyesült muszka vitézek is gyülekeztek a vár körül, — azért a várparancsnok Ascherman Ferencz, helyén látta a várórség számára az élelmi illetmények takaros kiszabását, nehogy az éhhalál rettentő kínjai is gyötörjék a sereget, ha tán a vár hosszú időre elzáratnék s kemény ostromot lenne kiállandó az osztrák és muszka, béke és rendszerető egyesült hadseregtől.

Érdekes ezt is tudni, kivált olyanoknak, kik a könnyen életet megszokták, és a tele hast többre becsülik minden egyéb földi dolognál.

Ez időre az illetmények fejenkint négy napra következőleg állapították meg: 1 font marhahús 3 napra, — $\frac{1}{4}$ font szalonna a 4-dikre, — 4 lat szalonna mint zsiradék, vagyis egy lat naponkint. — $\frac{1}{2}$ meszely árpakását 1 napra, — $\frac{1}{2}$ meszely borsót a 2-dikra, — $\frac{1}{2}$ font darát a 3-dikra, — $\frac{1}{2}$ meszely kölest a 4-dikre, — 1 iteze bort, vagyis minden másod napra egy meszelyt, — 3 lat sót, naponkint $\frac{3}{4}$ latot, — $\frac{1}{32}$ lat paprikát, naponkint $\frac{1}{32}$ latot, — $\frac{1}{8}$ font szappant fél óra.

Ostrom alá jutott várba kellene olyanokat bevinni, kiket akár a nevelés, akár a könnyelműség tékozlókká, az erkölcsi világrendet megvetőkké tett: bizonyosan felocsúdnának lelki és testi tévelygéseikből.

VII.

Hogy a balsejtelem, mely hetek, sőt hónapok óta lappangva kínozza a hazafi gondokba elmerülteket, hogy — úgy mondjuk, — egész megdöbbentő borzasztóságában előtérbe lépjen, oda elég volt ama rémhír szárnyalása, hogy Világosnál augusztus 13-kán a hír- és győzelem-koszorús honvédsereggel az árulás letétette a fegyvert, mely ha az ellenre fölemelve villogott a hú honvéd kezében, mindig halált mért s villanásával új fényt gyűjtött a már különben is ragyogó honvédnévre, — azon fegyvert, melyet a

nemzet geniusa megáldott s áldással kísért minden mozdulataiban.

Hogy e rémhír még inkább bizonyosodjék, a komáromi lakosság és várórség előtt a kormánybiztosi és hadsereg főparancsnoki „Tudatandó“ elég volt arra nézve, mely következőt tartalmazott, bár a világosi borzasztó eseményről mitsem jelezett, mitsem gyaníttatott.

„Tudatandó a komáromi közönséggel!

Tegnap a Komárom ellenében álló osztrák seregtől parlamentair érkezett az itteni hadsereg s várőparancsnoksághoz azon felszólítással: hogy alkudozásba bocsátkozzunk, melynek pontjait az osztrák vezér maga a császár elébe terjeszteni igéré.

A főparancsnokság, ismervén a haza iránti kötelességét, haditanácsból kelt rövid tagadó válaszszal felelt.

Meggyőződhetik ebből a közönség, hogy midőn az ellenség már nem föltétlen megadásról hangoz beszél, — akkor nemzetünk ügye roszul nem állhat. Komáromban, augusztus 20. 1849. — Komáromi kormánybiztos Ujházy László m. k. A vár s hadsereg főparancsnoka: Klapka tábornok.“

E hirdetmény után öröm, aggodalom, remény gyorsan változtaták egymást kebleinkben, úgy azonban, hogy az utóbbi és az első mindinkább tűnni kezdett, legyőzve az aggodalom által.

Valami kimagyarázhatlan tulajdonsága az emberi kebelnek az az előérzet, az a sejtelem. Pedig lám, a „Tudatandó“ igen eszélyesen írva, a legnyomatékosabb módon bátorító, vigasztaló, sőt megnyugtató volt!

VIII.

Az idő jelei mindinkább tanúsíták, hogy a nagy mű tragikus befejezése felé siet; ezt bizonyítja az augusztus 22-diki hadseregi napi parancs, melyből következőket említünk fel:

„Nem mollózhetek el ez alkalommal a térparancsnokságnak meghagyni, hogy a hazát jelen körülményei közt többnyire gyávaság s jellemszilárdtalanság miatt elhagyó, becsületes érzés

nélküli egyéneket, még azon nap, melyben az elbocsátó parancs kiadatik, a város körvonalából kitiltsa.“

Továbbá:

„Az aldunai s bánági események arra bírák a haditanácsot, miszerint az osztrák részről az oroszok közbejöttével kért 14 napi fegyvernyugvást elfogadja, miről a várórséget azon észrevétellel tudósítom, hogy 14 nap lefolyása alatt, mind a két részről minden ellenségeskedések megszűnendnek.

A fentebbiek következtében felszólítom a parancsnok urakat, hogy ezen fegyverszünet alatt egész iparukat és tehetségüket oda fordítsák, miszerint a legénység a fegyverforgatásban gyakoroltassék, a netán itt-ott hiányos fölfegyverzési czikkek megszerztessenek, szóval a várórség oly parancsoló lábra állíttassék, melytől ne csak tartsanak, de tőle méltán rettegenek is.

A katonáknak tudtára adandó, hogy ezen fegyverszünet általunk főleg azon okból fogadtatott el, hogy az alsó hadseregnek állásáról biztos híreket szerezhessünk, egyébiránt azok ügyesen oda viendők, miszerint magukat testi- s lelkileg erősítsék vezénylőik iránti bizalmukban, eddigi jó szellemükben gyarapodjanak s lelkesüljenek, és minden perczben készen álljanak e szent kincsért, melyet hazánk bizalma kezeink közé helyezett, nem csak elleneinkkel megvívni, de érette utolsó csepp vérüket is áldozni, mert míg Komárom fennáll, addig magyar hazánk veszve nincs! Klapka tábornok.“

Az augusztus 23-diki hadseregi parancsból következőket véljük érdekesnek közleni:

„A tegnapi parancs következtében kihirdetett fegyverszünetre vonatkozó határvonalok következők:

A Duna jobb partján részünkről: Herkály (itt irattak alá későbbben a vár feladási föltételek), Csém, Mocsa, Naszály, D.-Almás, Neszmély falvak; az ellen részéről: Ács, Igmánd, Tömörd, Tata, Szomód, Süttő; a két elválasztó közti tér semleges: Csallóközben részünkről: Lér, Aranyos, — az ellen részéről: Guta, Ekecs, Megyer, Tany, Néma; a nevezett vonalok közt fekvő tér szintén semleges.

A Duna bal partján részünkről: a Vág bal partján Szered azon országútig, mely Mocsonakon és Ujváron keresztül egész Párkányig (Esztergam átellenében) vezet; az ellen részről: Gutától fölfelé a Vág bal partján Szered, Ujlak, Nyitra, Léva és lefelé a Garan bal partján, egész a Dunába ömléseig az Érsek-Ujváron keresztül Párkányig vezető országút és más mellékutak is, melyek Ujlaktól Ürmény, Komjáti és Tarnódon keresztül Kéméndig vezetnek, semlegesek.

A vonalok közti semleges tér mindkét félnek nyíltan áll. Azonban azon őrmestertől lefelé, a legénység csupán fegyver nélkül jelenhet meg.“

Ugyanezen napiparancsból még a következő erélyes részt is közöljük:

„Sajnosan kénytelenítették a főparancsnokság tapasztalni, hogy a tegnapi elhelyezésben, mely csupán a legénység, főleg a lovasság és tüzérség kipihenése céljából rendeltetett, a fegyverszünetre némelyek gyanús okot találnak. Valamint egy részt igen örömet látom, ha a tisztikar hazafiai bizalmát minden alkalommal nyilvánítja s szent ügyünkhöz ragaszkodását szóval mint tettel tanúsítja: úgy másrésről igen kellemetlen, ha némely tuzók agyrémi képzelgéseikkel minden egyes rendeletek s tervek iránt éretlen aggodalmakat képzelnek, mely által más bajtársaikat is nemcsak lehangolják, de elégedetlenséget s bizalmatlanságot is idéznek elő. — Már pedig e nehéz pillanatban a kölcsönös és a vezérhezí bizalom az, mely bennünket a meghasonlástól megmenthet, s e ránk bizott nemzeti kincset megtarthatja, és szegény hazánknak még mindazt biztosíthatja, mi biztosítható.

Azért hát minden izgatások megelőzése végett, szeretett szent hazám szent érdekében ezennel nyilvánítom, hogy minden olyan egyént, ki lehangoló kifejezései által, vagy tán rosz akaratból is elégedetlenséget s bizalmatlanságot kívánna előidézni, röviden haditörvény elé állítandók, s az ilyenek lelkiismeret szerinti följegyzésére a parancsnok urakat fölkérem.

Ezen alkalommal el nem mulaszthatom Janik ezredes úr hadosztályát dicséretesen megemlíteni, mely tegnap sánczait mind-

addig oda nem hagyá, mig az elkésett föl váltás meg nem érkezett, mi által a hadosztály szilárd jellemének újabb tanúságát adá.

Kulsinszky Oluphrius orosz ezredbeli főhadnagy a 114. zászlóaljhoz osztatik be szolgálattételre. Klapka tábornok.“

Az augusztus 24-diki hadseregi parancs:

„Tegnap történt az az eset, hogy a kötött fegyverszünet ellenére is, még pedig semleges téren, 2 ellenséges katona a mieinktől elfogatott és ide behozatott; ezen népjog elleni eset rosztatik, s egyszersmind a sereg ujonnan felszólittatik, hogy a fegyverszünet idejére minden ilyes letartóztatásoktól annál is inkább óvakodjék, mert az ellenség Mednyánszky alezredes hátramaradt embereivel szintén azt tehetné. Klapka tábornok.“

Ugyanezen napi várkormányi parancsból:

„Az orosz fogoly tiszték, felsőbb engedelemből, esti 8 óráig szabadon mulathatnak. Assermann várparancsnok.“

Az augusztus 26-diki várkormányi parancsból a következőt jegyezzük ide:

„Több kérelem érkezett a várkormányhoz, hogy a szolgálatban levő csapatoknak naponkint a borilletmény kiadassék, — de minekutána most fegyverszünet ideje alatt a csapatok nagyobb része beszállásoltatott, ezennel tudtul adatik, hogy a szolgálatban lévő csapatoknak ez idő alatt csak pálinkailletmény fog kiadatni. Assermann ezredes.

Ugyan-e napi fővezéri parancsból azt tudjuk: hogy a fogoly tiszteknek a vársíkon (Glacis) sétálás, ha azok becsületszavukat adják az el nem távozásra, megengedtetik.

Augusztus 28-kán a hadseregi parancs azt mondja: „Betegségem idejére, a hadsereg főparancsnokságát Kászonyi ezredes úrra ruházom, azért hát minden, közvetlen a seregek külügyét illető beadványok a nevezett ezredes úrhoz küldendők.“

Az augusztus 29-iki várkormányi parancs egy pontja azt mondja:

„Minthogy az apró pénz jelenleg Komáromban megszapordott, minden zászlóalj holnap 8—9 óráig 200 pengő forintot válthat

a pénztárnál, de a kitett időn túl a pénztárnokot hivatalában háborgatni tilos. Assermann várparancsnok.“

Ugyanezen napi hadseregi parancs egy része azt közli:

„Panaszok érkeztek az osztrák zárlati hadtest parancsnokságától, hogy többen az elválasztó határvonalokat (Demarcations-Linie) fegyveresen átlépik s táborukat felriasztják; a legszigorúbb büntetés terhe alatt meghagyom ujonnan, hogy az ily botrányos merények elkövetésétől mindenki ovakodjék; ellenkező esetben a kellemetlen következményeket, melyeket tettük maga után vonand, kiki magának tulajdonítsa.“

Továbbá:

„A mindig gyakrabban előforduló szökések és engedelem nélkül való eltávozások a legszigorúbb rendelkezéseket igénylik, azért hát ezen bűnök ellen ujonnan a rögtönítélő szék hirdettetik ki, azon hozzáadással, hogy a zászlóaljok és minden önálló hadtest parancsnokságai ezen ítélőszék felállítását a legénységnek három egymásután következő napon, anyanyelvükön kihirdessék s nekik lelkiismeretesen megmagyarázzák, miszerint ezen ítélőszék, mely mindenkor golyóvali halálra ítél, nem csak a világos szökésekre, hanem az engedelem nélküli eltávozásokra is kiterjesztetik, s minden különség megszüntetik, ha az eltávozó akár a katonaság, akár a polgárság által hozatik be. Előfordulhat esetekben a főparancsnokság meggyőződik arról, hogy a háromszori kihirdetés valóban megtörtént-e, vagy nem? Ha nem történt volna, az illető parancsnok a legszigorúbb fenytést vonandja magára.“

Az augusztus 30-diki hadseregi parancsból a következő érdekes pontot igtatjuk ide:

„Annak elismeréseül, miszerint Grabbe orosz tábornok foglyaikkal oly gyöngéden bánt, sőt az alsó táborban elfogott honvéd tiszteket szabadon bocsátotta, az itten levő guerillák által elfogott s kirabolt néhány orosz tisztet a reciprocitásnál fogva Grabbe táborába visszaküldeni elhatároztam, ezt ezennel köztudomásra hozom.“

Az augusztus 31-diki hadseregi parancsból még egy pontot idézünk ez alkalommal, hogy az ugyane napról keltezett s a ko-

máromi várórség tisztikarához intézett „napiparancs“ indokait annál inkább megérthessük; a kérdéses pont így szól:

„Tudomásomra jutott, hogy több tiszt Tatába ki szokott rándulni, részint mulatás, részint más, előttem ismeretlen célból: valamint a tiszt uraknak e tettiük rosszaltatik, úgy betiltom, hogy jövőre senki, kivéve kik én tőlem engedelmet nyernek, Tatába, egyáltalában az elválasztó határokon túl menni ne merészeljen. Klapka tábornok.“

IX.

A világosi borzasztó eseménynek híret augusztus derekán túl Komáromban már mindenki hallotta, tudta.

A különféle álöltözötű honvédek, kik a fegyverletétel után azonnal Komáromba jövének bujdokolva, eleinte igen sok kellemtelenséget álltak ki. Senki sem akará hinni, hogy a legborzasztóbb eset megtörtént, őket mint félénk, harczerülő egyéneket tekintették; még a legismertebb, legszavahihetőbb honvédbajnokok is erős gyanúnak voltak kitéve oda érkezöttükkor.

Tanuja valék ily tragikus szóváltásnak, mely csak ily megrendítő, kétségbeesett helyzetben hallható.

A külerösségek parancsnokával, Krivátsi tüzér-alezredessel a Kossuth-vonal megszemléléséről jöttünk meg, mely most nádorvonal nevet visel.

E vonal a nagy Dunát köti össze a Vággal Komárom fölött, Csalóközben, — hatalmas, egymástól bizonyos távokra eső erődökkel s laktanyákkal szegélyezve.

Ez erődök megszemléléséről hazaérkezve, négy egyén várokozott a parancsnoki irodában; egyik szűrben, gatyában, nagyszélű kerek kalappal, parasztosan öltözve; a másik rongyos vándorlókint, a harmadik kóczos rongyszedő zsidóképben, a negyedik mint drótos tót. Homéri komikum, a megrendítő tragikum lényegével!

— Bizonyosan önök is a szökevény hősök közé tartoznak, kik már a síkon megúnták a csatázást, s itü akarnak rosz hangulatot kelteni renyheségükkel! — így pirongatólag fakadt ki Krivátsi.

— Nem, óh nem parancsnok úr; gyalázatos árulás következtében Világosnál le kellett tennünk fegyvereinket s mi éjjel nappal, irtóztató helyzetek közt rejtekezve iparkodánk Komáromba jutni, hogy — ha még lehetséges — itt tegyünk valamit az elárult szent haza ügyeért.

— Való volna ez?

— A legborzasztóbb valóság, — szólnak mind a négyen.

— Oh árulás! árulás! sohajtánk fel mindnyájan. Én majd megdermedtem e szónak hallatára.

— Majd rendelkezem önökkel, — szolt lesujtva Krivátsi s szállására ment a legdöbentőbb valóság: a haza elvesztének tudatával.

Ez álöltözetű, a hazában bujdokolva menekült bajnoktársakkal a parancsnok távozta után a fegyver lerakási eseményről rövid szóváltásba ereszkedém, kik mindig csak egy nevet hangoztatának átkaikkal, csak mindig egyet magasztalásaikkal.

Világos tudatunkká lett, hogy ez idő szerint a haza napja leszállt, és „névben él csak!“

De már ekkor, mint az eddigi közleményekből látható, mélyen elharapódzott a nyugtalankodás, a bizalmatlanság, különösen a tiszték némely köreiből. Ezért indítatva érezte magát a tábornok oly napiparancs kibocsátására, mely leplezetlenül adja tudtára mindenkinek a honvédsereg s a haza helyzetét, s ebből következőleg a komáromi helyőrség nagy fontosságú, nagy horderejű kötelességeit.

A parancs augusztus 31-kén kelt, s így szól:

A komáromi vár s hadsereg főparancsnoka, a komáromi várőrség tisztikarához.

„Megilletődve értesültek a parancsnokok, miszerint több tiszt urak bizalmatlanságra mutató hangulatot nyilvánítanak. Uraim! a nemzeti kormány ismerte e megbocsúlhetlen kincset, ismerte Komárom várának fontosságát; — ismernie kellett azokat, kikre annak védelmét bizá, s e bizalom próbákon nyugszik, oly próbákon, melyeket sokaknak önök közül még le kellene tenni, hogy a parancsnokok viszont-bizalmára számolhassanak. Azonban

az egyenes, tiszta érzetű ember keble haszontalan gyanúkat s kétségeket nem éldelel, így a parancsnokok is a tisztii karnak hazafias lelkületében és buzgalmában megnyugszanak, s számolnak arra, hogy őket nagy feladatuk kivitelében összecsatolt erővel támogattandják; de egyszersmind ezennel ünnepélyesen óvakodnak is, hogy senki a parancsnokok iránti bizalmat alapos ok nélkül ezen-túl megkisérteni ne merészelje. — A ki ez ellen vét, vessen számot magával, mert akár lett kétségi nyilatkozatainak ártalmas követke-zése vagy hatása a kedélyekre, akár nem, a törvény szigorának egész súlyát vonandja magára.

Ezuttal még célja a parancsnokoknak, hazánk körülmé-nyeit is a tisztii karral világosan megismertetni: kötelességüknek tartják ezt azért, hogy senki kecségtető ábrándokkal s hiú remé-nyekkel magát ne táplálja; hanem lelki erejét most idején korán kérdőre vonja, ha képes-e a végső legnagyobb áldozatra is a ha-záért és nemzetiségünk becsületéért? ha nem, nyitva még most az út annak, ki e vár romjai alá temetkezni gyöngének találná magát: de a komolylyá fejlődhető utókövetkezmények senkit aztán várat-lan ne érjenek.

„Ugyanis honunk ügye bús alkonyára jár, alkonyára, egyes emberek hiúsága — magán érdeke, gyáva ármánykodások s fegy-veres seregeink ezek által előidézett megbomlása, s tökéletes demoralisatiója miatt; jelenleg a komáromi had, sajátlag várőrse-reg, egész hazánkban Péterváradon kívül, magára áll mint ren-dezett fegyveres erő; minden egyéb vagy megadta magát az orosz hatalomnak, vagy túlságos erőtől megtörve, gyámoltalanul bújdo-sik szerteséjjel a hazában s így egy nagy, nemes nemzetnek vérrel szerzett, s századokon át szentesült jogai veszélyben forognak, veszélyben annyi küzdés s áldozat, annyi kiomlott hazafivér után, kitéve a zsarnok uralkodás önkényének.

Ily körülmények közepette; hol a nemzeti s polgári jogok a vészörvény szélére jutottak, — a szabadság sok ezer harczosai-ősi vagyonuk veszteségével földönfutóvá lenni veszélyeztetnek, — s hol egy haza, egész nemzet, ezer meg ezer csapások után, megannyi sebekből vérzik: Komárom vára áll még itt, mint

utolsó, annyi ezer sérelmet még valamennyire enyhíthető reménycsillag; s képes leendő sok segélyt, — hazánk sorsa felett sok könnyebbséget szülni, — ha szilárd elhatározottsággal s egyetértéssel közreműködünk, s ha e nagy, e szent célra úgy összecsatlakozunk, hogy azt semmi körülmény meg ne zavarhassa, föl ne dúlhassa; mert akkor e vár rendíthetetlenül állandó, mint tenger közepén a kőszirt, melyen a habzó hullámok hijába rágódnak.

Ezen elmondott helyzetben tehát két természetes s bárki által is könnyen megfogható, — de mindig nagyszerű főadata marad Komárom várának:

Az 1-ső: ismerve e kincsnek nagyságát s tudva, mily háttartalan érdekében fekszik az ellenhatalomnak e vár birtokába juthatni; ha kiküldött követünk oly szomorú meggyőződéssel térnek vissza, hogy csakugyan elveszett minden s nincs többé remény ügyünk kedvezőbb fordulatára, — Komárom várának árán kialkudni a nemzet alkotmányos jogainak még csak lehető sérületlenségét, s mindazt, a mi annyi nyomor s inség elhárítására, annyi ezer seb orvoslására üdvös lehet; — s hogy ha ez hiteles biztosítás mellett megnyerett, ama nyugtató öntudattal, hogy szerencsétlen megesett hazánknak, a mit még lehetett, megmenettünk, e várat átadni.

A 2-dik s utolsó feladatunk: ha ellenségünk elől érintett követeléseinket, e nemzet iránti kérlelhetlen bosszújában megtagadná, az, hogy a magyar honvédsereg nevét s fegyverhírét, melyekre az utolsó események oly szennyos bélyeget sütöttek, a történet s utódaink előtt végső csepp vérünkkel tisztára mossuk, s mindegyik itt elesve, a magyar szabadságharcz gyászos végét oly példásan, oly dicsően fejezzük be, hogy arra a késő kor is tisztelettel emlékezzék s elérzékenyülve tekintsen Komárom vára omladékaira, mint 25,000 oly harcosok sírhalmára, a kik tántoríthatatlan hűséggel vívtak a nemzet jogait védő szent harcban halálig, s készebbek voltak elvérezni, mintsem magukat híroks nevék gyalázatára megadni.

Fontolják meg mindezeket uraim s győződjenek meg, hogy tudják a parancsnokok, mivel tartoznak a nemzetnek, a hazának,

a honvéd seregeknek, s mivel Komárom városának felszámíthatlan áldozataiért; de igyekezzenek is egyszermind felfogni, hogy mivel tartoznak önök parancsnokaiknak s mivel hazájoknak; mert annyi jellemingatagság s annyi éretlen ítélet, mit önök tanúsítanak, csak az ellenkezőt mutatja; fellengző kalandorságra a gyáva is képes, de az alapszerű elvek nyomán elhatározott embert csak hideg s nyugodt ítélet czímerezheti, s ez képes a sors minden viszonyaival dacolni, holott az előbbi, a legkisebb baleset csapása alatt semmivé lesz.

• Az ide hátrább előfordulandó körülmények, annak idejében a tisztikarnak ismét tudtára fognak adni; addig tartóztassák meg magukat minden lehangolásra ösztönözhető okoskodásoktól nyilvános helyeken; sőt inkább iparkodjanak a közönségnek megnyugtató példát mutatni s a vezényletök alatt áló osztályrészeket az elősorolt nagyszerű meghívásokra czélirányosan elkészíteni; csak úgy, ha t. i. a tiszt urak a legénységre lelkesítő s hathatós befolyással lesznek, fog Komárom vára nagy feladatának megfelelhetni.

Az osztály vagy az elhelyezéshez képest a zászlóalj-parancsnok uraknak kötelességévé tétetik, e napiparancsot az e célra összehívandó tiszti karaik előtt felolvasni, s azoknak, a mennyiben szükséges, még bővebb felvilágosítást is adni; hogy pedig senki, p. o. szolgálat által hátrálva, a felolvasástól el ne maradjon, ennek két egymásután következő napokon kell megtörténni. Klapka György, tábornok.“

E tisztikarhoz intézett erélyes s a helyzetet teljes világba helyező napi parancs a legnagyobb próba volt a várórség tiszti karára nézve.

Most kezdett kitűnni, kik valóban, a szó teljes és tiszta értelmében hősök, honvédek, s kik csak névleg azok.

A komáromi helyőrségben — fájdalom — akadtak, kik meghunyászkodva, megijedve kivetkőztek a honvéd dicsugaras öltönyéből s elhagyák a várat; ily gyászvitézekkel bajos is lett volna harczolni!

A bennmaradtak a legnagyobb előkészületekkel s lelkesedéssel voltak az élet-halál harcra.

Az igaz és hű honvéd nem is tehetett másképp; vagy kivívja, a miért esküdött, vagy meghal, de gyáván — ha csak gyalázatos árulás kelepczébe nem viszi — meg nem adja magát!

X.

Az eddigiekből láttuk, hogy midőn valamely ügy — legyen az a legszentebb, mint most a haza ügye, — bármely oknál fogva alkonyára jut, mily elv-, kedély-, terv-, bátorság-, vitézség-, hűség- stb. változtatólag hat sok emberre. De hogy erről még több meggyőző adatot lássunk, im itt a szeptember elsői hadseregi parancs:

„A tegnapi napi parancs értelmében minden főtisztnek megengedettett, kik utolsó csepp vérig a várat védelmezni elhatározottak nem lennének, felsőbbi jelentés után a szabad kivonulás. Tapasztaltatott azonban, hogy az orvosok a vár védelmezői közé számítván magukat, többen a szabad kivonulásért jelentkeztek; miután az ostrom alkalmával a betegek száma nem hogy szűnne, sőt az közönségesen növekedik, de különben is az orvosok nem mint közvetlen fegyveres védők tekintendőek, elhatároztam, senkit közülök bármi szín alatt addig, míg a várban betegek lesznek, el nem bocsátani. Klapka tábornok.“

XI.

Hogy maradhatnának nyugton az üzlet emberei, kiket buzgó fáradozásra — a haza ügye mellett — a pénz szerelme űz, mikor ezen bálványuk is veszélyben forog?

Tódultak a külvidék kereskedői mint a raj Komáromba, hogy itt magyar bankjegyeiken túladjanak; a fővezér e sürgő élelmiségnek szeptember 2-kán egy hadseregi parancsban követelőleg vetett gátat:

„Tapasztaltatván, hogy a külvidéki kereskedők magyar bankjegyeiken tudadni kívánván, seregesen Komáromba jönnek, s itt minden árucikket a legfelcsigázottabb áron összevásárlanak,

mi által nem csak a lakosság, de különösen a várórség is különféle hiányokat szenvedhet, rendeltetik ennél fogva, hogy Komáromból minden kivétel rögtön szigorúan eltiltassék; erre nézve a térparancsnokság oda utasíttatik, hogy egy alkalmas és erélyes főtisztet a rendőrségi hivatal vezetésével azonnal bizzon meg, kinek kötelességévé teendő, hogy minden ilynemű kihágásokra felügyelvén, a városba folytonosan czirkálókat küldjön ki. Továbbá megtagyatik a térparancsnokságnak, hogy mai naptól fogva törvényes utlevél nélkül a városba senkit se be, se ki ne bocsásson. Erre nézve, azon elmaradott főtisztekből, kik beosztva nincsenek, minden kapuhoz s hídhoz felügyelőkép egy vagy több, a szükséghez képest kiállitassék. Ennek következtében minden őrparancsnok oda utasíttatik szigorúan, miszerint minden kimenő szekeret a bejárásoknál álló örök által megállitassanak s azokon bármily áruczikkék lennének, az ott levő kormánybiztosnak általadják, ki azokat a városházhoz kísérteti.“

A várkormányi szeptember 3-ki parancsból tudjuk, hogy Hrabovszky törzshadbíró állásáról ünnepélyesen leköszönt, ki a létszámból azonnal kitöröltetni rendeltetett Assermann várparancsnok által, s a kitöröltnek semmiféle követelése nem maradt fenn.

Ez utóbbi napon egészsége helyre állván Klapka tábornoknak, Kászonyi ezredestől a főparancsnokságot átvette.

Most, mielőtt tovább mennénk, egy nagyfontosságú hirdetményt, mely szeptember 2-káról van keltezve, kell közlenünk, hogy a ránk nézve gyászosan sujtó események sorrendjét ne téveszszük.

Hirdetmény.

„Midőn a hadi tanácsnak a fegyverszünet iránti határozatát közzétették: egyszersmind arról is lőn értesítve a közönség, hogy két rendbeli vegyes küldöttségek bizattak meg s küldettek ki, hazánk távolabb részeiben szabadsági harcunk állását kitudandók.

E visszatért küldöttségek nem hozhattak minden tekintetben biztos tudósítást seregeink állásáról, s e körülmény azon térre

vezette a hadi tanácsot: hogy a haza közügyének nem csak fegyverrel, de egyezkedési kiegyenlítésekkel is használni megkísértcse: minnek folytán közakarattal következő föltételekben állapodott meg:

1-ször. Az egész hazát illetőleg:

- a) Átalános polgári amnestia személy és vagyonra nézve.
- b) Átalános bocsánat a magyar, akár már lefegyverzett, akár még fegyverben álló seregbelielkeknek.
- c) A magyar pénzjegyeknek egész értékük szerinti biztosítása.
- d) A külföldre menni kívánóknak szabad útleveleknek kiadása.

2-szor. A komáromi várörizet s városra nézve:

- a) Szabad, bántatlan kivonulása a seregnek.
- b) A tisztelkeknek egy havi, a legénységnek 10 napi díjnak ezüst pénzben kifizetése.
- c) A várkormány s polgári hatalom által kiadott utalványoknak kifizetése.
- d) A várkormány által kibocsátott pénzjegyeknek beváltása.

Kettős volt az út, melyen a hadi tanács indulhatott: vagy egyedül s tisztán katonai becsületből, de a haza javára tekintet nélkül a védelmi harcztot folytatni, vagy pedig enyhítést szerezvén a szerencsétlen hazának, s minden honpolgárnak egyéni szabadságát biztosítván, mely megőrzött erkölcsi drága elemekből ismét emelkedhetik egy hon; föltételek mellett becsülettel lelépni azon pályáról, melynek az igazságtalan sors nem kedvezett.

A hadi tanács ez utóbbit választá, de midőn ezt választá, azt oly elhatározott lélelkekkel tevé, hogy ellenkező esetben a vár falai alatt fog elvérzeni, s árulónak tekintend mindenkit, ki ezentúl véleményét megváltoztatná.

Ha az ellenség a föltételeket elfogadandja, a hadi tanács, e hadi kötés végrehajtása előtt kellő garantiáról fog gondoskodni, és azt a nélkül nem is teljesítendi.

Midőn e hirdetményt ki akartuk adni, érkezik az ellenségtől azon értesítés, hogy a fegyverszünetnek folyó hó 4-kén déli 12

órákor úgy is vége levén, minthogy az egyezkedési pontok el nem fogadtattak, az ellenségeskedések újra megkezdődnek. — Komáromban, szeptember 2-án 1849. — Komáromi teljhatalmú kormánybiztos: Ujházy László m. k. — A komáromi vár s hadsereg főparancsnoka: Klapka m. k. tábornok.“

E hirdetmény közrebocsátása után mily dúló érzelmek zajongtak a béke után sóvárgók keblében, és mily tüzelő, szilaj kedvcsapongások voltak az elszánt bátor harcosok között!

Az elfogulatlan ember előtt, a már tudva levő körülmények közt mire lehet kilátás? Hosszú, kínos szolgálagra.

És e szegény, zaklatott hon,

Melynek képét bujdosó magzatja
Még Kalypsó keblén is siratja
S kart feléje búsan, vágyva nyujt,

hosszú, hosszú időre ismét martaléka lesz a szivtelen, rideg szolgaságban felnőtt poroszlóknak, kiknek kiváló tulajdonságuk gondolkozás nélkül automat-módra mindent megtenni, a mit felsőbb helyen parancsolnak.

XII.

A legutolsó közlött hirdetményben a legvilágosabban nyilvánított, hogy az egyezkedések útja el van vágva!

Mi teendője maradt fenn most a hű honvédseregnek és hű vezérének Komáromban? Csak egyetlenegy.

A magyar függetlenség és a magyar szabadság harcát élethalálra folytatni, hogy legszentebb javainkat, fegyverünk becsületét s nemzeti lételünket — ha még lehetséges volna — megmentsük, dicsőséges és férfias halált halván a hazáért.

Ha a méltányos egyezkedés útja elvágva nincs, akkor minden elfogulatlan honvéd, ki e váratlan események gyászos fordulatát higgadtan mérlegelte, még egy más teendőt is czélul tűzhetett volna ki, a mint volt is, t. i. a becsületes föltételek melletti kapitulációt.

De mint tudjuk, e pillanatban a remény e téren eltűnt.

E pillanat benyomása alatt keletkezett a következő vezéri

nyilatkozat, mely erélyben és szépségben a többiek méltótársa.

„Bajtársak! — A cselszövény és árulás végromlás szélére vezetétek szegény hazánkat. — Ezt ti hírül vettétek a maga legtisztább világosságában, és hírül vettétek mély fájdalommal ugyan, de azon nyugalom és elhatározottsággal, mely az erőteljes, rendíthetetlen férfiúhoz illő, és melyet az igaz ügy, melyért eddig véretekent ontátok, belétek önt.

Bajtársak! Én ismerlek benneteket, ismerem gondolkozásmódokat, nem kellett hazugsághoz folyamodnom, nem hazug reményeket elétek tükröznöm, reményeket, melyek a gyávák föl-emelésére szükségesek, hogy elaltassák azon félelmet, mely az erőtlenekeket és gazokat remegésbe hozza, de mely előttünk, férfiak előtt, kik a halálnak százszor szemébe néztünk, — ismeretlen! — Én elétek adtam a valóságot, jól tudva, hogy az igaz beszéd a legjobb beszéd.

És ti bajtársak! megszégyenítétek mindazokat, kik azt hívék, hogy hazugság és csalás elkerülhetlenül szükséges arra, hogy szent tartozástok és eskütokeket megtartsátok! — Mert daczára azon szerencsétlen híreknek, erősen és elhatározottan álltok, lelkesültebbek mint valaha, mert megértettétek a nagy feladatot, melyre benneteket a gondviselés kiválasztott.

Az egyezkedés utja, mely által a hazán — nem magunkon... nem! — hanem csupán a szegény, halálra zaklatott hazán segíteni akartunk, most el van vágva; mert föltett követeléseink visszautasítvásk így kényszerítették a már-már feladni készült harcot ujjalag élethalálra folytatni, vagy legszentebb javainkat: fegyverünk becsületét s nemzeti lételünket megszabadítandók, vagy hogy dicsőséges és férfias halált haljunk a hazáért.

Bajtársak! Mi saját magunkra vagyunk szorítva, segedelem és szabadítás csak önmagunktól, egyetértésünk s egységünkötől várható; jaj annak! ki ezt megzavarni megkísértené. — A gondviselés kezembe tette le sorsotokat, és én isten és a világ előtt felelős vagyok róla gondoskodni, hogy az néhány roszakaratunak gyalázatossága vagy árulása által el ne játszassék.

Bajtársak! Ti ismertek engem; életem, eddigi működésem a hazáért és a közügyért nyíltan áll előttetek; — ítéljétek meg lépésem s tetteim mindegyikét, s kérdjétek meg magatokat akkor, — megérdemlém-e bizalmatokat?

A szeretet hozzátok, azon férfiakhoz, kikkel én örömet és szenvedést, dicsőséget és becsületet megosztottam, a szeretet irántatok, és a határtalan szeretet hazám iránt — az egyedüli indokok, melyek tetteimet eddig vezették és továbbra is vezessék. — Nézeteim tisztaságának öntudata megadja nekem az erőt: ily választó percekben vezérek lenni és az maradni; de ad egy szerszámot erőt, ott hol szükséges, rendet is csinálni, s fegyelem és engedelmességet fentartani.

Hozzá nyulnék nehéz szívvvel a szigor legszélsőbb eszközeihez, ha ezeket a szükség és kitézött becsületteljes célunk megkivánná, de tenném azt, ha ezeket becsületek és lételek gondja követelné, és nem rettennék vissza százakat megsemmítetni, ha azok ezek sorsát veszélyeztetnék.

Ott, hol vész fenyeget, életeken fogtok engem látni; halál a hazáért,“ marad jelszavunk, ha a sors másként becsületünk megmentését nem engedné.

Bátorság, egység és bizalom! és sorsunk kétes nem lehet.

Isten velünk! — Klapka tábornok.“

Ily hangon szólani bajnoksorsaihoz a végveszély pillanatában, csak önérzetes fennkölt lelkű, becsületes polgárkatona, csak honvéd volt képes.

Az igaz és férfias szó, mint máskor, úgy most sem téveszté hatását.

Remény, öröm és bátorság uralkodtak a honvédszivekben, aggodalom, bánat és félelem más részről.

XIII.

A várkormányi parancsból, mely szeptember 4-kén tétetett közzé, többek közt a következőkről értesülénk:

„A hadi foglyok közt a szökés annyira kezd elhatalmazni, hogy a legszigorúbb felvigyázat igényeltetik. A térparancsnok-

ságnak meghagyatik, hogy ezentúl a hadi foglyokat csak nagyobb csapatban küldje dologra, illő őrizet mellett, kik egyszersmind kötelességükről kellően értesítenek, úgy szintén tudtúl adassék minden egyes dologra kiküldött fogoly csapatnak: hogy ha valamely egyén a dolog alatt megszöknék, az egész csapat feleletre fog érte vonatni és megtizedeltetni; tábori helyükön a felvigyázat szintén megkettőztessék; a privát egyéneknél levő hadi foglyokról szökés esetében az illetők lesznek felelősök.“

Hát a következő parancs mire mutat:

„A legközelebb kibocsátott várkormányi parancs daczára következő orvosok mindedig kórházi szolgálatra meg nem jelentek: 6-ik huszárezredbeli Fintovszky és Tauber, 66-ik zászlóaljbeli Farkas s Kirmpek, 52-ik zászlóaljban Salamon, 48-dikban Reich; ezen példátlan és megrovandó hanyagság következtében a Kossuth-vonali kórházban tegnap két osztályban körülbelől 400 beteg orvosi segély nélkül szűkölködött.

Némely orvosok, különösen a II-dik hadtestiek betegeknek jelentik magukat s egészségüket a kávéházban akarják visszanyerni, a zászlóalj parancsnokai pedig, mint a 60. és 48-dik zászlóaljaké túlbuzgóságukban az őket nem illető felelősséget magukra ruházni akarván, az orvosok vezényeltetésébe avatkoznak, s őket kórházi szolgálattételre bocsátani nem akarják, holott a zászlóaljnál távolról sincs szükség az orvosra kint a kórházban, mert amannak betegei úgy is ide küldendők. Ha tehát a betegeket illető rendeletek ily hanyagúl teljesíttetnek a közel 3000 betegnek ápolásáról a felelősséget a törzsorvos lelkiismeretesen magára nem vállalhatja: annálfogva szigorú felelősség terhe alatt meghagyatik az illető orvosoknak, hogy még ma okvetlenül a kórházi szolgálatra megjelenni mulasztatlan kötelességüknek ismerjék. Azon kívül parancsolom, hogy minden katonai orvos, ki megbetegszik, tüstént magát Buzai törzsorvos úrnál jelentse, és ha betegsége hosszabb ideig tartana, a katonai kórodában a tisztí szobákban gyógyítassa magát. Assermann ezredes várparancsnok.“

E katonás napiparancs meglehetősen gyógyszerül szolgált a színlelt betegségekben szenvedő orvosokra nézve; de náluk is,

mint másoknál elő-előjött a recidiva, de az újabban alkalmazott heroicus szerek, a szigorú parancsok megtették hatásukat.

XIV.

Míg Komáromban a megmentés gondolata foglalkoztatá a főket, azalatt az alvidéki események zúgó szele menekültképen számos honvédet hozott már a vár bástyái mögé, kik a zászlóaljok és csapatokhoz következőkép osztattak be.

„Leinberg Eduárd a 61-dik zászlóaljhoz főhadnagyúl, Kazinszky János a 33-dikhoz hadnagyúl, Slézinger Lajos a 15-dikhez hadnagyúl, Magyar Lajos a 49-dikhez, Matulay János a 40-dikhez, Viltman Antal az 50-dikhez, Rucsek N. a tüzérséghez, Nováki Gusztáv a 98-dikhez, Buby János a 99-dikhez, mind hadnagyúl; Czinner Eduard a 37-dikhez főhadnagyúl, Szolcsányi Benjámín a Leheluszárokhöz főhadnagyúl, Freitepfer Ferencz a szállítóházhoz hadnagyúl, Nemesi Antal a 18-dik zászlóaljhoz hadnagyúl, Doktai István az 54-dikhez szintén hadnagyúl, Horman József a 127-dikhez beosztott százados, a rendőrséghez alkalmaztatott. — Vámos Ferencz a 114-dik zászlóaljhoz, Smiling Imre a 108-ikhoz, Lovassi Gyula a 64-dikhez hadnagyokúl, Széne István a 25-dikhez főhadnagyúl, Sümeg Lajos a 48-dikhez hadnagyúl, Vargha János a 201-dikhez századosúl, Viszkey István 201-dikhez hadnagyúl, Népálfy János a 203-dikhez hadnagyúl, Hertelendi a 46-dikhez századosúl, Borosdi Dienes a 15-dikhez szintén századosúl, Posirti József, Steporay János, Hokve Alajos a tüzérséghez hadnagyúl, Pilisi Józsa a várbeli számnok-hivatalhoz hadnagyi ranggal. A rendőrséghez Szelencsei András őrmester vezényeltetik. Assermann ezredes s várparancsnok.“

Mily szorongatások közt juthattak e hű fiak az alvidékről Komárom vára falai alá, midőn szerte a hazában osztrák és muszka katonák száguldoztak s Komárom körül is mind ezek tanyáztak! — És mégis eljöttek, mert a hűség volt vezérük.

XV.

Elborúlt kebellem, fájó gondolatok közt kell följegyeznünk azongyasos tényt is, melyet némelyek meggondolatlan roszakaratú izgatásai következményekint tekinthetünk, melyre mindig megrendül szivünk, ha hű emlékezetünk, ama nagy mult enyészhetlen dicsőségei körül révedezvén, ezt is megpillantja.

Egy véres, életemesztő büntetés az, mely 1849. szeptember 4-kén hajtatott végre, s melyről a hadseregi parancs a következő napon így szólt:

„A tegnapi szomorú események következtében, melyek szerint a 60-dik zászlóaljból 28 szökevény közhonvéd és 60 Bocskayhuszár, kik a haza jelen vészes körülményeiben a tovább szolgálatételt erőszakosan megtagadni nem átalották, halálra ítéltettek; a honvédek közül 8, a huszárok közül 7, golyó által kivégeztetett, a többiek, némely könnyítő körülmények tekinteténél fogva, kegyelem útján a halál büntetésétől fölmentettek; felhíva érzem magamat, a hadtest, zászlóaljak s önálló csapatok parancsnokságait ezennel komolyan felszólítani, miszerint a történt kivégeztéseket tudomására juttatván a legénységnek, őket jelenleg nagyszerű feladatunk komolyságáról felvilágosítva, bennök a haza iránti szeretetet, s ezzel kapcsolatban levő önfeláldozási készséget öregbíteni igyekezzenek, egyszersmind figyelmeztessék s komolyan intsek, hogy a tegnapi szomorú eseten okulva, minden ellenszegüléstől s további megszökéstől ovakodjanak; ellenkező esetben kénytelen leszek a katonai szigorú törvény értelmé szerint a vétkeket büntetni. — Klapka tábornok.“

Mit nem szül a roszakaratú izgatás, mit nem szül a meggondolatlan cselekedet, mit nem szül a szenvedély tüze! Azon hősök közül néhányan, kik a magyar haza századok óta sóvárgott függetlensége és szabadsága érdekében, önzéstelenül, tiszta meggyőződéssel harcolnak győzelmesen 1848—49-ben egész augusztus 3-kig, a legvéresebb csaták viharában, s élve maradtak, most főbe lövettek, mert nem teljesíték kötelességüket.

XVI.

Hogy a vezér minden tekintetben vezér legyen, úgy kell gondoskodni s intézkednie, mint a hogy a komáromi várórség vezére gondoskodott s intézkedett.

Szeptember 6-kán azt adta tudtunkra a hadseregi parancs, egyrésztől gazdálkodási tekintetből, hogy „az élelmi szerek naponkinti drágasága kényszerít, a tisztikart, valamint az összes sereget felszólítani, miszerint ezen körülmény miatt, mely egyébiránt minden zár alatt levő várban bekövetkezni szokott, legkevésbé se csüggedjenek.“

Egy kis nélkülözést szeretett hazánk boldogítása tekintetéből mindenki örömmel tűrhet.

Én lelkiismeretesen fogok gondoskodni arról, hogy a legszükségesebbek, mint: hús, szalonna, bor, kenyér, a seregnek legpontosabban kiszolgáltassanak, oda utasítván egyszersmind a tisztikart, miszerint a rátióját, a kiszabott csekély áron, az élelmi gondnokságtól mindenkor, akadály nélkül kivehesse.

Ezen kis visszatartóztatás egyúttal azon állapotba helyez, miszerint mindenki magának néhány forintot, habár bankóban is, megtakaríthat.

Mindenesetre fogok gondoskodni arról, hogy az ostrom végével ezen bankjegyek ezüstre vagy aranyra, vagy olynemű pénzekre, mineműt a birtokos kíván, kiváltassanak.“

Másrésztől hadtani szempontból a következőkre figyelmeztetett:

„Az ellenség közeledése az előőrsökön a legnagyobb elővigyázatot igényli, azért hát meghagyatik az előőrsön álló mindennemű parancsnoknak, hogy az előőrsi szolgálatot a legpontosabban teljesítsék, az őrséget mindenkor ébren, készen és rendben tartsák; minthogy én minden ebbeli hanyagságokat a legkeményebben s a körülményekhez képest halállal is fogok büntetni.“

XVII.

„Mínthogy a rendőrség jelentése szerint némely komáromi kereskedő minden módot elkövet, hogy árukat és élelmi szereket a városból kicsempészhessenek, meghagyatik minden előrsi parancsnoknak, hogy minden illetén, a városból kimenő s árukkal vagy élelmi cikkekkel rakott kocsit azonnal letartóztassanak és azt a rendőri hivatalhoz bekísértessék,“ — így szólt a szeptember 7-kén kelt hadseregi parancs.

Ugyan-e napon kelt „rendőrségi rendeletek“ is tétettek közzé, tartalmuk következő:

„A polgári és katonai hatalom részéről alakított s végrehajtott hatalommal felruházott vegyes rendőrség folyó évi szeptember 6-kán kelt határozatánál fogva, a közönséggel szigorú megtartás és hozzá alkalmazkodás végett, tudatandók:

„1. Megengedtetik ugyan a vidéki áruk s élelmiczikkek behozatala; kötelesek azonban

a) a dunántúli vidékről bejövő eladók áruikkal az úgynevezett dunai szigetben nekik kimutatandó helyen, mint piacon megállni s az ott felállított rendőrség felügyelete alatt eladni. A Csalóközből és a Vágdunántúlról jövőkre nézve piaczul a Rozáliatér jelöltetik ki; e tér levén egyébiránt a városiak piaczul is kimutatva.

b) Az így bejövendő vidéki eladók a katonai rendőrség legkülsőbb állomásánál, az illető rendőrségi tiszt. felügyelete alatt, egy a mondott piacra szóló szabad meneti jegyet kapnak. Onnan pedig netán a városba vásárlás vagy más bármi ok végett bejönni szándékozók, csak az említett piacokon felállított rendőri tisztek tudta, beleegyezése s felügyelete alatt, a körülmények szerint kísérettel, vagy attól nyerendő szabadmeneti jeggyel eresztetnek be.

c) Mindezen jegyek — melyek egyszersmind kimeneti jegyül szolgálnak, — ott, hol a bejövetel alkalmával nyerettek, kimenetelkor az illető tisztnak visszaszolgáltatandók.

2. A városból a belső várba, látogatás vagy élelmi cikkek

eladása végetti juthatás, úgy a városbelieknek, mint a főnebbi pontokon említett vidékieknek, csak a városi fő-örtanyán levő rendőri tiszttól nyerendő külön szabadmeneti jeggyel engedtetik meg.

A várbeli családos tiszt urak oda utasíttatnak, hogy mind nejeik s gyermekeik, mind cselédjeik számára katonai rendőrfelügyelő tiszt, Boros Ferencz százados úrnál (kis piac 1093. sz. a.) állandó szabadmeneti jegyet váltsanak.

Szintúgy a várerődítési, fegyvergyári és tüzérségi intézetekhez dolgozás végett beviendő munkásokra nézve megállapítatik: hogy számukra az őket alkalmazni kívánó tiszt urak ily állandó szabadmeneti jegyet szintén a katonai rendőrségi felügyelőnél szerezzenek.

Az e pontban említett cselédek s munkások számára váltott állandó szabadmeneti jegyek, azoknak elbocsáttatása esetében ugyanott, a honnan váltattak, az azokat kivett tiszturak felelőssége alatt ismét visszaadandók, mint egyéb szabadmeneti jegyek amugy is csak a kelet napján lévén érvényesek.

3. Mindenki a városban tartózkodó vidéki vagy idegen — (a zászlóaljakra tettelesen be nem sorozott, sőt a beteges, de akármely, a városban levő katonai intézet mellett, u. m. a katonai intendatúránál, kórháznál stb., habár állandóan is alkalmazott, tiszt urakat sem véve ki) köteleztetik e rendelet kihirdetésétől számítandó 48 óra alatt, különösen a katonai egyének, Boros Ferencz százados s katonai rendőr-felügyelő urnál (kis-piac 1093. sz. a.), a polgári egyének pedig a városi kapitányi hivatalban a polgári rendőrfőnök ellenjegyzése mellett nyerendő, és határozott rövid időre szóló vagy állandó tartózkodási jegyet váltani.

Szintúgy a városi ház- vagy laktulajdonosok, úgy a vendégfogadók, a legszigorúbb büntetés terhe alatt köteleztetnek, hogy a náluk eddig is tartózkodó, bárminémű életmódu és nemű vidékieket, vagy idegeneket — ha azok e rendelet kihirdetésétől számítandó 48 óra alatt magukat szabad tartózkodási jeggyel el nem látnák — ezen idő lefolyta után legfőlebb 2 óra alatt följelenteni.

Az ezután a városba netán bejövőknek ily tartózkodási jegy nélkül befogadása, szintén a legszigorúbb büntetés terhe alatt ezennel tiltatván.

4. A városból ennek határába munka végett kimenetelt illetőleg: a kimenni szándékozók a városi kapitányi hivatalnál 24 órára szóló szabad kimeneteli jegyet váltani sezt a katonai rendőri hivatal irodájában (kis-piacz 1093. sz. a.) ellenjegyeztetni kötelesek; — e kimeneti jegyek visszajövetelkor a város kapujánál az illető tisztnek ismét visszaadandók lévén.

Vége, kik előre nem látható bárminő oknál fogva a város határából ideiglenesen eltávozni kívánnak, azok rendes útlevelüket megbírálás és ellenjegyzés végett Szabó Zsigmond ezredes térparancsnok s katonai rendőrfőnök úrnál, a várban, bemutatni köteleztetvén, az csak ily ellenjegyzés mellett leend érvényes.

Kelt a komáromi várban, a rendőrségnek 1849-dik évi szeptember 7-kén tartott vegyes üléséből. Térparancsnok s katonai rendőrfőnök: Szabó Zsigmond m. k. ezredes. Polgári rendőrfőnök: Pomutz György m. k.“

XVIII.

Még egy rendőrségi rendeletet kell e hadi okmányok sorába fölvennünk:

„A polgári és katonai hatalom részéről alakított s végrehajtói hatalommal fölruházott vegyes rendőrség folyó évi szeptember 6-dik és 8-dikán kelt határozatainál fogva, a közönséggel szigorú megtartás és hozzá alkalmazkodás végett tudatandók:

Az árszabályozással megbízott választmány e részbeni munkálata, és 675./k. b. sz. a. helybenhagyott jelentése folytán, az alábbirt élelmi czikkekre nézve következő árszabályzat tétetik közhírré:

1. Muntliszt mázsája 15 frt pengő. 2. Zsemlyeliszt 10 frt. 3. Czípóliszt 6 frt. 4. Vám- vagy kenyérliszt 4 frt. 5. A zsemlye muntlisztból készüljön, 3 latos legyen s ennek ára leend 1 kr. 6. Czípólisztból készitendő 6 latos zsemlye 1 kr. 7. A fehérebb pékenyér egy fontot nyomjon s ennek ára 10 kr. 8. Barnább pékke-

nyér egy fontos 6 kr. 9. Disznósír fontja 50 kr. 10. Szalonna fontja 40 kr. 11. Sertéshús fontja 20 kr. 12. Egy pár tojás 3 kr. 13. Borsó itczéje 10 kr. 14. Lencse itczéje 10 kr. 15. Bab itczéje 6 kr. 16. Kőleskása itczéje 8 kr. 17. Árpakása itczéje 8 kr. 18. Marhahús fontja 10 kr. 19. Juhhús fontja 7 kr. 20. Közönségesebb bor itczéje 10 kr. 21. Jobb bor itczéje 15 kr.

2. Ez árszabályt megszegni s a kitett árnál többet követelni vakmerősködők, az egész cikknek elkobzása mellett, szigorúan fognak büntettetni.

3. Tapasztaltatván, miszerint az árszabályok megszegésére néha a vevők maguk szolgáltatnak alkalmat: hasonlókép szigorú büntetés határoztatik mindazon vevőkre is, kik a fönnebb elszámált cikkekért e megállapított árszabályon felül többet adnak.

4. A kocsmák és kávéházak az illető bérlők s tulajdonosok személyes legszigorúbb felelőssége alatt éjfélkor bezárandók; a zene pedig úgy a kocsmák s kávéházakban, mint utczákon is éji 10 óra után okvetlen megszünend. — Kelt Komáromban 1849-ik évi szeptember 8-kán. — Térparancsnok s katonai rendőrfőnök: Szabó Zsigmond, ezredes. — Polgári rendőr-főnök: Pomutz György.“

Mindezen szigorú, vegyes rendőrségi rendelet mellett is történtek tömérdek visszaélések: vásároltak a város- és várbeliek egy birkát 20 pengő forintjával, egy pár pujkát 25—30 forintjával pengőben; — ez igénytelen cikkek írója nem egyszer fizetett egy adag tejes kávéért 5 forintot Kossuth-bankjegyekben, pedig a honvéd-tűzmesteri „lénung“-ból nem igen került, mig végre a hadnagyi fizetésből pótoltam ki, de már akkor Haynau vette át a kommandót. — Iszonyú idők voltak ezek.

XIX.

„Hogy a haza, ez annyi hű fiak vérével áztatott föld legkomorabb napjaiban az elszánt hősök némi vidám szórakozást jeljenek, Assermann ezredes s várparancsnok szeptember 8-án esti 9 órakor tartandó zenére, minden szolgálattól ment törzs és tábor-kari tiszt urat a vártormében szívesen látja. Ennek következtében

ma estve — mondja a várkormányi parancs — a vár főkapuja nyitva marad s annak megőrzésére a tűztartalékból 20 ember, egy főtiszt vezénylete alatt a kapuba kiálljon, ki megítélendi, kit kelljen be és kibocsátani és kit nem.“

E napról kelt hadseregi parancs pedig, másnap tartandó ünnepélyre hívja meg a hadsereget következőleg:

„Holnap délelőtt tíz órakor, ha az idő megengedi, a 8-dik sáncz előtt való téren nagy egyházi ünnepély fog tartatni, mely alkalommal a rendek kiosztása is történendik. Ezen ünnepélyhez Kosztolányi ezredes parancsnoksága alatt, következő seregek fognak felállítatni, mint: Kosztolányi-hadosztályból két zászlóalj és egy 6 fontos üteg; Rakovszky-hadosztályból hasonlóul két zászlóalj és egy 6 fontos üteg; ezenkívül egy osztály a 6-dik huszárezredből. Ezen seregek felállításával Ramming vezérkari őrnagy bizatik meg; az isteni tiszteletet tartandja a Kosztolányi-hadosztálybeli tábori lelkész, mely osztály a kápolna-sátor fölveréséről is gondoskodik. Minden más zászlóaljtól ezen ünnepélynél még 2 százados, 2 főhadnagy, 2 alhadnagy és 2 őrmester, továbbá minden századból 2 tizedes és 2 közvitéz vezényeltessék. A rendek kiosztásához, mely az isteni tisztelet után történend, a már az augusztus 25-diki parancsban megnevezettekén kívül még megjelennek: Schumager főorvos, Heszterényi Mihály, Ország István, Gungó Sándor, Knalik János, Varga Péter tűzmesterek, Steiner Jakab szekerész-tizedes, Schneider Ferencz, Kugler Károly, Füreht János tüzértizedesek. A 49-dik zászlóaljtól Basák János közvitéz, 61-dik zászlóaljtól Fogarasi Fer., Medgyesi, Nahóczky J. őrmesterek és Török János tizedes. Klapka tábornok, fővezér.“

Ezen ünnepélyről — mely oly megható volt! — örömkönyes szemekkel tértek meg a kirendelt hős honvédek.

De ez örömkönyek nemsokára, a honfi-bú s a lebilincselts haza irtóztató sorsa miatt, fájdalomgyöngyökké változnak. S miként a pontusparti sirről eléneklé a költő, lelke fájdalmában, igen meghatóan, hogy:

A pontus-parti sir göröngyei
Tiprott igazság drága gyöngyei,

úgy a honvédek s a hon egyéb hűséges polgárainak szemében csillogott búkőnyekről s a hazában szerte emelkedő honvédhősök sir-göröngyeiről is ugyanezt zenghetné lantja: „tiprott igazság drága gyöngyei!“

XX.

A Komáromban levő tüzértisztek: örségbeliek és menekültek ez idő tájt többször tanácskozmányt tartottak magok közt.

Azon papircsomagból, melynek foliansain a várfeladás előtti eseményeket feljegyeztem, s melyek megbecsülhetlen ereklyékreám nézve, a leghitelesebben adhatom e tanácskozmányok képét, valamint adtam az eddig elmondottakat is.

Az első tüzértiszti tanácskozmány szept. 19-én esti fél 9 órakor tartatott Krivátsi alezredes és külérősségi parancsnok vezérlete mellett, a már elpusztított „Arany sas“ című vendéglő épületében, hol most laktanya áll.

Folyamata ime:

Krivátsi alezredes (később az olaszországi magyar légio jelentékeny tagja, kinek nevét a légióbeli viaszályok alkalmával sűrűn emlegették): Uraim! azért hivatám össze önöket, hogy egykét szóval jelentssem, miszerint tábornok úr — Klapka — s ezzel együtt a hadi tanács titokban semmiféle hazaellenes tettet nem visz véghez. Ugyanis tegnapelőtt (szeptember 17-én) volt parlamentair a beteg foglyokért; a tegnapiak barátjaikat jöttek kikérni, a ma jöttek a föltételeket hozták meg. — Most a mai haditanács végzéseit mondom el s azután minden végzést leplezetlenül önök elibe terjesztek, hogy tudják magukat tájékozni.

Uraim! Szerte e hazában nincs többé magyar sereg. Részint lefegyverezve, részint szétriasztva vannak honvédeink. Bemnek sincs nyoma sehol, magunkra vagyunk hagyatva; azért nincs egyéb hátra, mint becsületes kapituláció mellett a várat átadnunk, mert ha csak egy reménysugár villanna is fel valamely tájról, — mely magyar sereg létezését tanusítná, — a várat minden áron védnök a szent elhatározás harczával. De, uraim, nincs! Az áruló Görgey után Vécsey, Kazinczy, előkészítve embereiket —

letették velök a fegyvert; gyalázat s átok neveikre! A várat még tarthatnók, mert a világ erősségei közül egyetlen Komárom vára, de mit használna, utóbb is csak át kellene adnunk, mert kiéhez-
tetve lennénk.

Lukácsy szekerész-hadnagy: Kérem alezredes úr, szabad legyen szavait keresztül vágnom. Nézetétől eltérve megvallom, miszerint én a vár feladásába épen nem egyezem; én régi szolgált katoná vagyok, én itt akarok meghalni inkább, hogysem oly gyalázatos nép hatalma alatt élni; ha mindnyájan kivonulnak is a várból, magam maradok a bástyákon s ha oda felmászna az ellenség, egyiket a másik után letaszítom a mélységbe vissza, míg élettemnek vége nem szakad. (Zaj.)

Lapinszky százados (a 10-ik 6 fontos gyalog-üteg parancsnoka. Lengyel születés; forradalmunk után a kaukázi cserkeszék oldala mellett harczolt az oroszok ellen; jó névvel bír mint író is.): Én nem tudok oly borús képeket teremteni magamnak, sőt ha a körülményeket tekintetbe vesszük, nincs mitől tartanunk. Hiszen, istenem! e nemzetet, ha csakugyan nem volna rajtunk kívül több harczosa már, mi menthethnők meg; 30,000-en vagyunk itt; egy részét a vár védelmére itt hagynók, a többivel kirohanást tennék a hegyekbe. Nem tartom oly lelketlennek a népet, hogy ismét fegyvert ne ragadjon; mind zászlóink alá jönne s addig retirálnánk, míg egy hatni tudó s ellentállni merő sereg jön össze, s így megkezdendők a támadó harczokat. Én — mondom — nem tartok semmitől, hiszen a magyar forradalom páratlan a világtörténetben. Más nemzetek legfőlebb száz, kétszáz, egy pár ezer emberrel kezdték forradalmaikat, s reussiroztak a zsarnok ellen; és e nemzet, mely százezer lelkesült bajnokkal lép ki a zsarnokság ellen a véres küzdelmek terére s győzelemről győzelemre kel, mennyivel inkább célhoz juthatand. A küzdeni és halni merő honvédek neveit a dicsőség szárnyain hordja a hír szerte a nagy világba; most, hogy a gaz cselszövők s árulók miatt tönkrejuttottak ott kint seregeink, mi is gyáván, gyalázattal, egy utált fajzat karjaiba vessük magunkat? Oly bünt követnénk el, melyet soha semmi tettünk helyre nem hozhatna, soha e nemzet átkát el nem kerülhetnők,

hisz e vár míg áll, a hon veszve nincs. Nem lehet erre alkudozni; akkor is ráérünk, ha az idő egészen elkomorulna lételünk felett.

Rosty Zsigmond főhadnagy (a tüzérség 1-ső ezredének 3-dik századától): Ugyan kérem alezredes úr, mi alapokon nyugszik eme kapitulációba keveredés? Hát bizonyos az, hogy nekünk nem volna már többé seregünk? hiszen azt terjeszteni az ellenfélnek érdekében áll, hogy annál könnyebben juthasson e vár birtokába. És kérdem, az alsóbbbrangú főtiszt urak közül, kik voltak ott a hadi tanácsban, mert azt igen szeretnők, hogy mikor így a bőrünkben áll valami, nekünk is volna valami beleszólónk. Ki volt ott?

Többen: Tóth százados.

Rosty: Tóth százados, ki tán szólni is alig mer, ki járatlan az ilyesekben; oda avatottabb embert szükség küldenünk, kit vagy kiket mi magunk fogunk közülünk választani; ez a jogosság, ez a méltányosság.

Krivátsi alezredes: Jól van, tessék! én ezt szeretem.

Többen: (Lapinszky nevét hangoztatják.)

Lapinszky: Nem tudok magyarul! (Szól németül.)

Többen: Nem tesz semmit, németül is lehet! (Következőleg beszélt németül.) Uraim! mit jelentsen az a sok parlamentair érkezte? Hiszen ha rendén volna szénája, azt semmi esetre sem tenné a bűnben ázott ellenség. Ma egy, holnap kettő, holnapután három, a negyedik napon hat, ötödikén tíz s így tovább mindegyre jönnek parlamentirozni. Ha biztosítva volna állása, ha semmitől tartania nem kellene, bizonynyal körülkerítve tartaná e várat a nélkül, hogy csak alkudozásba bocsátkozni eszébe jutna. A zsarnokság míg kapaszkodhatik erejével, nem enged, gyilkol, üldöz, — ha sorsa nehezül: tágít, enged, alkudozik; így van most. Miért nem cseszti ki küldötteinket szabadon mindenfelé? Miért utasíták vissza Aradtól? Azért, mert ott — bármily állásban — de kell lenni magyar erőnek. Erre mutatnak a körülmények is. És ha nem volna, magunkra hagyva volnánk? Istenem! hát egy ily erősség nem menthetné meg a nemzet életét? „Nem“-et

csak a gyáva, e nyomorult életet szerető ember mondhat, nem igazi férfi!

Krivátsi alezredes: Igen is uraim, de húsunk is csak leg-főlebb 50 napra van még, per fél font.

Lapinszky: Hiszen ezt bizonynyal tudni fogja az ellenség, tán még jobban, mint magunk, s ha ő csakugyan jó lábon állana, épen nem parlamentirozgatna, hanem azt a 40 vagy 50 napot minden kitérés nélkül elvárna. De őt oda kinn valami igen nyugtalanítja.

Többen: Ugy van!

Krivátsi: Uraim! becsületes kapituláció mellett mondom a várfeladást, mert azt én is nyilvánítom: ha a feladás becsületünket s fegyvereink becsületét sértené, semmi csetre sem egyezném bele, s Klapka tábornok úr is ezt mondá 280 fő- s törzstiszt előtt, hogy fejét teszi rá, ha becsutelen kapitulációba beleegyeznék.

Többen: Nincs ideje az alkudozásnak, a kapitulációval annyival kevésbbé.

Lapinszky: Becsületes kapituláció! . . Hát van becsületes kapituláció? Hisz katonának örökké szégyene a magamegadás. Vagy ki kell vinnia, miért küzd, vagy makacsul meghalnia. De mi az az élet, a katona élete, a mi életünk? . . . Ugyan, midőn harczban, vértengertől borzalmassá lett harczban álltunk az üvöltő golyók közt, volt-e értéke életünknek? Ki mert volna valamit feltenni érte? Hányszor néztünk ott a halál szemébe s most itt, ily biztos helyen ne tudnók becsülettel fenntartani magunkat? Istenemre! nagy szégyen, gyalázat reánk nézve!

Krivátsi: De uraim, mit nyerünk azzal, ha mi utolsó emberig itt tartjuk magunkat? több hasznot teszünk a hazának, ha életben maradunk; mert hogy e hon így nem marad, szent hitem; két-három év mulva feltámadand s ekkor — ha a dolgok élére állunk, — helyre hozhatjuk, mit most szorult helyzetünknel fogva tenni kénytelenek vagyunk.

Lapinszky: Hallottam mondani, miszerint az osztrákok mindent elkövetendének a dolog minél hamarább helyrehozására. Istenem! mi az abszolút hatalom?! . . . A folytonos ármányok, hit-

szegések bűnös szelleme, mely hatalmi rendszer csak azért ígért, azért szentesített valamit, — életének a nemzetekre nézve igen is hosszú folyamán keresztül, hogy legyen mindig mit megszegni, megszentelteleníteni. Ugyan mutasson fel valaki nekem egy fénypontot életéből? Az ártatlanok vére, mely az abszolút rendszer miatt kiömlött, sok tisztakeblű honfi elítéltetése, megmérgezések, lenyakazások, számkivetések, mindmegannyi sötét bünfoltok e rendszer életén, s ily rendszertől eredő ígéretre hajtsunk mi? Ennek bókoljunk mi most? Egy ily nemzet, mely hasonló erővel működött roppant ereje ellen, egy ily nemzet adja meg magát neki? Hallatlan gyávaság! . . .

Krivátsi: Igen, de írásban fogja szótartását megigérni s alá fogja írni császáruk: Ferencz József, Nugent az osztrák és Grabbe az orosz tábornok.

Többen: Ismerjük az utóbbiakat!

Lapinszky: Az orosz sereg itt van még?

Krivátsi: Nagyobb része kihúzódott.

Lapinszky és többen: Hát itt Komárom körül vannak-e számosan?

Krivátsi: Ugy 20,000 és 60,000-nyi osztrák.

Több hang: Csak!

Lapinszky: No 80,000 várvivó ellen 30,000-nyi várórség! Ezt az erőt többszöri kirohanásunkkal annyira megrezzenhetnők, hogy cernirozásra többé ereje nem lenne, csak akarni kell! De mi, — hogy az átadásra térjek vissza, ha már csakugyan meg kell történni a kapitulációnak, kérjünk ki annyit e jól ismert ellenség-től, hogy mi küldhessünk oly embereket e haza minden vidékére, kik Bemről hozzanak biztos hírt, s kik — ha lehet — Kossuthal beszéljenek, s nekünk biztos tudomást nyújtsanak. S ha csakugyan nincs többé seregünk, akkor — igen — kapituláljunk hát; de még így sem tudok nyugodt lélekkel beleegyezni, mert ha katonák, honvédek lettünk, gyáván ne hagyjuk el magunkat; akkor maradtunk volna otthon pelyhes ágyaink között, étellel rakott asztalaink mellett, melynél a pompásan készített puncsos poharakat forgathattuk volna fegyvereink helyett.

Krivátsi: De uraim, — mint mondám, ha csak egy reménysugár volna, melyhez ragaszkodnunk lehetne, de nincs sehol!

Lapinszky: Hiszen a most jöttek állítják, miszerint Bem Oláhországba költözött, hol — hiszem — nagyobb sympathiára találand még, mint a magyar földön; most már ha ő csakugyan ott áll — mint hiszem, hogy áll, — akkor ő seregét rövid időn sokra növelendi s Komáromig utat fog törni.

Barla főhadnagy (12 fontos üteg parancsnoka): Szabad-e nekem is egy-két szót magyarul mondanom?

Krivátsi: Oh igen, csak tessék; én azért beszéltem németül, mert a tiszt urak közt több német van, mint magyar.

Barla: Én, hogy jól mérlegeljek, azt mondom: Komáromot magát nem adom Ausztriáért, mert Komárom maga többet ér Ausztriánál. Ez magyar hazánkban azon szirt, melyen a zsarnokság hatalma még megtörhet s a szabadság hajószai kiköthetnek. Én, hogy Kossuth és Bem élnek, hiszem; mert ha elvesztek volna valahol, nemcsak itt, de Európában, sőt az egész világon szanaszét hirlapok útján hirdetnék, s minthogy e két ember él, ha most nem volna is, de rövid időn, — mint a tapasztalás bizonyítja, — teremtnék sereg, mert ha tudják, hogy Komárom áll, annyival inkább iparkodni fognak s Bem bizonynyal utat törend idáig; de mi érzet lepheti meg őt s bajtársait, ha a nehéz küzdelmek után Komárom bástyái alatt megállanak s ügybarátoké helyett ellenséges ágyúk golyóit fogják maguk között süvölteni hallani? S ez így lesz, ha a várat átadjuk. Én is azt mondom, mit már Lapinszky is, hogy menjenek ki egyének biztos híreket hozni, s ha nem lesz seregünk, úgy tán becsületes úton kapitulálni lehetne, ha kinek kedve van rá, de nekem nincs, nem is lesz.

Egy hadnagy: Én porosz vagyok; nőm augusztus végén küldött levelet, melyben írja, hogy Poroszhon Ausztriának hadat izent. (Zaj, békétlenség.) Én is azt mondom: semmi esetre se kapituláljunk; én, ki mintegy 40,000 forintig álltam, most koldusbottal barángoljak? inkább itt haljak meg.

Lapinszky: Oh, az mind csak egoismus, az nem tartozik

ide, itt magasabb ügy, egy haza ügye forog fenn, hol minden individualitás elenyészik, semmi. (Zaj, felszólalások: Nem adjuk fel, védni fogjuk a várat! mit tennénk ott kinn? mivé lennénk? úgy is kötél vagy golyó lenne a fizetés! ismerjük az absolutisták kegyelmességét.)

Rosty: Hát kérem alázatosan, azokban a kapitulationális pontokban a hazáról legkevesebb sincs, csak a magunk bőrére alkudozunk? sem alkotmányról sem nemzetiségről egy szó sincs?

Krivátsi: Köszönjük meg ilyen állapotunkban, ha ezt is elfogadják.

Többen: Ugyan mik azok a pontok?

Krivátsi: Szabad kivonulása a seregnek, a tiszték kardjait megtarthatják, be nem soroztatunk. (Boszús kitörések, nagy zaj; Krivátsi a tanácskozmányt elosztatottnak nyilvánítja; sokan ezt, mások azt mondják, de mindenki a feladás ellen nyilatkozik és mindegyik a szólottak nézeteit egy-két szóval ismétli. Lapinszkyt — mint a tüzéri főtiszték képviselőjét — a hadi tanácsba kinevezik s küldik.)

Mindnyájan: Tehát Lapinszky a hadi tanácsba menend holnap.

Kanalisasi tüzérszázados a gyűlés vége felé jött s gyalázatos tettek mondja a feladást. Jelenti, miszerint Bem a római sáncokban van s Pétervárral összeköttetésben működik.

XXI.

Második tüzériszti tanácskozmány 1849. szeptember 20-kán délután $\frac{3}{4}$ 3 óraker:

Krivátsi: Csak egyetlen okból hivatám össze önöket, miként jelentsem, hogy a hadi tanácsban mi végeztetett. A pontok, mely szerint mi feladandók vagyunk a várat, ezek: a várórség vagyon- és személybátorsága s biztosítása; a főtiszték egy havi díja, őrmestertől lefelé a közvitézeknek 10 napi zsoldja a magyar hadi díj szerint, a rokkantak ápolása, a komáromiaknak kárpótlás, a várórségnek, komáromi polgárok és papoknak kik itt benn vannak, amnestia. A pontokat orosz és osztrák tábornok írja

alá és császárunk ő felsége, (közbeszólás: Nem kell alkudozni, védjük a várat, mi készen vagyunk halálig!) Jézusom, Jézusom, csak mind így éreznének, mint önök, de a honvéd csak míg enni kap, lesz kitartó, azontúl a „krisztusát“ veszi elő s kimondja, hogy nem szolgál; aztán meg hány tiszt van itt olyan, a ki úgy vette rangját Nádosytól! s még utóbb ezek lesznek legtöbbre, s ha még utóbb valami szerencse érhetne, ők dicsekszenek majd, hogy csatában vitte el a golyó kardjaikat, likasztá ki nadrágjaikat, sügött fülök körül, pedig a kályha mellett üldögéltek mindig. Mint hát mondtam, arról gondolkodjanak; most nem maradhatok tovább, mert 3 óraker a küldöttség indul Ácsra, megírni a pontokat.

Többen: Kik a küldöttség tagjai?

Krivátsi: Janik alezredes, Rutkay alezredes, Brunszvik őrnagy, Mándi huszárezredes és Krivátsi tüzér-alezredes. (Zaj-Nem helyes!)

Fanquett tüzérhadnagy: Sajnáljuk, hogy a főbkek nem úgy végeznek, mint mi reméljük és megvárjuk; mi védjük a várat. (Ezzel eloszlott a tanácskozás heves kitérőések kíséretében.)

XXII.

Harmadik tanácskozmánya a tüzértiszteknek 1849. szeptember 21-én reggeli 8 és fél óraker.

Krivátsi: Az éjszaka 2 óraker tértünk vissza Ácsról, beszéltünk a tábornokkal, ott voltak jelen Borics, Csórics, Nugent, Nobili és több törzstiszt, kik Klapkát tisztelettel említék, s mondták, hogy a pontokra nézve holnap estelig majd várhatunk nyilatkozatot.— Mondhatom, uraim, a várfeladással ne késedelmezzünk, mert minél tovább halogatjuk, annál inkább nehezítjük állásunkat, s mondhatom, hogy Klapka személyisége az egész, mi alkudozásra bírja őket, mert ha ő vagy leköszön, vagy leteszik, vagy elhal, az alkudozást senkivel sem fogják folytatni, ostromot kezdenek vagy föltétlen megadást követelnek. Az igaz, hogy most támadást nem tesznek, nem tehetnek, mert készletük nincs; még ezután hoznak Arad, Temesvár alól s máshonnan, s ha volna is

készletük, nem hiszem, hogy most bele kapnának, hanem csak tavaszra.

Több hang: Addig — istenem! mennyit is változnak a körülmények.

Krivátsi: Igaz, hogy gabnafélének van 7 és fél óra, de hús csak 49 napra már.

Többen: Ki kell törni, lesz marha elég!

Krivátsi: Egyre kérem önöket, mondják meg őszintén, van-e bizalmuk bennem és a tábornok urban? ha nincs, én azonnal leteszem hivatalomat és a tábornok úr is. (Mély csend.) Ha mindenki oly lelkesedéssel volna itt, mint önök, akkor nem volna semmi kifogásunk; jól tudom én azt, hogy a honvéden fát is vág-hatunk, de csak addig, míg enni kap.

Többen: A honvédek jobban tudnak nélkülözni és tűrni, mint akármely vén katonák.

Ezzel a tanácskozmánynak vége szakadt.

XXIII.

Még ez nap volt nagy közös hadi tanács. Először a tüzérség volt Klapkánál, ezek nem győzhettek; délután 5 óra tájban a gyalogság és lovasság gyűlt össze s itt az elszántság túltett a feladni akarás érzetén; öröm, lelkesültség minden arczon, az egész városban jó kedv, a kávéházakban, kocsmákban zene. Este Klapkánál fáklyás zene és szónoklatok; hárman szónokoltak: Ujházy volt az egyik, ki egyszerű modorában, de őszintén bevallá, miként saját személyiségük érdekében soha egy lépést sem tesznek, az ő érdekük összefügg mindnyájunkéval, kik itt Komáromban vagyunk.

Szép tiszta csillagsugaros éjszaka volt.

Szeptember 22-én. Ismét parlamentairek jöttek, pedig capitulációs pontjainkat nem fogadták el. Osztrák politika, vérig facsarja szívünket, míg bírja.

Szeptember 23-án. Krivátsi alezredes átjő az irodába, a segédi szobába lép, kérdvén, vajjon megérkezett-e az a hadnagy, kit hivatott? Nem, felelék. Kissé várakozik. A hivatott megérkezik,

a segédi szobába lép, én mint a dologba be nem avatott, kinn maradtam, bajtársammal beszélgetve a féltett haza féltett ügyeiről. Azonban egyszer kiáltás a szobából: — Hamary! — az alezredes hangja volt. Teljes készséggel besiettem, s megállva előtte, vártam mondandóit.

Van-e kedve Péterváradra menni? kérdi tőlem katonai határozottsággal. Igen! feleltem fájdalmas örömmel. — Meg kell tudni, miben van a dolog, mert annyi mindent össze-visszabeszélnék. Oh igen hiven eljárók az ügyben! felelém. Pénze lesz önnek elég! mondja Krivátsi, arany, ezüst és bankó; ezzel tetszése szerint bánhat a maga, de legkivált a nemzeti közügy érdekében, öltözetét azonban meg kell változtatnia, így biztosabban mehet. Hisz ezer és ezer módja van a maszkirozásnak, most hát menjünk a tábornokhoz!

Krivátsi haza ment, én oldalamba kötém azonnal kardomat s átmenék lakására, onnan Klapka tábornokhoz indultunk.

— Csak siessen ön vissza, — mondja menet közben Krivátsi, — hogy tudjuk minél előbb állásunkat.

— Három hét alatt megjáróm, mondtam.

— S ha Péterváradhoz ért s cernirozva volna, keressen módot, hogy bejuthasson a várba s tudtukra adhassa, hogy Komárom áll s végharcot küzdend.

— Azon leszek, hogy bejuthassak.

— Ha azonban be nem juthatna, elég azt nekünk tudnunk, hogy Pétervárad cernirozva van, s nem adta fel magát. Ha vissza felé tér, a Zsitván, mint valami paraszt fiú, lóháton átusztathat.

E beszélgetés közt Klapkához értünk. Krivátsi bement hozzá, bár kint az örök azt mondták, hogy fekszik. Én az előszobában maradtam, forrott agyamban veszélyes utam célja. Egy kis vörösszakállu férfi lép ki, kérdvén: én vagyok-e, ki bátorságot vesz magának Péterváradra menni? Igen, én vagyok az! Bátran mehet, mint mondják, Aradnál elverték a mieink az osztrákokat. Ezzel elment. Egy kis idő múlva kijön Krivátsi, kérdem: mi hír? Monda, hogy már mások menendnek. Kik? kérdém; — két főtiszt, kik Nugent aláírásával kapnak útlevelet szabadon utazhatni. Hát én

nem mehetnék azért el? Már most nem szükség! — Pedigmár Péterváradon képzeltem magamat.

Ezzel haza tértünk, Krivátsi lakára, én az irodába; egykedvű lettem. Képzetelem aranyvilágából az élet közönséges spherájába szálltam vissza. Életveszély közt elmenni Péterváradra majd senki sem ajánlkozott, biztos útlevéllal egy zászlóalj indult volna el. Ilyen az élet szerelme.

Az e napi hadseregi parancsot érdekesnek tartottam följegyezni azért, hogy a hosszas bizonytalan állapot ez által tán némi világot nyer; a várfeladásról származott kételyem azonban még mindig tartott. A parancs így szól:

„Csorics ellenséges altábornagy ismételt felhívásai következtében, ki velem a haza és vár érdekében értekezni kíván, a két előrs között holnap délelőtti 10 órakor összejövetel fog tartatni, melynél az osztályparancsnok urak, egy-egy maguk mellé veendő törzs főtisztel, továbbá a két tüzér főparancsnok úr, valamint az erődítéstől is egy törzstiszt megjelenjenek s reám, a 6-dik huszárezredtől e végre vezénylendő századdal délelőtti $\frac{1}{2}$ 10 órakor a 3-dik számú sáncz előtt várakozzanak. Rév-Komárom, 1849. szeptember 23. Klapka tábornok.“

Ez nevezetes nap lesz ismét, — gondolám.

Szeptember 24-én. Reggeli 9 óra tájban ment több törzs s főtiszt Klapkával a nagyszerű tanácskozáásra. Mi lesz a határozat? Vágy-epedve vártuk.

Szeptember 25-én. A főparancsnokság szükségesnek látta a rendőrséghez tartozó szabályokat megállapítani. . . . A rendőri tiszteknek szoros kötelességül tétetik, minden a városba bejövő tisztet felszólítani, hogy átbocsátó jegyét felmutassa stb. Azon tiszt urak, kik ily jegy nélkül a városba jönnek, visszautasítandók.

Szeptember 26-án. Dr. Rhédey Antal kórházi főorvos meghalt. Benne a gyógytudomány egy jelesét veszté, — nevét a sirhalom homálya nem fedheti el, több jeles fordításai, melyeket 1849-ben közrebocsátott F. J. nagy szorgalmú kortársával, biztositandják messze időre a gyógytudomány terén:

Szeptember 27-én. A vár átadatásáról szóló alkupontok alá-

irattak, a Duna jobb partjától délfelé eső Herkály pusztán: Haynau tábornokszernagy, Takács, Gasparitz századosok, Mednyánszky, Rutkay, Prágay alezredek, gróf Zichy Ottó, gróf Eszterházy Pál, Janik János, Szabó Zsigmond, Kászonyi József ezredek, Assermann Ferencz várparancsnok és Klapka György vár- s hadsereg parancsnok által.

Szeptember 28-án. Napi parancsban közzététetett az ellenségeskedések megszüntetése.

„Mától kezdve a várórség és a cs. kir. katonaság közt az ellenségeskedések megszüntenek.“

Egyéb rendőrségi rendeletek, tilalmak stb. hirdettek ki.

Nagy drágaság volt, például egy adag kávé 5 frt, egy juh 20 frt, egy pár pulyka 40 frt stb.

Levertség, kedvetlenség mindenfelé a városban.

Több befogatás is történt.

Szeptember 29-én. Éjjeli 2 órakor Krivátsi alezredes az irodába jő s említi, miszerint őt a tábornok hivatás tudatá vele, hogy összeesküvést hallott, ezért a tűzértisztek reggeli 7 órára nála megjelenjenek. A várteremben volt a gyűlés, Assermann előadá hazánk sorsát s megnyugvásra kért fel a jövő reményében; ha még egyszer lesz alkalmunk, majd másképp álljuk ki a sarat. A magyar bankjegyeket tegyék el kinek van, még lesz idő, midőn kevés értékesökkenéssel beváltatnak. A vár-átadási föltételek nyomtatva a falakon kifüggesztve. Sokféle megjegyzés.

Szeptember 30-án. A magyar álladalmi bankjegyek elfogadására szorító rendőri rendeletek ismétlése.

A csillag-sáncz mellett isteni tisztelet tartatott. Szabó Pál mocsai reform. lelkész tartott egy bucsu-beszédet, imádkozott a fölséges uralkodóért, tanácsosaiért s ki ezen béke kieszközlője volt, Klapka tábornokért. . . .

A megyeház kis termében gyűlés, melyben azok, kik kivándorolni szándékoztak, értekeztek egymás közt. Ausztrália, Éjszak-Amérika, és Svajcz volt a fő világrész, hová vándorolni elhatározzák ez alkalommal magukat honfitársaink.

„Ördög része“ című vígjátékot Scribetől adatá e napon Pázmán szinigazgató. Tragicomikus gondolat és tett.

Este ágyúlövések történtek az igmándi és monostori sáncokban. A népség és katonaság nagy zavarba jő, — kinn a sáncokban egy főtitst sem volt, az altisztek elkeseredésükbe süttették ki ágyúikat.

Többekkel találkozva, lesújtó érzelmek közt beszélgeténk. „Nem sokára!“ volt mindig reményünk szava egymáshoz; hittük, hogy nem sokára lesz ismét polgári „feltámadás.“ — A kávéházakban katonaőrök, kettős felvigyázat. A tábornok úr s környezete, úgy látszik, ingadozik. Az osztrák bizottmányi tisztek 4 lovas kocsikon járnak ki s be a városba, a nép átka kíséri nyomaikat, elnyomott keserű sohajok röppenek utánuk.

Oktober 1-én. Derült, szép csöndes őszi nap. Délfelé befellegzett. Nem csoda, az 5-dik számú gőzös tele osztrák katonákkal rengett a Duna hullámain, zajos katonai zene a „Gott erhalte“-t hangoztatá. Mily érzelem tölté el a parton állókat mindezek látára és hallattára! . . . .

Délelőtt sok muszka tiszt alacsony hasas lovakon nyargalózt a városban. Délután a kávéházakban magyar zene mellett konversáltak velünk, velünk honvédekkel! Mi már helyünket alig találtuk e végzetes időben, levertek kedvetlenek voltunk a haza alkonyatán.

Este Klapka tábornok lakása előtt zene és szurok-koszorúk égetése. Ekkor, úgy 9 óra lehetett, érkeztek meg Péterváradról a küldöttek, Barla Károly tüzérfőhadnagy és Sebő Antal gyalogsági főhadnagy azon szomorú hírrel, hogy Pétervárad csakugyan feladta magát!

Oktober 2-án.

Még ez éjszaka nagy gyűlés tartatott.

Reggel borult, délre kiderült idő.

Az úgynevezett „Geleitschein“-t Krivátsi alezredestől megkaptuk, ki a tábornoki irodába utasított e szavakkal: „írja kiki e hézag közé nevét, születése helyét és megyéjét, majd aztán ráütik

ott az osztrákok czimerét, a kétfejű sast!“ Elmentem, ráütötték, boszúságomra kettősen.

Délután 3 és 4 óra között a csillagváracs és sánczai adattak át.

Az óvár sark-ormón s a főkapu felett fehér lobogók lengenek; az óvár sarkán levő kevés idő mulva elrepedt, mire azt gondolók: a béke hirtelen megszakad.

A nemzeti lobogó átkanyarogta rudját, mint repkény a fát, hűsége jeléül.

Midőn délután 3 óra tájban a „Czigány mezőn“ Kosztolányi brigádja fegyverét kezdé lerakni, a nap homályba vezetett; zordon sötétkék felhők leplezék el.

Este a csillag- és a monostori sánczokban már osztrák katonák tanyáztak; egy zászlóalj granátos s félszázad tüzér volt. A kávéházakban mindenütt zene; sirva vigadtunk, mi, lefegyvezett honvédek.

A keleti származásu magyar akár könnyebbüljön, akár nehezüljön sorsa, bór közt feledésnek adja gondjait.

A haza ügye megbukott — bár csak ideiglenesen — és mi vigadánk; de milyen volt e vigadás!

Az éj csöndes, a kelő hold sápadtan rejtezett a sötét fellegek közé. Távol a láthatáron égvillogás.

Oktober 3-án.

Hajnalba ború, utána eső. Egész délig nagy sürgés forgás a városban; levert alakok, bús arczok, kesergő szemek, bánatos honvédek mindenfelé.

A fegyver-lerakás borzasztó tény a győzelem és hír koszorúsaira nézve!

A megtestesült kétségbeesést láthattatok volna, bősztől hullámzó kebellet, mindegyik vitéz honvéd alakján.

Letenni a fegyvert, mely egy hont annyi szenvedéstől menthetett meg, mely annyi dicsőséges győzelmeket nyert a már anyniszor szép hirt kivivott magyar név becsületéhez.

Borzasztóan nagyszerű pillanat: egy ragyogó multú nemzet igaz ügyének alkonya!

Elhagytuk laktanyánkat, kijöttünk a várból s bús nyomdokainkat a „földiekkal játszó égi tünemény s istenségnek látszó csalfa vak remény“ kísérte ama jósigével: „az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért, . . . még jönni fog egy jobb kor, mert neked élni kell oh hon s örökre — mint tavasz — virúlni!“

Az aradi polgárság.

Irta dr. Sikor József.

Kossuth azt mondta a pesti országgyűlésen, midőn az a hadsereget megszavazta, hogy „meghajlok a nemzet nagysága előtt.”

Hazánk e nagy szónokának szavait kell ismételnem, midőn Arad polgárait jellemzeni akarom. Valóban meg kell hajolni e város polgárainak hazafias érzelme, kitartása s áldozatkészsége előtt.

Miként egykor Róma óriási nagyságra emelkedett s polgári erényben a világ tükre lett, ép úgy kicsiben Ó-Arad, mely csak e század elején kezdett emelkedni, nagyobbreszt bevándorlott, oda telepedett, hanem csupa életrevaló, vállalkozó szellemű, szorgalmas és mivel emberekből alakult, s csakhamar bámulatra ragadó virágzásnak indúlt. Ha oly sok csapás egymásután nem sujtotta volna, azóta e város még egyszer oly nagygyá és sokkal virágzóbbá lehetett volna.

Ha a történetíró az 1848⁸/₉-ki nagy események hű képét elfogulatlanul fel akarja jegyezni, az aradi polgárságnak a hazaszent ügyében tett szolgálatát s magasztos lelkesedését elhallgatnia nem szabad; mert hiszen e buzgó polgárok mindegyike egy-egy hős gyanánt szerepelt, s vagyónát, életét készséggel odaajánlá a hazáért.

Ó-Arad, mely a vár torkában épült, s oly testvérváros, mint Új-Arad szomszédságában fekszik, mely német s román ajkú, magyarelleses érzelmű lakosokból állott, ha ez t. i. saját előnyét önzőleg hajhászni akarja, mily könnyű lett volna a reá oly súlyosan s oly hosszas ideig nehezedeő veszélyt kikerülnie, a császáriakhoz szítni s vagyónát megmenteni; azonban midőn már palotaszzerű szép házaik a vár ágyúi által halomra lődözve, romban heverték, s midőn még ingóságaik maradványai is dúlás s

rablásnak ki voltak téve, jelszavuk még akkor is ez volt az aradi-
aknak: „mindent a hazáért!”

A honvéd, kivel az aradi polgár utolsó darab kenyerét is
megosztá, semmivel sem volt több szenvedésnek s veszélynek
kitéve, mint Arad polgársága, mely a legnagyobb veszélylyel
szemben a honvédnek mit sem engedett bátorságban; sőt meg-
gondolván azt, hogy mi csak saját bőrünket kockáztattuk az
ostromlott város falai között, míg ők családjukat s vagyonukat
tették ki saját személyükkel együtt a harc esélyeinek, méltán
elmondhatjuk, hogy az aradi polgárság lelkesedése legalább is
felért a honvédekével.

Hazánk legborús napjaiban, az üldözés gyászos korszaká-
ban, s az átkos Bach rendszer alatt, nem egyszer mély, fájdalmas
sohaj tört ki keblemből, de gyötrő kínaimat mindannyiszor eny-
híté azon vigasztalás, hogy nemzetünk kitartó és szívós életű, s e
szívósság példányképeül az aradi polgárság merült fel emlékeze-
temben: Valóban, ha a haza minden polgára ily kitartást tanúsi-
tott volna, az orosz czár összes hadsergével bátran szembeszáll-
hattunk volna.

Az 1849-ik évi február 8-ki aradi vérengző csatában Arad
polgárai nemes hazafiúi áldozatkészségük jutalmául már majdnem
martaléckul dobattak a császári hadsereggel egyidejűleg betört
rácz és román felkelők rablásvágányának. E csata sikeres kimene-
telét egyrészt e polgárság lelkesedésének köszönhetni, kik hős
elszántással közreműködtek a győzelem kivívásában.

Midőn már a rácz s román felkelők a városban a polgárok
lakait javában dúlták s rabolták, s Asztalos Sándor négy száza-
dával váratlanul támadólag visszatért, ezt hallván Arad polgár-
sága: oroszláni elszántással támadta meg a rablókat, fegyverei-
ket kezükből kicsavarván, vagy leöldösték, vagy pedig pinczékbe,
kamrákba s ólakba taszigálták s zárták őket; ők magok pedig az
elvelt fegyverekkel utcákra rohanván, a honvédekkel verse-
nyezve harcoltak, s a diadal babéraiban osztoztak.

Midőn a magyarok által üzőbe vett egyesült sereg hanyatt-
homlok rémulően rohant egymást gázolva a Maros jégén át, a szúk

utczán, ott hol az izraeliták pompás épülete s imaháza áll: a házak ablakaiból mindennemű bútor darab, üvegek, tükrök, képek, ajtók, ablakrákák, csillárok, kályha darabok, cserépedények stb. hullottak alá, szóval minden, mi csak ártalmára lehetett az ellenségnek.

Épen azon utczán, melyen pár órával azelőtt egy ellenséges vezér elől lovagolva a városba vonult, az aradi polgárság fehér zászlót lobogtatott békejelül; mire ez nagy büszkén kezével intve, dörgő hangon kiáltott: „Es ist schon zu spät!“ (Már késő), épen ez utczán mutatta meg az aradi polgárság, hogy azt teljesíteni soha sem késő, mit a jó hazafinak keble sugalma parancsol.

Nem kétkedem benne, hogy az aradi táborozásban részt vett honvédek közül legyen egy is, ki Arad polgárainak hazafias erejéit ne magasztalná, s meg ne hajolna annak nagysága előtt.

Honvédtörténetek.

Irta Ábrai Károly.

3. Nagy-Szeben bevétele.

Mintha még most is látnám a kedves öreg apót, a mint rosz lován elöttünk döcög, egyik kezében kis lovagkorbács, másikkban a nélkülözhetlen távcső.

Mintha még most is látnám, mint ragyog arcza, midőn látja, hogy a régi katonák mint futnak az ő tanulatlan ujoncz honvédei előtt.

Annyit mondhatok, hogy furfangos egy öreg ur volt, ki nem egyszer szedé rá ügyes maneuverjeivel, nem is vélt oldalmozdulataival, iskolázott ellenfeleit, kik efféle strategiai elveken kívül álló fogásaiért váltig szidták ugyan, de mire az öreg úr, szokott kedélyességével csak nevetett.

Egyszer máskor megtörtént biz az, hogy rajtunk is szépecskén elütötték a port, hanem visszafizette azt az öreg apó csakhamar uzsora kamatostúl együtt. Nem szokott ő az ellenségnek adós maradni.

Néha azt gondolták, hogy megverték bennünket, hogy futunk, menekülünk a minket üldöző ellenség előtt; megtörtént, hogy elsáncoltuk magunkat, mintha félnénk, aztán egy-egy sötét éjszaka szépen ott hagytuk a sánczokat, nagy öröme az eféle eljárás miatt szájtátva bámuló ellenségnek.

Épen így állt a dolog Segesvárnál is 1849-ik év márczius 5-dikén.

Előtte két, három napon keresztül szüntelen csatánk volt Asszonynépe és Kiskapus mellett; ez utóbbi helyen különö-

sen oly heves, hogy az öreg apó kénytelen volt hadállását földadni, s még az nap Megyesre vonulni.

Itt azt hittem, hogy legalább megpihenhetünk; — esze ágában sem volt az öreg úrnak; éjjel oly setétben, hogy még csak mellette menő társát sem láthatta közülünk valaki, a legnagyobb csendben, dobszó nélkül Medgyesről is kivonultunk!

— No most az egyszer, látom, hogy csakugyan fél az öreg úr, gondolám magamban, fél, hogy diadalmas ellenei megtámadják. Harmadnapra ezután hallottam, hogy azok meg szegények tőlünk remegve, a roppant hidegben az egész éjet Megyesen kívül a szabad ég alatt töltötték, semmi kedvük nem lévén éjjeli látogatást tenni az öreg úrnál, ki az eféle váratlan kedves meglepetés illő fogadására rendesen jóeleve el szokott készülni.

A dermesztő fagyban, hidegben haladtunk egész éjen keresztül: a szél úgy ordított, mintha azt is Szibériából hívták volna segítségökre az érdemes német sógorok és román atyafiak; a hó nagy pelyhekben hullott alá, s mi a legnagyobb sietséggel haladánk előre, mindig csak előre.

No ez már igazán gyalázatos egy futás, gondolám magamban, ehez hasonlót még szebeni csatánk alkalmával sem láttam, pedig hát ekkor még a legutolsó kis dobos is tudta, hogy elverték bennünket, mégis csak Vizaknáig huzódtunk, s ott lelki csöndességben pihentünk egész éjen keresztül, most pedig azt hittük előre, hogy már az ellen foglalta el a csatatér, de ez bizony neki is oly nagy áldozatba került, hogy többé semmi kedve sem lehet az üldözéshez! s ime mégis mily rémülten futunk.

Voltaképen soha sem tudhattuk, mikor vertek meg bennünket!

Mert hát, hogy elébbi beszédemre ismét visszatérjek, midőn Szeben falaitól elhuzódtunk, azt hittük, hogy most éjjel-nappal futunk, legalább is 48 óráig, s mily nagy lőn meglepetésünk, midőn vert seregünk romjaival Vizakna alá érkezve, az öreg apó rendeletet ad, hogy szállásoljanak el bennünket.

— Pihenni! aludni honvéd! mondá tört magyarsággal, de

törhetlen szívvvel, s hihetőleg magában utána gondolá, hogy majd csak ezután következik még a hadd-el-hadd.

— No már csak szeretném látni, töprenkedém magamban, hogy micsoda szent lélek fogja itt az előnyomnló ellenséget tartóztatni.

Mindjárt alkalman volt ezt csakugyan meglátni.

— Fél század gyalogság ágyu fedezetre! hallám a segédtszotok egyikétől, s épen azon fél századnak jutott ez a szerencse, melyhez magam is tartozám.

A falu előtt egy kis halom volt, előtte egy szép rétság terült, melynek közepén egyenesen vezetett az országút a helységbe; a halom tetején néhány terebélyes tölgyfa állott, mely azonban, mint vélők, csakis nyári időben tehetett volna némi hasznos szolgálatot.

Az öreg apó e fák mögé, mintegy árnyékukba állítatá az ágyúkat, megtöltette mindnyáját apró kartácsokkal, maga célzott, maga adta meg az irányt, az emelékét mindegyiknek, aztán a tűzereket égő kanócczal melléjük állítva, maga egész hidegvérrel szivarozni kezdett.

Épen mintha valamely sakkjátszmán tett volna cselhúzást, s most nyugodtan nézi, valjon észreveszi-e, s ha igen, mily manoeuvert használ ellenfele.

A dobpergés mindig közelebb-közelebb hallatszott, majd az ágyúk s ütegekocsik dübörgése is tisztán kivehető volt, a mint az országúton, jó kedvvel, gond nélkül, diadalérzettel előnyomultak.

A hold teljes fényben ragyogott, csaknem oly tisztán leheté látni, mint nappal, a fehér mezőn, fehér országúton; miden egyes fekete mozgó pontot, minden katonát tisztán ki leheté venni.

Már alig néhány száz lépésnyire lehetnek tőlünk, s csudálatos, hogy az öreg apó még most sem akarja őket megtámadni.

Nekünk gyalogoknak, kik ágyú fedezetre itt maradtunk, a domb tulsó oldalára kellett visszavonulnunk, nehogy fegyvereink csillogása elárulja jelenlétünket.

Azok pedig jártak dudolva, danolva, fecsegve, kiabálva, kurjongatva, jó kedvvel, s erős hittel, hogy ezeket a rebelliseket

ugyancsak tönkre verték ám, talán soha sem is tudnak többé előtök megállani.

Szegény halandók! nem ismertétek ti az öreg apót, hogy ilyenre még csak gondolni is mertetek.

Lenn a völgyben a gyalogság, mely eddig elég zavartan, s rendetlenül jött, pillanatra megállott sorakozni. Ama halmon túl, ott van a helység, oda illő renddel kell bevonulni, mint ezt a katonai tisztesség megkívánja, s annyival inkább szükséges az, hogy megmutassák e tekintetben is, mennyivel rendezettebbek ők, mint rebellis elleneik, kik csete-paté vagy guerillaharczra illők inkább, mint rendes csaták folytatásához.

A mint így szépen sorban, tömegben állanak, hát egyszer csak megdördül az öreg apónak egész üteg ágyúja egyszerre, jó estét kívánván a tiszteletére készülő vendég uraknak.

Bizony az istenadták közül soknak jobb estéje is lehetett volna. Borzasztó pusztítást vitt közöttük véghez a kartács, egész sorokat hordott el, egész utczákat nyitott a zárt tömeg között, halmazzal feküdtek egymáson a haldoklók és vonagló sebesültek.

Bum, bum . . . bumbumbum! . . . hangzott hozzájok egymásután az üdvözet, bumbum . . . vártunk benneteket becsülettel, s fogadunk vitézséggel.

Hanem azok ily nagyszerű fogadtatásról még csak nem is álmodva, a legnagyobb zavarba jöttek; az volt szerencsés, ki ép bőrrel fordult vissza, hasztalan akarván egy-egy tiszt biztató, kérő és fenyegető szavaival némi rendet hozni, a rendetlenül visszarahánók között.

Épen mint ki egymaga akarná megállítani a folyam partjait meghajtott, nyargaló hullámokat.

— No most már, fiaim, ti is pihenhetek! szólott az öreg apó, midőn az utolsó fekete mozgó pont is eltűnt a velünk szemközt levő síkságról, az éjjel nagyobb biztonsággal nyugodhattok, mint ha jól őrzött, erős várban hajtánatok álomra fejeteket!

Elhittük, mert az öreg apó mondta, kinek minden szava be szokott teljesedni; nyugodtan feküdtünk le, s aludtunk is másnap

hajnalig, a nélkül, hogy az alkalmatlan szél komán kívül, más valaki háborgatott volna bennünket!

No ez igazán derék egy leczke volt elbizakodott elleneinknek, az öreg apó ugyancsak megmutatta ám, hogy nem jó az oroslánt, még ha futni kezd is ellenei előtt, csak úgy vaktában, hübele Balázs módjára üldözni, kergetni; még veszedelmesebb ilyenkor a vele való találkozás.

De hogy most már ismét visszatérjek elbeszélésem fonalához, — ha jól emlékszem, azt mondtam, hogy fagyban, zivatarban Erzsébetváros felé vonultunk.

Éjfél után lehetett az idő, midőn megérkeztünk Erzsébetváros mellé. Azt hittem, hogy már itt lehetetlen meg nem pihennünk, ha a szebeni vesztett csata után Vizaknánál meg tudtunk pihenni, mennyivel inkább tehetjük ezt most, midőn az ellenség legközelebb nyert diadala nagyon [hasonló lehetett ahhoz, minőt Bajazid szultán kívánt egykor elleneinek.

Hanem mint rendesen, midőn az öreg apó szándékát találgatók, most is csalatkoztunk, mert a helyett, hogy bementünk volna a városba, elhagyva ezt, a Küküllő balpartjára csaptunk, s onnan az országúton egyenesen Segesvárnak tartottunk.

Reggel volt, midőn a magyarok iránti vendégszeretetéről híres városba jutottunk.

Az érdemes szász atyafiak igyekeztek, a mennyire lehet, jó arczot ölteni elfogadásunkhoz, hanem szemökből ki lehetett olvasni, hogy elkívánnak biz ők bennünket abba az országba, hol a kolompér terem, s vigyorgó mosolyukból látni lehet, hogy tudják: mily különös szerencsének köszönhetik a megtiszteltetést, melyben most látogatásunk által részesülnek.

8 óra tájban az érdemes városi tanács jött tisztelkedni az öreg apóhoz.

Épen ordináncz szolgálaton voltam az előszobában, kinyitottam az ajtót a tisztelgők előtt, aztán megállottam, hogy halljam, mit beszélnek.

A polgármester rettenetesen örvendett, hogy szerencséje lehet a vitéz tábornok urat itten, körükben tisztelhetni, ajánlá

városát, ennek minden rendű és rangú lakóit, kicsinyét nagyját a vitéz tábornok úr hathatós pártfogásába s ismert nagylelkű kegyességébe, különösen esedezván, hogy a mennyire lehet, a beszállásolástól méltóztassék őket megkimélni, (ismertes levén előttük a vitéz magyar uraknak azon daliás szelleme, melyet csatán kívül főkép a szász asszonyok és leányok irányában tüntetnek ki a legnagyobb mérvben).

Az öreg apó mindent kegyesen megigért az érdemes tisztelgőknek, sőt azon bizalomért, melylyel hozzá fordultak, viszont bizalommal akarván fizetni, szoros titoktartás terhe alatt elmondá a circumspectus Tanácsnak, de igazán lelkökre kötvén ám a hallgatást, hogy hát ő biz itt hosszabb ideig akar időzni; nagyon kemény vereséget szenvedett Megyes alatt, azt akarja itt kipihenni, aztán a székely földről ohajtana újabb segídseregeket vonni magához, mert nagyon megfogyott, lepadott vitéz honvédek száma, nem is merne többé velök nyílt téren csatába bocsátkozni, épen azért sánczokat fog hányatni a város alatt, hogy ezeknek segélyével annál könnyebben védelmezhesse magát, hanem nagyon kéri őket, s igazán lelkökre köti, hogy erről ugyan egyetlen szót, egyetlen hangot se szóljanak sehol, nehogy tervét megtudja Puchner generális, mert ebből aztán neki, s egész seregének is végromlása következhetnék.

A derék férfiak ígérték, szentül fogadták, hogy hallgatni fognak, mint a sír. Hogy is tehet föl rólok olyasmit a tábornok úr, mikor ők mindig barátjai voltak a magyaroknak.

— Ugyan mit akarhat az öreg apó s minő bogara lehet, hogy önmaga adja a fegyvert elleneinek kezébe, gondolám magamban, hiszen nagyon jól tudhatja, hogy álnok ezeknek a veséjük, hogy csak azt várják, hogy kivonhassák lábukat szobájából, s kémek által rögtön mindent elárulnak az ellenségnek, hisz a legutolsó közember is tudja, hogy egyenes összeköttetésben állanak az ellenséggel.

— Ohajtom, uraim, hogy állandón ily jó indulattal viseltessenek önök irántunk, szóljt Bem apó bucsuzáskor, Isten önökkel, senator urak!

A szász atyafiak örömmel rohantak el az öreg úrtól, legelőbbben is ki a város alá, megnézni, ha valyon csakugyan sánczoknak-e? Igenis, a várostól mintegy félórányra ugyancsak ástak egy vizmosásos árkot, ugyancsak siettek, hogy emelkedjenek a sánczok, s csinálták az ágyútelepeket, töltötték a sánczkosarakat, két-két zászlóalj egymást felváltva a legnagyobb erőfeszítéssel dolgozott rajta.

A táborkar főnöke ki a munkálatot vezette, szintén igen nyájas, igen közlékeny volt a tisztelt látogatók iránt, a legnyiltabb arczezal, a legbizalmasb hangon ada fölvilágositást minden kérdezőnek, hogy mi, miért és hogyan történik, merről várják az ellenséget, merről fog jönni részökre segedelem. Elmondá továbbá, hogy most nagyon gyöngék vagyunk ugyan, de 5—6 nap múlva majd megerősödünk; futár ment a székelyekhez, ha egyszer ezek megérkeznek, még mi lépünk fel támadólag, ha azonban addig rajtunk ütne az ellenség, ugyancsak megszorulnánk, s visszavonulnánk egyenesen a Székelyföld felé.

Hogy hogy nem, biz ezt csakhamar mind meghallá az ellenséges fővezér, s a helyett, hogy egyenesen utánunk jöjjön és megtámadjon, jónak látta megkerülni bennünket, Szent-Ágata felé menve, hogy visszavonulási utunkat elvágja.

Három napig szakadatlanul dolgoztunk a sánczok körül, s mondhatom, hogy gyönyörű redoutokat készítettünk, élvezet volt csak reá is gondolni, hogy mily pompásan lehet ezeket védelmezni, ha az ellenség megtámad bennünket.

Az ellenséges hadak vitéz fővezére pedig, a mint makacs önvédelmi szándékunkat meghallotta, megállott, s kezdette minden nélkülözhető erejét összevonni, nehogy kudarczot valljon. Saját tapasztalataiból győződött meg a felől, hogy az öreg apóval még nyílt téren sem egykönnyen lehet boldogulni, annál kevésbbé redoutok által védett helyeken; ide már túlnyomó erő szükséges, s a harcz, melyet itt fog vívni, jól tudja, hogy egyike lesz a legelkeseredettebbeknek.

Ideérkeztünk 4-ik napján az öreg apó egyszer csak dobot

veret, és sánczot, árkot, redoutot és mindent ott hagyva megindít bennünket!

Valószínűleg Puchner meg akar támadni, s az öreg apó nem érzi magát elég erősnek, hogy ellentállhasson.

Pedig a futás neki nem szokása! mikor visszavonulása is olyan volt, hogy az ellen mindig csak illő távolságban s óvatosan merte követni!

Örtüzeinket égve hagytuk, és sebes léptekben megindultunk, egyenesen Megyes felé.

No most már kezdtük érteni az öreg urat: vissza akarja foglalni előbbi figyelő állását Szeben mellett, bizonyosan Megyest választja főhadiszállásul, hagyván az érdemes szász atyafiakat s a vitéz generálist csudálkozni hirtelen megváltoztatott terve fölött.

Hanem ha nagy lehetett a kedves emlékü sógorok csodálkozása, midőn másnap észrevették, hogy szépen ott hagytuk őket a faképnél: bizonyára nem csekélyebb volt a miénk, midőn Megyesen még csak meg sem pihelve, tovább haladtunk.

Láttam, hogy egy osztály 8 ágyúval elvált tőlünk s más felé indult.

Minő újabb terve lehet az öreg apónak, hova akar vezetni bennünket? még csak álmodni sem tudtuk.

Nagy Selyken megpihentünk, hogy másnap újabb erővel folytathassuk utunkat.

Most már kezdtünk világosabban látni, s bámultuk az öreg apó ravaszságát.

Rettenetes sánczokat hányat, azt akarván mutatni, hogy nagyon fél; elbeszéli gyermekesnek látszó bizalommal, hogy tart a megtámadtatástól mely, esetben a Székelyföld felé fog vonulni, mely mindig kiaknázhatlan, drága bánya volt hadseregére nézve; érdemes, jóakaró gazdáink siettek ezt kémeik által rögtön tudtúl adni Puchner tábornoknak, ki teljes hitelt adván e tudósításnak, a helyett, hogy egyenesen megtámadjon bennünket, hátban kerül, hogy elvágja visszavonulási utunkat a Székelyföld felől; ez idő alatt az öreg apó ágyúit, fegyvereit kijavíttatja, töltenyt készítet, új csapatokat von magához Maros-Vásárhelyről, s míg a

mindent tempóra tevő tábornok úr őt megsemmisíteni törekszik, pihent haderejével ráront a reactió fő fészkére Nagy-Szebenre!

Igazán merész terv, milyen csak az öreg apó agyában szokott megszületni.

Elleneit elbolondítja, s valódi tervéről egyetlen hangot nem szól senkinek. Képzelem, minő hosszú képök lett a tábornokoknak, midőn Segesvárott csak hült helyünket találták, és orruk mennyivel hosszabb lett képöknél is, midőn meghallották, hogy futás helyett egyenesen Szebennek nyomultunk.

Márczius 11-én délután, mintegy 3 óra tájban érkeztünk Nagy-Csürhöz, mely körülbelől pár órányira fekszik Szebentől.

Itt egy hadosztály vendég fogadott bennünket: a muszkák, kik a helység mögötti halomról erősen kezdtek reánk ágyúikkal köszöngetni.

De hát mi sem voltunk restek, visszonoztuk az üdvözlést egész becsülettel, aztán hogy szorosabb ismeretséget is kössünk egymással, tárt karokkal ölelésökre rohantunk.

A milyen a jó nap, olyan a fogadj isten. Nem panaszkodhatom, hogy nem fogadtak volna bennünket illően, a szőlők közül igen sok kisebb és nagyobb póstákat és stafétákat küldözgetvén elibünk, melyekkel azonban találkozni nem igen valami nagyon kívánatos lehetett.

Egy óra mulva a Szeben előtti térségeken állottunk.

Ha már az ilyen látogatás elfogadására épenséggel nem készült szebeni vitéz generális uraknak nem csekély meglepetést okozhattunk vakmerő szándékunkkal, képzelem, mily nagy lehetett az érdemes zász atyafiak öröme, midőn meghallák az ágyúzást, s megláttak a Szeben előtti síkon bennünket.

Hanem hát hiszen gondolhatták magukban, majd elbánnak ezekkel a vitéz muszkák, megmutatták már ők egyszer a honvédeknek, hogy mit tudnak, és hogy mennyire nem tanácsos velök tréfálni. Azért tartják, azért fizetik őket, számszerint épen 4000-et. A legutolsó privatudienertől kezdve Skariatin ezredesig mind tőlök húzza a zsoldot, hogy őket oltalmazzák, védelmezzék a rabló magyarok ellen.

Tartották is a derék védnök urak magokat, a meddig s a mennyire csak lehetett, különösen ágyuikkal erősen köszöngettek mind addig, a míg a Kóburg és Vilmos huszárok, élükön Kiss Sándor alezredessel, tiszteletökre nem indultak.

Hanem a huszárok illetén tisztelgését nem igen valami nagyon kívánatos dolognak tarthatták, mert hirtelen összeszedve minden podgyászaikat, bevonultak a város sánczai mögé, ott hagyva a huszárságnak, s az ezt nyomban követő honvédek és tüzéreknek a vitatott csatatért.

Most már csak egyedül mi állottunk a síkon, elleneink a hirhedett sánczok védművei mögött.

Hanem most már koránsem vehették nehéz sánczágyúinknak annyi hasznát, mint első alkalommal, az öreg apó saját tapasztalása folytán okulva, oly közel vitt hozzájuk bennünket, hogy a golyók mind fejünk felett repültek el.

— Előre honvéd! előre székely! Avance! Avance! Vorwärts! biztatott az öreg apó mindenféle nyelven.

— Hajrá! Szuronyt szegezz! Rohanj! Éljen a haza! hallatszött minden oldalról.

Ily kiáltással rohantuk meg a város falait.

Hanem a szoknyás vendég vitézek, (így hívtuk a muszka katonákat, hosszú darócz öltönyeikért,) úgy állottak a falakon, mintha mindegyik egy-egy figét mutató komáromi szűz leány lett volna, mintha onnan nőttek volna ki, vagy mintha lábaik oda gyökereztek volna; egy-egy kidőlt közülök, leesett, a többi töltött, lőtt, és szuronyával hányt vissza bennünket.

No ezt ugyan soha föl nem tettem volna felőlök, azt hittem, fél kopek zsoldért elégnék találják, ha egy negyedrészt kopek áru életet reszkiroznak.

Aztán hallottam, hogy ágyúk voltak hátuk mögött fölállítva, s meg volt nekik ígérve a parancsnok ezredestől, hogy visszavonulás esetén közéjük kartácsoltat, pedig ismerték parancsnokukat, tudták, hogy szavát be szokta váltani.

Kétszer rohantuk meg a falakat, s mind kétszer vissza kellett vonulnunk.

Az öreg apó épen előttünk állott, őrnagyyal beszélgetett; láttam, hogy arczára véghetlen fájdalom borul!

Kisérelje meg még egyszer őrnagy úr a rohamot! szóla hozzá, gondolja meg, hogy ha ez nem sikerül, minden eddigi áldozat hasztalan pazaroltatott.

Aztán a tüzérekhez fordulva, parancsolá, hogy lőjenek gránátokkal.

Pár percz múlva égő házak vörös fénye rémesen világítá meg a véres küzdelmet.

Hanem ez inkább hátrányunkra mint előnyünkre volt, a tűzvilágnál minden egyes honvéd biztos czélpontúl szolgálván a sánczosarak megöl lövöldöző ellenségnek.

Az öreg apó maga állott a rohamoszlop élére, a hősi szellemű csiki zászlóaljzat vezetve.

Hirtelen kiugrik egy góbé a sorból, s megragadja az öreg apó lovának zabláját.

Mindnyáján meglepetve néztünk reá: ugyan mit akarhat ez az ember?

— Generalis uram! szólott a székelly, sajátóságos vontatott hangjával, azt mondom eén magának, ne menjen ott elől, magának még kardja sincs; aztán ha közülünk ezeret lelőnek, jó helyettünk két ezer ees, mert van otthon eléég, de Bem csak egy vaan, s ha azt lelővik, nem tudom, ki ad nekünk mást!

Bem apó megértette az eredeti szóló jó indulatú figyelmeztetését, s megveregetvén vállát, kissé hátra az arcvonal mögé vonúlt.

— Hanem aztán előre ám fiúk! hadd lássam, hogy mit tud a székelly.

Daczára a legnagyobb lelkesedésnek, a rohamoszlopok a gyilkos tüzelés miatt ingadozni kezdettek, midőn a válságos pillanatban a város tulsó oldalán, honnan épen nem is várták ellenünk, megdördülnek az ágyúk.

Bethlen Gergely őrnagy, ki Megyesnél szakadt el tőlünk, épen e pillanatban érkezett meg pihent hadosztályával.

Az ágyúdörgés és puskaropogás között a szél néha áthozá

hozzánk a csatadal egyes elkapkodott töredékhangjait, melylyel a vitéz s lelkes kolozsvári zászlóalj szuronyt szegezve rohant a sánczoknak.

Hasztalan kísérlek meg a muszkák az ellentállást, épen mintha valamely gyöngye sátor akarná a föltámadt vihart föltartani!

Néhány pillanat mulva trikolor lobogott a falakon, s az ágyudörgést, csataordítást tulharsogó „éljen“ riadva hirdeté a honvéd fegyverek győzedelmét.

A sánczok mögött, az utczákon, rakásban heverték már a halottak. Mondják, hogy számuk fölül volt kétszázon, míg sebe-sült legalább is kétannyi lehetett.

Már az innenső, Nagy Csűr felőli oldalon is meghágtuk a falakat, éljen kiáltozásaink jelző viszhangul szolgáltak átellenes vitéz bajtársainknak.

Skariatin ezredes meggyőződve végre az ellentállás lehetetlenségéről, visszavonulót fuvatott.

Képzelné lehet: mennyire megrémültek a sógorok, midőn látták, hogy vitéz védők, kiket ők legyőzhetetleneknek hittek, kerekét oldának az annyira gunyolt honvédek előtt.

— Barmherziger Gott! sopánkodának az asszonyok, rémült kétségbeeséssel tördelve kezeiket, míg a férfiak fejüket veszelve, fegyvereiket elhányva futkostak föl s alá a városban, egy egy rövid kérdést intézve egyik vagy másik előtalált vitéz védőhöz.

— Csakugyan nem lehet többé tartani?

Már akkor kezdék a rebellis czimet elfeledni. A győző soha sem rebellis!

— Lehetetlen, válaszolá amaz nagy sietve, mi vonulunk Brassó felé, a kinek tetszik, velünk jöhet.

Az volt még a multság: azokat a kétségbeesett pófákat látni!

Nem adtam volna egy érdemrendért, ha orruk alá nevetethetem volna.

Pedig hát bizony nekem sem valami nagy kedvem lehetett a nevetésre; a mint tudniillik a falon keresztül vetve magamat,

leugrom az utczára, puff . . . szól a puska mellettem s egy muszka golyó balkaromat a legbecsületesebben összezuzta!

Hanem meg is fizettem ám neki érte, hiszem, hogy még a más világon is megemlékszik reá, hogy egy honvéd küldte oda ő kegyelmét, jobb kezével megmutatván neki az utat, szíves viszonzásul azon csekélységért, hogy csak balkarját lőtte össze.

Az égő házak lángja rémesen világított a sötét éjben, a tüzfény, puskaropogás, ágyudörgés között harcztól kipirult, lőporfüstös honvédek nyomultak előre a piac felé, éljen kiáltozások között.

A torlaszok megöl már csak néha-néha dörrent egy-egy elkésett menekő lövése, a bajtársak szuronya mindenütt elhallgatata a puska ropogását.

A Brassó felé vezető országut tömve volt ágyukkal, pogyász kocsikkal, kísérvén csüggedt kétségbeesett menekvők sokasága, kik a honvédektől félve, vagyonukat, családjokat hátrahagyva futottak előlünk.

Míntha bizony mi emberfalók lettünk volna!

A vérvesztés már ekkor annyira elgyöngitett, hogy ájultan rogytam össze.

Hanem ha teljesen meghalva lettem volna is, föl kellett volna ébrednem azon riadozó éljenzésre, mely a bajtársak ajkáról fölhangzott, midőn a piac közepén egymással találkoztak.

Nem hallottam én még soha életemben soha ahhoz hasonló örömríadást, mint mely az öreg apót üdvözlé, midőn az égő házak világánál megjelent, füsttől feketén, de lángoló tekintettel, szeretett fiai, bajtársai a honvédek közepette.

Az öreg ur kalapját megemelintve köszönté vissza derék vitézeit!

Aztán hajrá! szedni, aratni kell a győzelem vetéseit.

A honvédek örömríadozva rohannak a zárdákra! ide e szent helyre rejtették előlük a ledrágább kincseket.

Az ajtók vasból voltak s kettős závárral ellátva!

Mit nekik vasajtó, mit nekik závár, kik Szeben falait megmásták, azok előtt csekélység bármily érczajtó, s bármily závár

is, fölnyilnak a honvéd szuronyok előtt talán még Péter tulvilági kapujának závárai is.

Az ajtók pár pillanat alatt be lettek zúzva, s a diadalittas győzők berohanva a féltékenyen őrzött helyekre, kincsekkel megrakodva jöttek ki, karjaikon hozva a csörgő kincseket, lánczokkal terhelt honfiakat, kiknek honszerelmét illetéknépen jutalmazta a lovagiasnak híresztelt ellen.

A megszabadítottak arczán örömkönyük peregtek alá! oh, bizonyára e könyvek sokkal értékesebbek, drágábbak voltak a honvédek előtt, mintha arannyal megrakodva tértek volna vissza.

Amott egy csoport honvéd roppant éljenzés közt kísér 4 ágyut, mely ott rekedt, s melyet most mint diadaljelt hordoznak körül, az égő házak lángjától kivilágított városban.

És ezt nekem egy ház lépcsőzetére ülve, mind csak nézнем kellett.

Mondják, hogy az öreg apó maga is lelkesedve kiáltá el magát:

— Éljen a honvéd!

— Mert, ugymond segédtsíztjeihez fordulva, ily csatát, a föld kerekiségén senki nem vivhat, mint a honvéd!

Lelkesedésében saját szeretett nemzete fiainak, testvéreinek, a vitéz lengyeleknek is elibe tett bennünket.

Másnap az öreg apó egy havi lénungot osztata ki ajándécul minden vitéz honvédnek őrmestertől lefelé, — a lázadó szebeni polgároknak pedig, kik agyonlövetésről, akasztófáról álmodtak, teljes bünbocsánatot hirdetett!

Hanem, bár magán vagyonában senki legkisebb kárt sem szenvedett, az érdemes sógorok erősen szepegtek ám, hogy majd csak még ezután következik a fekete leves; a miért is mindjárt mánap reggel tömegesen jelentek meg az öreg apó előtt, nagy alázatosan esedezvén, hogy méltóztatnék részökre „oltalom levelet“ nyújtani.

Az öreg apó azt válaszolta, hogy oltalomlevelet nem ad, mert a honvédek lopni, rabolni nem szoktak, ha mindazáltal akadna ily

vakmerő, tüstént tartóztassák le, s adják át a térparancsnokságnak, bizonyára példásan meglakol.

Hat hétig feküdtem a kórházban, de nem hallottam, hogy a százsz atyafiak ez idő alatt panaszt emeltek volna, sőt ellenkezőleg kezdettek rokonszenvennel viseltetni irántunk, mit én főleg hölgyeik befolyásának tulajdonítok, kik előtt csinos honvéd bajtársaim csakhamar sokkal kegyeltebbek lőnek, mint a torzonborz kozák atyafiak.

Ömlött az öreg apóhoz a sok tisztelgő küldöttség; testületek, czéhek, a Szenatus tagjai mind eljöttek hódolatukat kijelenteni, bocsánatáért esdeni.

— Mi nem jöttünk bosszút állani, válaszolt az öreg apó, mi mind azon jogokat, és szabadságot adjuk önöknek, melyeket vérünk árán szereztünk meg! hanem, szólt, midőn figyelmetesebben kezdé szemlélni a tisztelgők csapatját, nincsenek önök között a férfi nemen fiatalok, vagy középkorúak, és ép emberek, hogy én eddigelő csak öregeket és nyomorékokat láttam Szebenben?

A tanács tagjai összenéztek!

— Voltak biz itt uram! felelt végre, de miután azzal voltak rémitve, hogy excellentiád őket mind honvédeknek fogja besoroztatni: elszaladtak.

Mondják, hogy az öreg apó igen kedélyesen mosolygott ez őszinte válaszra.

— Hivják vissza önök s mondják meg nekik, hogy ne féljenek, a világért sem fognám derék honvédeimet ilyen gyors lábu vitézekkel szaporítani!

. . . Szegény öreg apó! mintha még most is látnám, a mint rosz lován előttünk dőcög, egyik kezében kis lovagkorbács, másikkban a csaknem nélkülözhetlen távcső.

Valyon ott, a hol most van a derék öreg apó, emlékszik-e néha reánk, fiaira, kiket annyira szeretett?

4. Karácson ünnepe Kolozsvárott 1848-ban.

Deczember végén járt az idő. Maró hideg volt, a hévmérő 24 fokot mutatott 0 alatt, mi nálunk nagy ritkaság, az utczákon dermesztő, fagyaláló északi szél futt keresztül, az eszterhájakról

karvastag jégcsapok függöttek, a kéményekből kitóduló sűrű füst egyenesen szállott fölfelé, a folyókat szilárd jégpáncél boritá, míg a kisebb patakok vize csaknem fenéig be volt fagyva.

Milyen jó ilyenkor benn ülni az enyhe meleg szobában, a kandalló pattogó fahasábjai mellett, vidám családi körben.

E nap pedig épen ünnep nap, karácson szombatja; a holnap minden keresztyénnek szent ünnepe; apák, anyák előre készülnek hozzá, a gyermekek nehezen várják, hogy mikor jó el a kis Jézuska s mit hoz nekik ajándékul.

Nagyon szerethette az ajándékosztogató Jézus az 1848-dik évi karácson táján Kolozsvár s vele együtt az egész magyar hazá lakóit, hozván nekik ajándékba kardot, puskát, ágyut, fényes katonákat, vitéz hadseregeket, diadalmas zászlókat, melyeknek lobogóin büszke sasok lengettek.

Más nemű ajándékokat vártak a lakosok; nem ily fényes katonaságot, más zászlókat melyeknek hármasszínéből nem a kevély sas, de az Istenanya szelid arcza tekint le, ölében a kisdéd Jézussal, a benne bizók és hívők seregére.

Ki tudja, hol vannak most e katonák, e zászlók? Hitelt érdemlő vitéz férfiak állítják, hogy nincsenek többé, voltak de elszórtak, mint futó felhőket szétkergeti a vihar, mint faleveleket letépi s szétszórja a zivatar, ki tudja a világ mily ismeretlen tájaira! Voltak, és nincsenek többé.

Ez sorsa a volt honvédseregnek; bizonyítják ezen szavahihető urak: ki vannak üzve az országból, szét vannak szórva.

Az 1848-ik év karácson szombatestéje egyike a legszomorubb emlékü időknek a Királyhágón innen és túl.

Mindenütt a menekülő polgárok, családok, mindenütt a vonuló, futó honvédcapatok, s mindenütt az azokat nyomban üldöző, rendes, fényes fegyverzetű diadalittas vitéz császári seregek.

Itt örömmel, ott gyászszal, bánattal köszöntött be karácson szombatestvéjén Jézus; hozott egyiknek örömet, másiknak bánatot.

S a győztes seregek nyomában mindenütt ott volt, ott járt az öldöklő angyal.

Karácson szombatján, talán ajándékul szegény Kolozsvár

lakóinak, jöttek a legsötétebb vérfagyraló rémhírek az oláhok szörnyü tetteiről, hogy ezt és ama helységet kifosztották, kirabol-
ták, felgyújtották; az éjjeli égen föl-föltünő vérpiros színü, északi-
fényserü tünemény nagyon is igazolá c rémhireket.

Mi Urunk Istenünk, mit hoz reánk a holnap, a jövendő?

Kolozsvár lakói otthon ülve, s szobáikba zárkózva imádkoz-
nak, az eljövendő Jézus atyjához, Jehováh Istenhez, a sereg ek
ügyefogyottak őrzőjéhez, óltalmazójához, kinek legyen meg az ő
akarata égen és földön, s szenteltessek meg neve mind örökkön
örökké.

Ámen! Ámen!!

Imádkozzatok. Senki nem tudhatja közületek: valyon a jövő
pillanatban nem kopogtat e be a halál ablaktokon, hogy mindnyá-
jatoskat elragadjon.

Az egész ország löporral aláaknázott sir, csak egyetlen
szikra kell, hogy légbe röpjön.

Pedig fáklyákat lobogtatnak körülötte, tüzet élesztenek
mellette.

Fölvirradott karácson reggele!

A szentegyházak tornyában megszólalt a buzgó keresztyé-
neket imára serkentő harangok hivatató szózata.

S a hívők seregestől siettek az urnak szentséges hajlékába.

A hívők az egyházi szónok ihletett beszédében fölkeresék az
Isten ember bölcsőjét, ki szegényül, alig néhány pásztortól ismer-
tetve jött e világra, hogy legyen a megfélemlert emberiség szaba-
ditója, megváltója.

És most ők is félelemtől leveretve, elcsüggedve nyögnek,
sohajtanak a szabadításért.

De mi ez? mintha a hívők éneke közé távoli dörgés vegyülne,
mintha a megnyilt ég zengését jelentené . . . valami zugás hallat-
szik, mintha lenne amaz égből leszállott szél, mely a szent lélek
után várakozó apostolokhoz közeledék.

Oda kívül az utcákon lármadob pörög, s messze távolból
egy egy ágyulövés elmosódott hangja hallatszik.

S a hívők ajkain fölzendül a hálaének:

Mennyből jövök most hozzátok
És ime nagy jó hirt mondok
Nagy örömet majd hirdetek,
Melyen örvend ti szivetek!

A Dézsről Kolozsvár felé vezető országot a legtarkább festői képet mutatja előttünk e pillanatban.

A hóval fedett országoton fényes, csillogó öltönyü vitéz bajnokok sietnek előre, oly gyorsan, hogy sietésök szaladásnak is könnyen lenne nevezhető; gyalogság, ágyuk, társzekerék, lovaság, mind a legnagyobb rendetlenségben, szidva, káromolva földalattiakat és földfelettieket haladnak tovább, mindig tovább, néha visszatekintgetve magok után azon fekete vonalra, mely mint fenyegető zivataros felhő távolról követi őket.

Olykor e sötét felhő villámlik és dörög is, mi még inkább sietteti lépteiket.

Azon felhő pedig, mely elől ama fényes urak menekülnek, a fiatal honvéd sereg, ujoncz, gyakorlatlan katonákból álló, soknak közülök fegyvere sincs, másiké oly állapotban, hogy egyedül csak szuronyát lehet használni; honvédnek nem is kell ennél jobb fegyver; ruháik többnyire szakadozottak, sőt sokan a hideg idő dacára csaknem minden téli öltöny nélkül vannak; arczukon a téli viszontagságos táborozás minden jelene mintegy írva olvasható a fáradság, éhezés, fázás és mindenekben szükölködés; de a szemökben lobogó láng jelzi, hogy honszerelmök tüze nem aludott ki, sőt élénken ég szivökben.

A rongyos, fáradt, éhezett sereg élczeket csinál az előtte nyargalókra, kiabál utánok, hogy ne siessenek oly nagyon, csak kissé várakozzanak, hadd társaloghassanak keveset egymással, ne legyenek oly kevélyek, hogy még szóba se akarjanak velök állni. Mások vidám dalt énekelnek:

Ös Buda gyermeke, fel szaporán,
Látod a vész zászlója lobog,
Fel fel! a bajt megelőzni korán,
Keble kinek közjóra dobog!.. —

A sereg előtt egy csoport lovastiszt léptet, jókedvűen társalogva egymással.

Három lovag válik ki ezek közül, egyik közép termetű férfi, ránczos arczbőrrel, őszes tuskés szakállal, kékes szemekkel, melyekből boldogságos szívjótság sugárzik; egyszerű szürke zubbony fedi tagjait, semmi külfény, semmi csillogó ékszer rajta, épen mint a legutolsó közhonvéd; mellette két oldalról két daliás külsejű férfi lovagol, egyik élte legszebb szakában levő, aranyos huszár dolmányban, mely fölé mente van könnyedén vetve, másik már élte delét túlhaladott férfi, fürtei között már ősz hajszálak láthatók; mindkettő eredeti ős magyar typust hordoz arczán.

Az erdélyi hadjárat három kitünő történeti alakja ez: Bem tábornok, gr. Mike s Kelemen s Kemény Farkas alezredek.

Bem távesövével gyakran nézeget az előtte utólérhetlen gyorsasággal menekülő vitéz seregre.

— Tartok tőle, szólt a mellette lovagló Mikeshoz fordulva, hogy többé nem állanak meg, s így nem válthatunk egymással több bizalmas szót.

— A leczke, melyet utoljára adott nekik tábornok ur, felelt Mike, azt hiszem, sokkal élénkebben van még emlékökben, mint hogy kedvök jöhetne még egy hasonló vételére.

— Sajnálom. — Seregemben föl kell ébresztenem a teljes öntudatot vitézségök felől, s e rémült nép megfoszt e szerencsétől.

— Mely azonban, mint bizton hiszem, még ma valószínűleg önkényt fog ajánlkozni.

— Mint véli ön?

— Csak nem hiszi tábornok ur, hogy kardcsapás nélkül föladják a fővárost?

— Fájdalom, teljesen meg vagyok felőle győződve, hogy ez így és nem máskép lesz, hiszen látja ön, hogy Dézstől fogva egészen fejöket vesztették.

Most egy domb tetejére érve, a szakadozni kezdő ködpalást homályából fölillantak a sereg előtt Kolozsvár tornyai.

— Ott fogunk ebédelni, szólt Bem, a városra mutatva, remélem, hogy Kolozsvár lakói, habár váratlan lepjük is meg őket, szívesen fogadnak bennünket.

Eget rázó üdvrivalgás harsogott föl a sereg ajkáról, a mint a várost megpillantá.

— Kedves fiaim! szólt a tábornok megállva, s a leggyöngédebb szeretettel tekintve el kicsiny, de lelkes seregén. Segédtsízt ur! szólott aztán a háta mögött jövő tiszték egyikéhez, menjen s mondja meg az üteg parancsnok urnak, hogy igen alkalmas lesz pár szóval megköszönteni azon vitézeket, tudatni egyszersmind barátainkkal jövetelünket!

Két ágyú azon pillanatban előnyargal, s csakhamar a bérczek viszhangozák dörgését.

— Éljen a haza! riadozá a sereg.

— Épen oly lelkesek, oly vitézek, oly kitartók, mint szegény nemzetem fiai! mormogá magában a tábornok. Ma mi is ünnepelni fogunk; azt hiszem, megérdemeljük a pihenést, nemde üteg parancsnok ur? fordult a tüzér tisztéhez, szüntesse meg kérem a tüzelést, látja, oly udvariatlan emberekkel van ügyünk, kik még csak nem is viszonozzák a köszöntést.

S a sereg ismét megindult, fagyban, hidegben, fázva, éhezve, dalolva, vidám énekeket zengedezve.

Alig pár hét előtt futva futott e sereg, nem mert egyetlen pillanatig is megállani az ellenség előtt, s ma, mintha vezéreinek hívő szelleme költözött volna mindenikbe, mindegyik kész lett volna szembeszállani akár egy egész hadsereggel.

— Előre, előre! — biztatták egymást. — Látod: mint fut az ellenség! Csak folyvást előre!

* * *

A hívők serege lassú ünnepélyes menetben vonúlt ki az Úrnak házából, az ő szentséges hajlékából. Arczukon a hit és remény fénye sugárzott.

Az erős és hatalmas Isten, a seregek ura meghallgatta könnyörgésöket, elküldé nekik is a megváltó szabadítót, kik elől futva a pharizeusok serege.

Az utcákon a legnagyobb zavar, rendetlenség, félelem, kétségbeesés látható, a dobok pörögnek, a trombiták harsognak, a gyalogság ijedt képpel gyülöng az előre meghatározott helyre,

lovasok nyargalnak föl s alá, vágatva, tiporva, gázolva az útjokban állókat, a tüzérség ágyúi s a nehéz lőpor kocsik dörögnek a kövezeten; mállás szekerek pakoltatnak s podgyásoltatnak fel, a legsietőbb gyorsasággal, rend nélkül hányatván fel reájok némely értékesebb s féltettebb cikkek, néha egy-egy vértés nyargal kivont karddal végig az utczán, valamely futár az előőrsi tanyáról, keresve, tudakolva a főparancsnok lakását. Nem valami örvendetes hirt hozhatott, mert a podgyásolás még nagyobb gyorsasággal folyik. — A távolból egy-egy tompa dörgés hangzik, mi a helyett, hogy bátorítaná, újabb félelemmel tölti be a sziveket.

De hát kik lehetnek azok, kik elől e győzhetlen sereg oly sietve igyekszik menekülni? hiszen a honvédsereg elveszett, semmivé tétetett, hiszen e vitéz urak erősen állíták, hogy honvéd többé nincs a nagy ausztriai birodalom tágas határán, legfőlebb egy-két gerilla itt-ott szétszórva a hegyek közt folytat rablást, saját felelősségére. Honnan, kitől jön tehát a szabadítás?

— A honvédsereg alig félóra járásnyira van a várostól! jelenté egy futár az öreg b. Wardeneknek a hadi főkörmányzónak; sokan vannak, legalább 30—40 ezeren, seregünk teljesen szétverve, nincs egyetlen csapat is, mely utjokat állja.

A félelem igen élénk színező szokott lenni, s a tárgyakat, mint köszörült üveg prizma sokszorozva mutatja.

— A huszárok előcsapata már a szélső utczába érkezett, jelenté egy másik!

Az öreg tábornoknak alig volt annyi ideje, hogy elővezetett ménére fölvehesse magát.

A mint az utczára kilépett, látta futva futó seregét, hallá az éljeneket, melyek az előcsapatot képező huszárokat üdvözlék; minő más hang ez, mint a minővel őt s az övét fogadák, az utca végén már látszottak az előrobogó huszárok forgói, az utána jövő honvédek kiterjesztett zászlói, hallatszott a lakosság s a sereg éljen riadozása, melyet hegyek s bérczek viszhangzottak.

A meglepetés annyival véletlenebb s váratlanabb volt, mivel az öreg tábornok pontos hadi kombinációk nyomán ily vakmerő támadást lehetlennék tartá.

Hite szerint a lázadók az országból ki voltak űzve, s ha újabb kétségbeesett betörést kísérlenének, a legjelesebb tábornokok vannak ellenükbe állítva; Enyed, Dézs és Bánfihunyad között Schuster és Kalliáni tábornokok, a Székelyek ellenében Stutterheim ezredes, a Bánság ellen a derék Riebel őrnagy, Szebenben Töphe alezredes, mindnyájan feles számú vitéz katonasággal s elegendő ágyúkkal, a románokat Janku, Axintye és Buttyán alatt nem is számítva ide.

Hova lettek alvezérei: a derék Losenau alezredes, a vállalkozó szellemű Urbán, hogy most egyszerre, mintha csak a felhőkből csöppentek volna alá, vagy mintha a földből nőttek volna ki, itt teremnek ezek a rebellesek.

— Jőjjön, tábornok úr! kiálták segédtsztei előrohanva, s megragadva az öreg tábornok lovának zabláját. Inkább meghalni, mint fogságba esni.

A katonai hirnevére sokat tartó s becsületben öszült tábornok nem felelt, hagyva, hogy segédtszjtjei közreveggyék s úgy nyargaljanak vele végig az utcákon, homályosodni kezdő szemei előtt összefolytak a tárgyak, nem látott többé semmit tisztán, mintha alkony lett volna, vagy mintha valami sűrű fátyol borult volna szemei elé, csak mint fátyolkép ködszerű alakjait látá mellette elvonuló, futó hadseregét, lovasságát, tüzérségét, rendetlenül menekülő gyalogságát, s csak mint távolról elmosódott hangokat hallá, mint álmában szokta az ember, katonáinak szitkozódását, a győztes hadsereg éljenriadozásait, szemei körül gyűrűszerű kékes karika keletkezett, ajkai mozogtak, a nélkül, hogy szólani tudott volna.

Enyedig meg nem állottak; ott segédtsztei leemelték lováról, s be akarták vinni szállására. Hirtelen, mintha villám sujtotta volna, az ősz tábornok teste összeroskadott s csak segédtszjteinek erős karjai tarták fön az összeomlástól.

Az előhívott orvos csüggedten jelenté, hogy a tábornokot szélhüvés érte, s alig lehet remény, hogy többé fölépüljön.

S csakugyan, pár nap múlva meg is halt!

Tehát nem hiában imádkoztak Kolozsvár lakói az erős és

hatalmas Istenhez, csakugyan elküldé az a szabadítót, szorongatott népe megváltására.

Nagyon szerethette az ajándékosztogató Jézus az 1848-ik év karácson első napján Kolozsvár lakóit, megörvendeztetvén őket a legkedvesebb, legóhajtottabb, s legdrágább ajándékokkal, hozván nekik kardot, puskát, ágyút, vitéz hadseregeket és diadalmas zászlókat, melyeknek hármasszínű lobogójáról az Istenanya menyeyei szelid arca tekintett le, ölében a gyermek Jézussal, a benne bizók és hívők segélyére.

A házakon rögtön ott lobogtak az eddig elrejtett s féltékenyen őrzött nemzeti zászlók, az erkélyekről óriás nagy nemzeti színű szőnyegek függöttek alá, az ablakokból virágokat, koszorúkat szórtak az érkezett bajnokokra, a lelkesült nép utjokat állotta a bevonulóknak, ölelte, csókolta, szabadítóknak, megváltóknak nevezvén őket.

— Köszönjétek vitéz tábornokunknak! ott jön az öreg Bem apó! mondák a huszárok, elodázva magoktól a tulságos tiszteletet.

Bem apó? de hát kicsoda az a Bem? kérdezi egyik a másiktól.

Az osztrolenkai hős lengyel tábornok, szóla fölvilágosítólag valamely ismeretlen hang, mely azon pillanatban mint villanyfolyam árja, terjedt el a nagy néptömeg között.

Fölismerék a vitéz tábornokot minden mutogatás nélkül pedig nem volt fényes egyenruhája, nem voltak csillogó rendjelei, hanem az arcán levő sebhelyek, melyeket szabadság háborúban nyert, minden rendjelnél jobban díszítették őt.

Oda rohantak hozzá, megragadták lovának zabláját, hogy mozdulni sem tudott, csókokkal boríták el kalapját, míg a hölgyek az ablakokból, az erkélyekről virágzáporral áraszták el.

— Éljen Magyarország! Éljen az unió! kiáltozzák, Magyarhonnak köszönhetjük megszabadíttatásunkat!

Kissé elkésett ugyan az óhajtvá várt karácsoni ajándék, de azért nem maradt el.

Épen ebédre érkeztek!

Soha ennél vidámabb karácsonja nem volt Kolozsvárnak.

Nem panaszkodhattak a honvédek, hogy nem szívesen fogadott vendégei a városnak, apát, anyát, testvért, rokont, jó barátot s mindent, mi szívöknek kedves volt, találtak a lelkes városban.

— Ma és holnap pihenni fogunk! mondá az ősz tábornok a hozzá siető tisztelgőkhöz, megüljük mi is a legnagyobb szent ünnepet, aztán ujult erővel fogunk a munkához, s nem pihenünk, míg csak egyetlen ellenség tapodja e drága haza földét!

Nagyon szerette Jézus az 1848-ik év karácsonján Kolozsvár lakóit, a minden hazafi előtt legdrágább kincset, szabadságot vivén nekik ünnepi ajándokul!

5. A branyiszkói hősök.

Mindenfelől diadalmasan nyomultak már akkor előre a győztes császári seregek.

Windischgrätz tábornagy Szolnóknál foglalt erős positiót, a ráczok egész Aradig nyomultak, Schlick tábornok Kassát tartá megszállva, a bihari oláhok csaknem Váradig hatoltak. A magyar főhadserég Görgei alatt a bányavárosok között volt bezárva, egész Erdély elveszve; Máramaros felől a lengyelországi ezredek, Bukovina felől az oroszok törtek be. Alig néhány négyszög mérföldnyi tér volt a magyarok birtokában.

Azok a „nagy hazafiak,“ kik máskor órákig tartó szónoklatokban menydörögtek azok ellen, kik veszély idején elhagyták a hazát, kik indítványokkal léptek föl, hogy az ilyenek hazaárulóknak bélyegeztessenek: szép lassacskán, hogy senki észre ne vegye — kezdték összerakni apróságaikat, álnevekre szóló útleveleket szerettek magoknak külföldre, s csak az alkalmas perczet várták, midőn elfűnhessenek a helyről, hol eddig oly fényes szerepet játszottak.

A legvérmesebb reményüek is elhallgattak, aggódva, szorongva tekingettek a bizonytalan, kétes jövő felé.

Ki tudja, mit hozhat a jövő, meglehet, hogy a következő óra egy újabb csatavesztés hírét, melyre ismét vonúlni kell a kor-

mánynak tovább. Hogy hova? . . . azt csak a jóságos Isten tudta volna megmondani!

Hideg, fagyos napok valának: a folytonos csatavesztés, újabb vereségek rémhire sokat elcsüggesztett azok közül, kik kényelmes szobáikból szerettek parancsokat osztogatni, kik közül többet, mint vándormadarakat a napsugaras tájhoz, nem hazaszereték, csak anyagi érdekek kötöttek a hazához; egyedül a hadsereg, ez a sokat túrt, szenvedett, nélkülözött nép, mely nem számolt jutalomra, nem kitüntetésekre, mely vérét oly bőven ontá a csatatereken, nem csüggedett, hanem túrt, küzdött és szenvedett, s éltét áldozá, hogy megtartsa a hazáét.

Míg sokan a szájhősök közül Debreczenben azt számítgatták, melyik úton lehetne legbiztosabban s leghamarább külföldre jutni, a hadsereg vezérei azon terven törték fejüket, mikép s mely úton lehetne az ellent az országból kiűzni, elkergetni.

A főhadsereg Görgei vezérlete alatt el volt zárva a bányavárosok között, s miután a közte és Debreczen között eső helyeket Schlick tartá elfoglalva, a közlekedés igen kicsinyben s csak kémek által állhatott fenn.

S kényszerítésére annak, hogy Schlick visszavonuljon, csak egyetlen mód álla fenn: a branyiszkói hegy bevétele; chimáralis eszme, határos a lehetetlenséggel.

Hogy állításom tulzottnak ne tessen, ne sajnáljunk pár figyelmes pillantást fordítani a vidék megtekintésére.

Gyönyörű, fölséges táj, hasonló ama változatosságban gazdag szabad haza bérczes, erdős vidékeihez, melyet ős időktől fogva az európai szabadság honának tartanak: a regényes Schweizhoz.

Észak felől a Kárpát havasai meredeznek fellelőpalástba burkolt hattyúfehér ormaikkal; e havasok ágazatai Szepes és Sáros megyéken keresztültörve, délkelet felé kisebb és nagyobb hegyeket s folytonos hegyvidéket képeznek; néhol valami hegyoldalon avagy völgykatlanban egy-egy csinos külsejű falu áll, szépen fahérré meszelt házai, s tornyainak tündöklő csillagai és keresztjei mérföldekre ellátszanak.

Ha az utas Szepes-Váraljától, hol a hazánk történelmében híres trónkövetelő Szapolyai született, Eperjes felé akar menni, egy éktelen magasságu hegyet kell megmásznia, mely Branyiszközi hegynek neveztetik.

Észak felőli oldala oly meredek, hogy a jó karban tartott országút egyedül csiga alakú végtelen hosszú és unalmas kanyarulatokban vonúlhat föl rajta a hegy ormáig, míg dél felé ugyan-ezen útvonal meglehetősen egyenes, bár lejtős irányban halad Siroka felé.

A hegy északi meredek oldalán kevés fa van meghonosodva; csak néhány faj törpe-fenyő lakja ezt, mely hosszú vékony gyökereivel bármely vizmosta hegylejtőkön is otthonossá tud lenni; csak ritkán talál a néző szem egy-egy haragos sötétzöld levelű sudar fenyőfára, mely úgy látszik ama bozótok között, mint valamely csapat daliás parancsnoka serege élén.

Hozzáférhetlen, megmászhatlan oldal, melyet csak ügyes, teremtő emberi szorgalom tudá járhatóvá tenni.

Az Iglótól visszanyomott Kiesewetter tábornok e helyet szemlélé ki védelmi pontúl, hol az Iglótól netalán előnyomuló forradalmi csapatokat összetörheti, tönkre zúzhatja, semmivé teheti.

A hegyoldalon fölmászni lehetetlen vala; a kanyargós ösvényeken 22 positio volt egymásután ágyúkkal bőven megrakva, melyeknek kartácstüze kiméletlenül elseper mindenkit, ki ez úton közeledni merészelve!

S a magyar honyédeknek, e fölszeretlen ujoncz katonáknak, ez erős állásból kellett kiszorítani a császári seregeket, ha a Debreczenben létező kormányt biztosítani, s működését függetlenné tenni ohajták, melyet a Kassa felől bármely órában előnyomúlható Schlick császári tábornok fenyegete.

E nagyszerű terv kivitelére akadt ember!

Guyon vállalkozott, hogy ezt végrehajtja.

Fönnebb említett Kiesewetter tábornok február 4-kén egyesülvén gróf Deymmal, ama hegyen foglalt állomást.

Az ágyúkat egy lapályon állíták föl, melyről a golyók az egész utat érik, a gyalogság a hegy másik oldalán, hol a tulaj-

donképeni szoros kezdődik, várta csatarendben a támadást. A Szepesből Eperjes felé vezető utak is el voltak ágyúkkal állva. Maga a tábornok Sirokán üté fel főhadiszállását; 13 ágyúja, 6 század lovasa, 5 zászlóalj gyalogsága volt.

Guyon kezdetben a Szepesváraljától Branyiszkó felé vezető utakról nyomta vissza az osztrákokat, s csak azután ment Branyiszkó ellen.

Haditanácsot tartta elébb. Táborának tisztikara mind együtt vala; a lángeszű tábornok közlé velök merész tervét.

Egy rész roppant áldozatot igénylőnek, más plane kivihetetlenek tartá a tábornok tervét, csak igen kevés volt, ki biztos reménynyel tekintte a csata és győzelem elébe.

— Magyarok önök? kérdé a heves tábornok, midőn hosszasan vitáztak a terv fölött; ha igen, akkor csak utánam! hol legnagyobb lesz a veszedelem, mindenütt ott önök fogják forgómat látni! — Utánam tehát a ki magyar!

Mindnyájan magyarok voltak, s ha volt is közöttök, a ki nem bizott, nem remélt, ki távolról sem hitte a győzelmet: szégyelt volna legkisebb aggályt vagy félelmet is mutatni, midőn egy idegen vezeté őket; magyar ember nem szeretett soha hátul maradni, hol jog, igazság és szabadság érdekében lengettek, lobogtak a nemzeti zászlók.

Február 5-dike volt.

Borzasztó hideg idő. Emberek emlékezete óta nem volt keményebb, szigorúbb, fagyalóbb a tél, mint épen e napokban; állatok jéggé dermedtek az erdőkben, repülő madarak élettelenül hullottak alá a levegőből.

Valóságos sarkköri fagyaló nap.

Főnemlített nap reggelén némileg enyhülni kezdett a hideg; azután megnyíltak az egek kapui, s sűrű pehelysima fris hó hullott alá a fellegekből; azonban alig tartott ez mintegy pár óráig, midőn mintha Aeolus barlangjából valamennyi boreas kiszabadúlt volna, keserves, fagyasztó szél kezdé fújni észak felől.

Marta, hasította az ember képét, és siralmas panaszos halottí dalt dúdolva süvöltött végig a szomorú fenyves erdők tömkelegén,

még panaszosabban zúgva, ordítva; haragjában tépdelve a fák tüskés leveleit, tördelve vékonyabb galyait, hajtogatva lombkoronáikat.

Ha eddig csak nagy bajjal lehet megmászni a Branyiszkót, most e havazás után lehetetlennek látszott az.

A különben is sikamlós hegyi út ezáltal egészen hozzájárulhatlanná lőn, mintha maga a természet is elpártolt volna tőlünk s az ellenhez akart volna szövetséges társul állani.

A fagyaló szél sima fehér sikamlós jégréteget alkotott a frispuha hóból, melyet csak az Alpések honában, a jegeseken lehet találni.

S ezen kellett előrehaladni, fölhatolni a magyar forradalmi seregnek.

Fölfelé ágyút nem lehetett vinni, csak szuronyt, melylyel elfoglalják az ágyúkat.

Volt Guyonnak egy tábori lelkésze, kit ő igen szeretett, mert a csatában rendesen mellette elől állott. Több ízben el akarták tőle halászni, de nem engedé. Ha ezt elhalászsztatok tőlem, más „Pfaff,” úgymond, nekem nem kell.

A csata reggelén Guyon így szólt a lelkészhez: „vedd kereszteted és imádkozzál, mért ma napunk lesz!”

A páter tudta, hogy a mit a tábornok mond, az mind szentül be szokott teljesedni, nem nagyította félelemből a veszélyt, nem kicsinyelte megvetőleg a mit katonai képessége nagynak látott, hanem volt bátorsága ez utóbbival is szembeszállani, vevé tehát keresztjét, melyen az üdvözítő istenember kiszenvedett földi alakja függött, mint a keresztyénség szent jelvénye, s indúlt, s indúlt, a hova parancsolva volt: a hadsorok elibe.

Három zászlóalj volt kiszemelve a támadásra: a zólyomi, a turóczy zászlóalj, és az úgynevezett Ujházi vadászcsapat; a tábor leggyengébb katonái, kik eddigelé mint Dillon „sauve qui peut” csapatai, az osztrákoknak csak látására is elfutottak.

Épen azért választá ezeket a tábornok, hogy e csata legyen az ő examenük, melyet dicséretesen kiállva, bizton hívé, hogy jövőben a legvitézebb bajnokok fognak belőlök válni.

Az illető zászlóaljparancsnokokat maga elébe hivatta a britt születésű vezér, s kardjával Branyiszkó csúcsa fölé mutatván, kérdezé:

— Látják önök ama hegyormot?

Erre a kérdésre ugyan kissé bajos lett volna azt felelni, hogy igen is, mert sűrű köd takarta azt szemeik előtt, de tudván a tábornok szándékát: katonai illemmel válaszolának, hogy igen is látják, ott van előttök.

— Ma estére ama tetőn fogjuk megülni a kivívt diadal-ünnepet!

A komoly hadfiak egymásra néztek, mintha kérdezték volna: vajjon hány fogja közülök ez estét megérni? . . .

— Önök kételkednek? kérdé a tábornok kissé szigorú hangon.

— Tábornok úr parancsol, mi várjuk rendeleteit! viszonzának azok laconice.

— Önök zászlóaljaikkal csatárlánczban fognak előnyomulni, egyenkint fogják ostromolni s elfoglalni az ellenség positióit.

— Elöl fogunk menni, — felelének azok!

— És én vezetni fogom önöket; mindenütt elől leszek, — mondá tovább a tábornok — s hiszem, hogy egyetlen magyar katona sem fog hátramaradni.

A törzstisztek helybenhagyólag hallgattak.

— S most el mindnyájan, csapataik élére, egy óra mulva kezdjük a csatát; ne feledjék önök megmondani embereiknek, hogy gyáva magyart még soha nem láttam, s hiszem, hogy ma sem fogok látni!

Azok tisztelegve távoztak el.

A lelkész ezalatt sorba járta a csatára kiállított zászlóaljakat, buzdítva, lelkesítve a harcosokat.

— Ne féljetek, szóla hozzájok, Isten is velünk leend. Ő vezérlé ki őseinket ezer év előtt e drága hazába, ő tartá meg annyi balszerencse között, s titeket is meg fog tartani; emlékezzetek Hunyadi Jánosra és Corvin Mátyásra, kik tizszertekisebb seregekkel győztek az akkoriban egész Európát rémületben tartó török sere-

geken, ti is ezen hősök méltó utódai vagytok, a ti ereitekben is az ő vérök buzog; Isten győzelemmel fogja koszorúzni bajnoki fegyvereitek, s a ki elesik közületek, annak nevét a hálás utókor fogja imáiban emlegetni, s lelke fön a szabadság örök honában, az egekben fogja elnyerni a dicsőség kiérdemlett örök koronáját.

— Ámen! kiálták a lelkesült katonák, s fegyvereiket zörgették, csatfogaták.

Kevés idő múlva rendben, sorakozva álltak a honvédseregek, készen a támadásra, a győzelemre és hős halálra.

Két ágyú volt felállítva, ez is inkább csak hogy hangjával ijesszen, miután az iszonyú magasságban földsánczaik megé vonult cs. katonaságnak alig árthatának valamit, kik biztos védelmi helyökből nyugodtan szemlélik az ellenök töröknek intézkedéseit, a nélkül, hogy legkisebb akadályt is igyekeztek volna eléjük gördíteni.

Annyira bizonyosak voltak győzelmükben.

A két ágyú lassan csörtetve gördült a fagyos, havas országúton a hegy felé; két zászlóalj ezekkel indult, a harmadik Ujházyzászlóalj csatárlánczat alakítva kezde fölfelé kapaszkodni.

Még eddig egyetlen ágyúlövés sem tétetett egyik részről is, még eddig csak nagyszerű dráma előjátékához való készülletnek tűnt fel az egész, még eddig ködpalástba burkoltan szemlélte a halál, leendő áldozatait.

Elöl ment maga a tábornok, szemei, mint a csatában mindig, szokatlan fénynyel ragyogtak, egy tapintatteljes hadvezér szakavatott tekintetével vizsgálá látcsövén az ellenség ágyútelepeit és sánczkosarait, majd bátorítólag, buzdítólag tekintte szét kicsiny, de lelkes hadseregén.

Mellette ment az Úr szolgálója, kezében keresztrel, magasra tartván ezt s lelkesítő szónoklattal buzdítván a katonákat.

Gondolja el mindenki a helyet és időt.

Irtózatossá fagyaláló hideg, s a katonaság alig annyira fölszerelve, hogy egy-egy zordonabb nyári vihart is eltűrhesse; előttök a roppant mászhatlan hegy, rajta a töméntelen, tengernyi sereg,

biztos állásban, mely addig engedi jönni elleneit, míg minden lövése bizonyosan talál; s minden felülről jövő golyó nem egyet, de számtalant seper magával a szerint, a mint az út kanyarodása van.

Most megdördült az első ágyúlövés a mieink részéről, hangját százszorosan hangoztaták vissza a közeli és távoli bérczek öblözetes boltzatai.

Ez volt jel a támadásra.

Mint evet kapaszkodott a honvédek egy része minden oldalról fölfelé a hegymeredeken, míg a többi a kanyargós utakon indult az ellenség felé.

Az ágyúk dörögtek, a trombiták harsogtak, a dobok pergették.

— Éljen a haza! eget rázó kiáltás üdvözlé a kelő napot, melynek sugarai, mintha ők is bámulni jöttek volna a magyar vitézséget, épen e pillanatban bukkantak ki a sűrű ködrétegek takarója alól.

— Előre! előre! kiálták buzdítva egymást a lelkes fiatal bajnokok!

Most megdördülnek az ellen lőfegyverei is.

Irtóztató, pokoli tüzelés! mely rémitő pusztítást visz véghez az előnyomulók soraiban s a mellett a lelőtt és hulló honvédek is bajtársaik közül nem egyet sepertek alá magukkal a mélységbe, úgy hogy minden golyó hógomolyként növelte a halottak számát.

Társaik átléptek az áldozatok hulláin s annál nagyobb sebényességgel, halált megvető daczczal nyomultak, törtek előre.

Eddig csak a hazaszeretet lelkesítette, most a bosszú is tüzelte őket.

— Előre! Előre! Rajta! Rajta magyar!

Sokan, igen sokan elhullottak már a legbátrabbak közül, vérökkel pecsételvén honszeretetöket, vérökkel áztatván azon szomorú földet, melyen egyedül csak a természet mostoha gyermekei: rideg, sötét tekintetű fenyők nőttek mindez ideig.

Talán drága vérök termékenyebbé tette a sovány hantokat, talán évtizedek mulva gazdag növények fogják fedezni a kopár

hegylejtőt, hol a haza oly sok jeles fia halt el nehéz sebektől borítva, hazája szabadságáért küzdve, s talán a forró sziveikből kiomlott vér melegebbé, enyhébbé teszi az oly hideg, oly fagyaló vidéket.

Sokan csüggedni kezdenek.

Hiába mentek a parancsnokok életmegvető hősi bátorsággal előre, jó példával lelkesítve, buzdítva vitézeiket: lassanként gyérülni kezdte a fölfelé hatolók száma, alig egy-kettő tört már előre, lankadtan, fáradtan küzdve a természettel, az elemek mostohaságával, s az emberek gyilkos fegyverével.

A tábori lelkész jó példával ment elő: fáradhatlan buzgalommal nyomult a tető felé.

— Csak előre! rajta fiaim, előre! kiálta buzdítva; s mintha a kereszt, melyet kezében magasra emelve vitt, talizmánja lenne, mely őt minden bajtól védeni fogja, puskagolyó, kartácszapor s a legörgetett sziklák között bántatlanul haladt a merre utasítása volt: előre!

Egy kiálló sziklaoromhoz ért el, fáradtan fogózott pillanatig annak hideg párkányzatához, percznyi pihenést szerzendő fáradt tagjainak.

Hátra tekintte, meglátni, mennyi áldozatba került eddigi nehéz munkájok.

A puskák mindkét oldalról ropogtak, közbe-közbe az ágyúnak végitélet harsogásához hasonló dördületei ordítottak bele az éktelen hangzavarba, saját szavát sem hallá az ember; sűrű, sötét lőporfüst fődé az anélkül is ködös léget, legkisebb légvonat sem lengett, mely ellebbentette volna a lepelt, mely barátot, ellenséget egyiránt eltakart egymás szemei elől.

E pillanatban a lelkész magára hagyatva látá magát.

Alig egy-két fáradt harcos követte már, míg a császári katonaság észrevéve az előnyomulók csekély számát, sebes léptekkel közelge, hogy legalább néhányat a legvakmerőbbek közül kézrekerítsen.

Két út volt a menekülésre: vagy szuronynyal visszaüzni, visszakergetni a közeledőket, vagy elhagyva eddigi drága vér

arán szerzett állásaikat, föltagyni a további ostrommal s szégyennel, kudarcczal visszavonulni.

A lelkész magasra föntartá a roppant vaskeresztet, s oly hanggal, mely valamennyi puska és ágyúdörgés közül kihallott, mintha ama végső napon megjelenő kikiáltó lenne, kiálta föl:

— S ti el hagyátok fogni a keresztet? s türnétek mocskot zászlótokon?

— Soha! kiáltának azok, s rohantak utána.

Elöl a bátor lelkipásztor. Sűrű jégzáporkint omlottak alá a tetőről a reá irányzott golyók, 10—20 ütődött már a kezében hordott szent jelvénybe, bántó kongással; s ő maga sértetlen maradt; Isten kiterjeszté szolgálja fölött mindenható védpaizsát, s oltalmazá azt, ki egyedül benne bízva, s tőle várva segílyt, ment szembe ellene halálos fegyvereivel!

Diadalmasan hatolt a lelkész előre, az ó-testamentomi próféta szavait mondván: te jősz ellenem dárdával és fegyverrel, én pedig ellened a seregek urának nevével.

— Előre! Előre!

Most egy ágyúkkal erősen megrakott telephez értek, mely mellől a gyalogság irtóztató pusztító tüzelést intéze reájok.

Egy része a rohanóknak elhullott, más kétségbe esve a bizonyos haláltól, s megrémülve a pokoli zaj s véres halálos küzdelemtől, pillanatra visszavonulni kezdett.

— A ki magyar, jőjjön utánam, ki nem az, maradjon el tőlem! kiáltá a tábornok kigyuladt arczzal, s kezébe ragadván a lobogót, egymaga hatolt azzal előre.

Nyomában mindenütt a vezér példája s a vallás ihlett férfianak lelkes beszéde által buzdított sereg; még a haldoklók is föl-emelték még egyszer, kiomló vérektől pirosra festett fagyos hópárnáikról lankatag fejöket, föltarták erőtlen karjaikat s hidegülő ajkaik: előre! előre! szavakat suttogva csukódának le ismét és örökre!

Egyik oldalról fegyelmezett, betanúlt, csataedzett bajnokok, másik részen tanulatlan, gyakorlatlan ujoncz hadseregek küzdöttek; amott fanatizmus, itt hazaszeretet, amott gőg, rang, dicsvágy,

itt mindenről lemondás vívtak véres tusát egymással; amott a hadsereg bőven ellátva lőporral, municióval s hasonlíthatlanul előnyösb állásban, itt kevés hadikészülettel, de annál több vitézi bátorsággal sziveikben.

Mindezek után épen nem csoda, ha az előrelátó császári tábornokok bölcsen megjövendölték, hogy itt a támadó honvédsereg teljesen meg lesz verve, tönkre lesz téve.

Legalább így vala ez a vitéz urak jószándékában, így szülemlett meg a terv agyokban, így tudaták azt jőeleve is a főparancsnokkal.

S valóban minden jel arra mutatott, hogy e jóslat pontról pontra, betűről betűre beteljesedik.

Kétszer tört már magának utat a kiseded honvédsereg, tömén-telen megfizethetlen vér árán vásárolva meg azon néhány lábnyi tért, melyen pillanatig megállhatott, szemben halálra üldöző ellenségeivel; kétszer nyomult előre, de ugyanannyiszor nyomattott ismét vissza.

Huszonkét positio egymásután, egyik a másik felett s akép készítve, hogy egyik a másiknak szükség esetében ágyúi tüzével segedelmére lehessen.

Iszonyú, rémületes csata!

Sehol semmi védelem a túlbizakodott, vakmerő merészséggel előretörő magyar seregek számára, sehol egyetlen fa, egyetlen szikla, mely pillanatig legalább fedezné az ellenség gyilkos golyói ellen.

Előttök a roppant meredek hegy, hátok megett a beláthatlan mélység, egyetlen félrelépés, egyetlen elsiklás halált okozhat; ezenfelül az omló puská és kartácsgolyók!

Az a sok drága vér hiába omlott tehát? az a sok beces, jobb sorsra méltó élet hiába esett áldozatul, semmi, épen semmi eredmény sem vívatván ki általa?

A turóczi zászlóalj egészen ujonczokból állott, egy része meztláb s kaszával ellátva haladt a szuronyok és ágyúk torka ellen.

Zászlótartóját kétszer lelőtték, zászlója foszlányokban sza-

kadozva függött alá nemzeti színü rúdjáról, végre egy irigy ágyúgolyó ezt is kettészakította, ekkor egy honvéd fölragadta azt, szuronyára tűzte s nyargalt vele szembe a bizonyos halállal az ellenség elé, az ágyúk halálos torkába.

Előre! Előre!

A zászlótartó a legutolsó posztóig diadalmasan vitte lobogóját, utána mindenütt bajnok társai, nyomról nyomra foglalván az ellenségtől minden talpalatnyi tért.

Még a 22-dik posztiónál is ő volt az első, ki a földbástya falára felkapaszkodott, s feltűzte a nemzeti lobogót a drága áron elfoglalt sáncz ormaira.

Egy lövés azonban őt is ledönté.

Mint Mózes, kit Jehova föl vitt a Hóreb-hegyre, s megmutatta neki az ígéret földét, úgy hűnyt el a vitéz hős, épen azon pillanatban, midőn szemei már-már látták a bizonyos győzelmet.

De ez nem ejté kétségbe azokat, kik eddig előre törtek, a nemzeti zászló ott maradt a sáncz ormára kitűzve: hivogatólag, integetőleg, buzdítólag lobogtatván azt a feltámadt szellő.

Csak néhány pillanatig tartott még a csata.

Elől haladt a túróczyi zászlóalj, a leggyávább ujonczok eddig az országban, most e pillanat, e csata óta a haza legünnepeltebb bajnokai.

Vérrel keresztelék magokat hőökké, vérrel mosták le a foltot, mely egy előbbi csatából nevökön tapadt.

Egyetlen egy sem szaladt vissza közülök, elhalt, elveszett sok, de egy lépésnyit sem hátrált.

Az ölnyi magasságu sánczok előtt pillanatra tétovázva állottak meg, másik perczen azonban egymás hátán ugráltak át a sánczok tetejére.

Aztán csengtek a szuronyok, döbögtek a puskaagyak, hallatszott a halálhörgés, a diadalkiáltás:

— Éljen a haza!

— Hurrah! hurrah!

Hol egyik, hol másik hangzott élénkebben, egymással össze-

keveredve, hol egyik, hol másik nyert túlsúlyt társa fölött; aztán az egyiknek hangja mindinkább gyöngülni kezdett, s végre egészen elhangzott.

Egy-két kínos sóhaj s halálhörgés hangzott még, aztán pillanatig tartó síri csend, mintha a lélek küzdene önmagával, hogy örüljön-e vagy sirjon ily drága áron vásárolt győzelem fölött?

Másik pillanatban egetrázó üdvivalgás s éljen a haza! kiáltás reszketteté meg a bérczek ormait.

A magyar honvédseregek szétszórtan, utak és utfelek holtakkal és sebesültekkel megrakva, — míg a rendes császári seregek itt is együtt voltak, mint illett hozzájuk; mindnyájan a sánczok között sorban, rendben . . . meghalva.

A nap a szabadságért küzdött sereg győzelmére fényesen ragyogott le az ég boltozatáról, enyhe szellők vivék el a haldoklók búcsu-sóhajait, kikhez küldve valának: a távoli rokonokhoz, kedvesekhez.

Tábornok Kiesewetter a helyet, keseredett védelme daczára is, elhagyni kénytelenítették, s ezáltal Eperjes és Kassa a magyarok kezébe esett, mi lehetővé tette a magyar kormány szabadabb s független működését.

A túróczy zászlóaljnak elesett fele, zászlója annyira foszlányokká szakadozott, hogy azt többé használni nem lehet.

Új zászlót kapott tehát e fölirattal:

„Branyiszközi győzelem, február 5. 1849.“

6. A két honvéd.

Az üstökösök mellett szépen elragyognak a kisebb csillagok is; a nagy hadvezérek mellett nagyon megférnek az egyszerű hősök, kikből talán idővel, kedvező körülmények között szintén hadvezérek váltak volna.

A magyar hadseregnek egy osztálya Asbóth ezredes vezénylete alatt Poroszlónál táborozott.

Feladata inkább védelmi, mint támadó volt, s leginkább

abban öszpontosúlt, hogy az ellenség mozdulatait figyelemmel kísérve, erről időszakonként értesítse a főhadparancsnokságot.

Február eleje volt 1849-ben. A dermesztő hideget tavaszi enyhe szelek oszlatták; a hó olvadni kezdett s erős kilátás volt, hogy az utak nem sokára feneketlen sártengerré változnak át.

A honvédsereg szokás szerint kinn táborozott a szabad ég alatt.

A dandárparancsnok sátorában habzó kelyhek mellett ülnek tiszturak, beszélgetéseknek elég tárgyat nyújtottak a fölmerült napi események.

Derült kedélylyel emlegették a magasztalt ellenséges tábornagy bölcsességét, ki hetek óta ott ül egész hadtestével a Tisza jobb partján, kényelmetlennek találván a téli hadjáratot, s várván, míg a tavaszi verőfényes napok oszlatni fogják az annyira alkalmatlan s kellemetlen hideget.

Igenis el fognak jöni e napok nem sokára, hanem a hideggel együtt el fogják oszlatni a fagyot is, és lesz e tájék, mely most száraz, sima, mint a faragott kő, hasonló a Nil völgyéhez, vizártól ellepett, elborított róna, melyen ha csak szárnyakat nem fűz katonáinak, keresztül nem hatolhat semminemű hadsereg vezére.

Egyébiránt a tábornagy tökéletesen meg volt győződve diadala felől, s nagy a valószínűség, hogy hadibulletinjei már csata előtt készen voltak; természetesen mind fényes győzelmet, az ellenség szétverését, teljes megsemmisítését jelentvén.

A magyar táborba érkezett hírek szerint Gyöngyösön egy erős ellenséges hadosztály volt, míg másik versio szerint az épen e napokban elvonult Miskolczra, onnan Tokajhoz szándékozván a Klapka által fenyegetett Schlick tábornok segítségére.

Az volt a kérdés, hogy a két tudósítás közül melyik hiteles?

Igaz, hogy azt Gyöngyös felé intézett kémszemle által könnyen meg lehetne tudni, de ez esetben az ellenség ügyes oldalmozdulatok által a figyelő hadtestet könnyen bekeríthetné s elvághatná a főhadtesttől, s megsemmisíthetné.

— Legjobb lenne egy pár bátor vitézt elküldeni, szólott Ban-

gya őrnagy az ezredeshez; ezek sehol senki előtt fel nem tűnnének, s a vidék magyar lakosságában hiszek annyi honszeretetet, annyi hazafiságot, hogy szükség esetén nem csak jó tanácsossal szolgálnának nekik, de sőt hathatós segílyt is nyújtanának.

Az ezredes az ajánlatot igen elfogadhatónak találta, neki minden esetre érdekében feküdt megtudni: valjon folyvást megszállva tartja-e az ellenség Gyöngyöst vagy már elvonult onnan?

Igaz, hogy ezáltal egy-két jó honvéd élete koczkára tétetik, de a legcsekélyebb erőszakolt kémszemle is nem sokkal nagyobb s több áldozatba kerülne-e?

— Nos, ismersz-e tehát zászlóaljdban néhány olyan bátor fiút, kik e küldetést szívesen elvállalnák?

Az ekép interpellált őrnagy arca kissé boszús kifejezést öltött magára.

— Hogy ismerek-e? válaszolt hevesen, indignálódva. Zászlóaljam minden embere dicsőségének tartja, ha ily vállalattal megtisztelik.

— Nem vonom kétségbe, bajtárs! szólt Asbóth engesztelőleg, azonban minden esetre okos és értelmes fiúk kellenének, kik szükség esetében nem csak fegyverrel, hanem észszel is tudjanak magokon segíteni, s mi legfőbb, hogy a vidéket tökéletesen ismerjék.

— Az esetben, szólala föl Rauch százados, ajánlom két derék őrmesteremet: Filep Györgyöt és Jerémiás Miklóst, e tájra valók mindketten, a legsötétebb éjszaka, vagy szembekötve is oda tudnának menni, a hova akarnak. Parancsoljon ezekkel ezredes úr!

Az ezredes ezalatt magában hánytavetette a vállalat kimenetelét.

— A bátorság, remélem, nem hiányzik a fiúknál? szólt hosszú szünet után a kapitányhoz fordulva.

— Akár egy maga mindenik külön-külön szembeszálljon egy egész armadával.

— Jó, nem bánom, hívja elő őket kapitány úr, beszélni akarok velök.

Midőn a hívott őrmesterek megjelentek, az ezredes sátora

tulsó részébe vonult velök, sokáig beszélgetvén s tudakozódván egy s más körülményről, meghallgatván terveiket, s javalván vagy módosítván azokat.

— Nem bántam volna, ha önök többen mennek, szóló végezetre, azonban belenyugszom ebbe is; intézkedjenek tetszésök szerint; kísérje jó szerencse lépteiket.

— Pár nap mulva hirt hall felőlünk ezredes úr!

— Nagyobb örömemre fog szolgálni, ha személyesen láthatom önöket. Siessenek tehát, Isten velök!

A két bátor őrmester 5 kiválasztott közvitézzel még azon éjjel kiindult a táborból, a jól ismert úton egyenesen Gyöngyös felé tartva.

Számuk senki előtt nem tűnhetett fel: ha valaki látta is őket, azt hihegte, hogy valamelyik hadtesttől elmaradva kóborolnak, mi azon időben mindennapi dolog volt.

A két őrmester egymásnak lelki testi barátja volt, a mit az egyik akart, a másiknak is ugyanaz volt ohajtása, és a fölött mindkettőnek oroszlán szíve volt.

A Gyöngyösről Mező-Kövesdnek vezető országúton, mely innen egyenesen Miskolcz felé tart, néhány szekeret találtak kalandor vitézeink, melyek podgyászszal terhelve haladtak lassan az úton előre.

— Ugyan hova mennek és mit visznek ezek? tudakolá az egyik honvéd bajtárs.

— Várj csak, mindjárt megkérdezzük!

S ezzel folytaták utjokat a közelgő szekerek felé.

Midőn a fuvarosok meglátták a honvédeket, örömlükben nagyot kurjantottak.

— Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus! mondá egyik, kalapját megemelve a vitézek előtt.

— No most már nem bánom, ha mindjárt meghalok is, mondá a másik, csak hogy egyszer még láttam a mieinket.

— Mit visznek kigyelmetek, édes atyámfiai?

— Kenyeret! felelt az egyik nagy mérgesen, hogy fulna meg tőle mind, a ki csak bele harap.

— Hát aztán hova és kinek viszik? tudakolá ismét az őrmester.

— Mikólczra kergettek velem, örömeztőbb mennék pedig az ördöghöz, mint ezekhez. — A polgármester küldi, magyarázá tovább a fuvaros, kinek még a lelke is fekete-sárga. — Hej! állítsátok meg egy kicsit a szekereket, hadd fujják ki a szegény párák magokat.

A kocsik megállanak, az értelmes fuvarosok pedig oda gyűltek a honvédek körül.

— Óh, hogy a jó Isten áldja meg az urakat! szólt az öregebb, megemelve az Isten nevének említésénél kalapját, tehát csakugyan vannak még magyarok? pedig nálunk már rég azt beszélték, hogy nincsen már egyetlen egy is belőlök. — De hát mindig mondtam én: ne higgyetek az ilyen szóknak.

— Nagyon helyesen mondta öreg bátyám. — Hanem most mindenek előtt mondják meg, hogy hova valók és honnan jönnek?

— Hát csak innen jönnénk Gyöngyösről, mert hisz ott laknánk.

A két őrmester összenézett.

— Gyöngyösről. Hát aztán van-e ott most ellenség?

— Van is, nincs is, a mint veszszük! felelt az öreg.

— Mit jelent az a van is, nincs is?

— Hát csak azt vitéz urak, hogy Gyöngyösön valami nagy ménkő tisztén, s ennek szolgáin kívül senki nincs ugyan, de a szomszéd falvak, mint Réde, Oroszi, Veres-Mart mind tele vannak lovassággal, melyek minden szempillantásban ott teremhetnek.

— Nagy tiszt? kérde Filep őrmester, miféle nagy tiszt lehet az öreg bátyám?

— Tudja a luczifer, a ki hordja el ő kigyelmét minden pereputyostól egyetemben, tört ki az öregnek rossz hangulata.

— Többen nincsenek?

— Elég ebből ennyi is, különben lehet, hogy azóta már megszaporodtak!

A két őrmesternek egy és ugyanazon gondolatja támadt: egy kis látogatást tenni azon főtiszt úrnál.

— Hátha atyámfiai ezt a kenyeret a magyar táborba szállítanátok? Poroszló úgy is közelebb van mint Miskolcz!

Az öreg fuvaros az őrmesterre nézett, s gondolkozni látszott.

— Nem lehet uram! igazán nem lehet, könnyen megfájdulhatna érette szegény öreg nyakunk!

— Igen, de hát mi titeket ezennel elfogunk s úgy kísérünk a magyar táborba! ti eleséget szállítottok az ellenségnek, a mi tiltva van; hej Jancsi! Mihály! kiálta bajtársihoz, felültök a kocsikra, s e kenyeret a magyar táborba szállítjátok, agyonlövén mindenkit, aki csak ujját is föl meri ellenetek emelni! Nos öreg bátyám, ha jó szántából nem akart, most már mint fogoly fog a magyar táborba menni!

— Hát hiszen nincs mit tennünk, ha az urak csakugyan elfognak, szólott az öreg jókedvvel, hiszen Isteńs világ látja, hogy nekünk most már azt „muszáj“ tenni, mit az urak parancsolnak, — miért nem adtak mellénk kísérőket.

— Induljanak kigyelmetek, visszajövet még hihetőleg találkozni fogunk.

— Hát csak arra Poroszló felé azzal a rúddal, a ki erre is amarra is összekerítette! kezdé az egyik kocsira felült honvéd beszédét; aztán egy lépés se legyen ám félre, a kinek kedves az élete.

És igyekezett ugyancsak haragos arcot vágni, holott látni lehetett, hogy inkább szeretne mosolyogni.

— Mit gondolsz bajtárs, szóla a kocsik távozta után egyik őrmester a másikhöz, bemegyünk-e Gyöngyösre?

— De be ám, válaszolt társa, ha minden házat egy-egy ördög őrizne is.

— Aztán elhozzuk a polgármester uramat.

— Majd más nótát fog nálunk füttyölni.

— Ráadásul azon főtiszt urat is meglátogatjuk.

— Úgy parancsolja a hadi régula.

— Előre tehát bajtársak, ma nincs idő a pihenésre.

Délután lehetett az idő, midőn 5 honvéd Gyöngyösre beérkezett.

A város lakóit a legnagyobb öröm lepte meg, midőn a kis csapat honvédet meglátták, kik jó kedvvel s a legnagyobb bátorsággal mentek egyenesen a városháza felé.

— Szállást gyorsan! kiáltozák, nyomunkban a magyar hadsereg, egy óra múlva 4000 honvéd fog ide érkezni.

S lőn kitörő öröm, lelkesedés, éljenzése a honvédeknek; a lakosok oda rohantak a templomokhoz, tornyokhoz, középületekhez, leszórták róluk a sárga-fekete lobogókat, kitzúzték helyökbe a rejtve tartogatott s most örömmel elővont nemzeti zászlókat.

— Éljen a haza! éljen a honvéd! kiáltozák lelkesedéssel.

A két őrmester egyenesen a város házához ment, kísértetve néhány százra menő lelkes polgártól.

— A polgármestert keressük! tudakolák a városháza udvarába érkezve.

A polgármester ott ült bureaujában, s hihetőleg azon gondolkozván, hogy minemű kitüntetés, vagy érdemrendet fog nyerni a bécsi kormánytól hűségese szolgálataiért!

Az örömrivalgást meghallván, meglepetve ugrott fel.

Ez nem jót jelent, ily hanggal nem szokták azokat üdvözleni, kik a megzavart rend, közbátorság s az állam valódi érdekeiért küzdenek.

Gyorsan szakítá föl ajtaját, hogy meggyőződjék a zaj okáról; de mennyire lőn meglepetve, midőn a folyosón meglátta a honvédeket, a mint épen s egyenesen felé közelgetnek.

Menekülni, elfutni lehetetlen volt, be kellett várnai a legrosszabbat is.

— Polgármester úr! Ön az ellenséggel czimborál; hogy egyéb bűneit elhallgassam, élelmet szállított nekik; ön a haza nevében foglyom.

A polgármester nem tudott szólani, csak zavart tekintete jelenté, hogy ismeri bűneinek nagyságát.

— Ön sok derék jó honfit vasra veretett, börtönbe záratott, midőn érzé, hogy igazságtalan s bűnös tettei oltalmául ott áll mellette óltalmúl a szuronyhatalom; illő tehát, hogy ön is részt

vegyen azon sorsban, melyet másoknak oly gyakran előkészített.
— Hej börtönőr! lánczokat elő!

A börtönőr sokkal nagyobb készséggel hozá elő a kívánt eszközöket, mint a minő buzgósággal ezt más alkalommal teljesítette.

A polgármester azon pillanatban vason volt, az összegyűlt népsokaságnak rettentő örömére, kik éljenzéssel nyilváníták a történetek feletti tetszésöket.

— És most folytassuk látogatásunkat!

— Az Orczy kastélyba! kiáltoztak néhányan, mintha sejtenek a honvédek szándékát.

Gróf Montecuculi vasas ezredes a kastélyban volt szálláson.

A gróf úr, miután lovasságának nagy része a szomszéd falvakban volt elhelyezve, s miután mint mondá, rosziúl is érzi magát, jónak látta inkább itt maradni, hol különben is teljes biztonságban érzé magát.

Épen ebéd utáni sétája volt az ezredes úrnak, midőn hallá az utcán az ablaka alatt támadott erős zajt.

— Ah, valami korhelyek lehetnek, mormogá magában, s egyet fordúlt pamlagán.

Hanem a zaj, a helyett hogy elhallgatott volna, mindig nagyobb, nagyobb lett, s közelebb, közelebb jött, úgy tetszett, mintha lakása előtt állanának, s ha nem csalódik, nevét is több ízben hallá említettetni.

Boszankodva költ fel, hogy csöngessen szolgájának.

Hanem mielőtt csöngethetett volna, hirtelen fölnyíltott szobájának ajtaja, s rajta ijedtségtől elkápadva, rémült arczczal bukott be szolgája.

— A honvédek! rebegé fuldokolva!

— Mit? mit? tudakolá az ezredes.

Válaszul föl pattant az ajtó, s rajta a két őrmester lépett be 2 társától követve, míg egy őrt állani kívül maradt a kapu előtt.

A vitézek szuronyt szegezve fogták körül az ezredest, mielőtt annak ideje lett volna a szomszéd szobában levő fegyvereihez juthatni.

— Adja meg magát ezredes úr! szólott az egyik, hasztalan kísérli meg az ellentállást, vagy remél menekülést, nyomunkban a magyar tábor.

Az ezredes nem volt gyáva ember, hanem mit tehetett, négy szurony volt mellének szegezve, s a legcsekélyebb ellentállási vagy szabadulási kísérletre mind a négy bizonyosan kebelébe merül.

Ez ugyan fatalis história, mondhatni, hogy saját tábora közepén elfogatni, ilyenről ugyan még csak álmodni sem tudott.

— Kardját kérem ezredes úr! szólott Filep őrmester udvarián, míg a többi folyvást mellének szegezve tarták a szuronyt.

— Látja, hogy nincs nálam csak egy fogpiszkáló is, szólott az ezredes boszúsán, menjen s kerese a szomszéd szobában.

A nép éljenzése kíséré a honvédeket, midőn a tekintélyes foglyot a városházához kísérik.

Fél óra mulva két előfogat robogott ki az épület udvaráról, egyikén a polgármester ült a tiszti szolgával s 3 honvéddel, másikon az ezredes két őrmesterrel, kik teljes tiszteletet tanusítva a fogoly rangja iránt, udvarián vele vis-a vis ültek a kocsiban.

— Nekünk kötelességünk ez urakat elszállítani, szólott az egyik őrmester a kocsiról a polgársághoz, legyenek önök nyugodtan, míg a magyar tábor megérkezik. Vizontlátásig. — Isten önökkel!

A kocsik éljen riadozások között robogtak ki a városból.

— Poroszló felé! kiálta oda kívül egyik őrmester a kocsisoknak.

Képzeltetni az ezredes meglepetését s boszúságát, midőn pár órai menet után is, sehol egyetlen katonát sem láttak a híresztelt 4000 főnyi magyar hadtestből.

— Önök bátor ficzkók! szólott végre elkáromkodva magát, midőn már csaknem pár mérföldnyi utat tettek, a nélkül, hogy avagy csak hírét is hallották volna a magyar tábornak. Önök megérdemlik a jutalmat, hanem szeretném magamat ostobaságomért hadi törvényszék elé állíttatva degredáltatni.

Többet nem szólott egész Poroszlóig, legfőlebb, szép hold

világos éj levén, néha-néha visszatekintett, kémlelvén, vajjon nem jönnek-e vitézei szabadítására.

Bizony nem jöttek azok, sőt hirt vevén ezredesök balesetéről, valamint a magyar hadsereg vélt közeledtéről is, lehető gyorsasággal magok is elvonúltak egyenesen Miskolcznak.

— Isten hozta önöket! szólt Asbóth ezredes, midőn az őrmestereket bejelentették, hallom, hogy nem egyedül jöttek.

— A mi ellenség Gyöngyösön volt, mind összeszedtük és elhoztuk ezredes úr! válaszolt a két őrmester jókedvűen.

Kossuth Lajos nótája.

I.

Kossuth Lajos azt izente:
Elfogyott a regementje.
Há még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni.

Kossuth Lajos édes apám,
Felesége édes anyám,
Én vagyok az igaz fia,
Magyarország katonája.

Kossuth Lajos udvarába
Eltörött a lova lába;
Jere pajtás, gyógyítsuk meg,
Itt a muszka, szalaszszuk meg.

II.

Kossuth Lajos, Kossuth Lajos!
Most az ország dolga bajos!
De csak addig lesz az bajos,
Míg visszajösz Kossuth Lajos.

Kossuth Lajos nagy bujába
Kiül a tenger partjára,
Ráborúl a koronára . . .
Hol van a sok katonája!

Esik eső karikára
Kossuth Lajos kalapjára.
Valahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája.

Kossuth Lajos ablakába
Kinyílt a piros rózsa,
Rá hajlott az egyik ága,
Ott busul az árnyékába.

III.

El kell menni háborúba
Hírt fűzni szép koszorúba.
Szabadságunk koszorúja,
Nem hervad el többé soha.

Virágos kert Talján ország,
Messze vagyunk mi tehozzád.
Majd elvisz a német ingyen,
Oda segít a jó isten.

Lesz Kossuthnak regementje,
Lesz kard, puska, ló és mente,
Örömnapod is lesz, — — csak várd,
Szegény, szegény Magyarország!

IV.

Kossuth Lajos levelet írt,
Hogy a történekről vett hírt,
De nem tartja azt elégnek,
A mit adtak nemzetének.

Hiába ír Kossuth Lajos,
Hazánk dolga igen bajos,
De hiszen lesz még oly idő,
Mikor Kossuth is visszajő.

Kossuth Lajos írdeák,
Nem kell neki gyertyavilág,
A ragyogó csillag mellett
Irta ő azt a levelet.

Kossuth Lajos írdeák,
Megirja a haza híját,
Kimutatja: hol a baja,
Azt is hol az orvossága.

A két hős.

Beszély Tóvölgyi Titusztól.

I.

Pitypalaty! pitypalaty! pitypalaty!

Tavas van!

Mily édes kimondani e szót! Mennyi illat van benne, mennyi mámor!

A vetés zöld, kalászat kezd hányni a búza, a búzában szól a fűj: pitypalatty! A rét virágos, felette lepkék röpködnek, méhek döngicsélnek, fecske szállong, s benn a fű sűrű erdejében szól a fűj: pitypalatty!

A lóhere már magasra nőtt, öreg kocsis kaszálja, a kasza zsiheg, csiszolódik, aztán cseng, peng, ha hozzá verik, végig csusztatják rajta a fenőt. Benn a lóherben magas fűszálak sudarai közt bujkálva szól a fűj: pitypalatty!

Fenn a léghen pacsirta énekel; a bérczek felett mélázó sas kiterjesztett szárnyakkal fekszik a légtengeren, csak néha legyint egyet-egyet hatalmas evezőjével s fumigálva néz a világ fenekére, melyen hajh! — rettenetes sok a csúszómászó.

Messze messze a távolban füstgomolyok kerekednek egymás hátára, utánuk sokára tompa zuhanás hallik és megrendül a föld, mintha az isten ökle ütötte volna mellbe.

A völgyben csevegő csermely partján, szomorú fűz alatt, mely mint világosabb fátyol, kihajlik a sötét bükk erdő árnyából, s hosszú foszlányait szétteríti a patakocska tükrén, melynek ezüstjében aranyhalak czikáznak, — két ifjú ül, leány az egyik.

A fiúnak nagyon szép magyar neve van, Árpádnak hívják, a leány neve pedig Ilona.

A leány barna, az ifjú szőke. Az ifjú szeme láng, a leányé

parázs. Nagyon szép egy pár gyermek, igazán gyermek, hiszen a leány még csak 14 éves, s az ifjú alig több egygyel.

Mit csinálnak? — Szerelmeskednek.

Szépen, kedélyesen és ártatlanúl. Belemarkolnak a fűbe, egyik oldalon az ifjú aczélosabb keze, másik oldalon a leány harmatgyenge, habfehérségű kacsója. Megolvassák, hány szál fűvet szakasztottak le, páros-e vagy páratlan? Ha páros mosolyognak, ha páratlan szomorkodnak; éltek csendes, nyugodt tükrét egy fűszál is képes megzavarni.

— Az enyém páratlan, — mondja Ilona, s lesüté fekete szemeit.

— Az enyém is páratlan, — mondja Árpád, s a kék szemek követék a fekete szemek példáját.

Épen most mosolyogtak, s ime a fűvek ajkuknak virágmosságát tépték le.

Pitypalatty! pitypalatty! pitypalatty!

A közel vetésben szól a fűrj, fenn a légben zeng a pacsirta, s a bérczi sas beláthatlan magasból vizsgálja a nyulat, mely nyitott szemekkel cserjés hegyoldalban alszik.

A föld megdobbán és ismét megrázkodik.

A leány megdöbben, az ifjú felrebben; — mi volt az?

Nem a pitypalatty szólt, nem a pacsirta zengett, trombita harsogott, harci mének nyerítettek, s a csaták robaja alatt reszketett a föld. Messze a távolban füstgomolyok kerekedtek egymás hátára.

— Én tudom mi volt az, — mondá kevés szünet után elpirulva a fiú, — aztán hosszú lélekzetet vőn.

Ilona közelebb simúlt hozzá, hullámzó melle az Árpád szívéhez szorúlt, karcsú dereka meghajlott, s gömbölyű karja koszorú gyanánt fonódott az ifjú homloka körül.

— Én tudom mi volt az, — rebegé Árpád másodszor is.

— Ó! ha tudod, mond meg nekem is, neked semmit sem szabad tudnod, amit én nem tudok, a te tudásod az én tanulmányom, tegnap megtanítottál arra: miként lehet kengyel nélkül felszőkni

a lóra, ma taníts meg arra: mint lehet olvasni a hangból, megtudni, hogy mi van a légben és a föld alatt?

— A légben vérszag, a föld alatt halott, — válaszolá Árpád, maga elé bámulva, — s csermely partján, nő szíve felett, ölelő karok közt: a gyáva.

Ilona ijedve tekintett szerelmesére, s midőn látta, hogy az halvány, elhalványodott ő is. Az egyik szívnek nem lehetett fájni, hogy meg ne érezze a másik.

— Árpádkám mi lelt? — gyáváról beszéltél és elsápadtál.

Az ifjú arcza kipirúlt e szavakra, s egy pillanat múlva már piros volt a leány is.

— Árpádkám most már szebb vagy, mert piros vagy.

— Hátha még véres lennék, — mondá az ifjú.

— Ah ne beszélj ilyeneket, akkor megijednék tőled.

— Pedig véres fogok lenni.

A leány nagy fekete szemei egyszerre merevek és mozdulatlanok lettek, szíve sejtelmet érzett, s lelke ifjának arczáról a gondolatokat olvasá le. Árpád érzé: hogy az Ilona kezei szorosabban tapadnak karjára, de nem merte felemelni tekintetét, ismerte a leány szemeknek hatalmát, tudta, hogy az előtt meg kell hajolnia, pedig most egyenesen akart állni.

— Te a csatába akarsz menni! — mondá a leány reszkető hangon, — tudod-e, hogy én is utánad megyek?

Árpád megrázta fejét:

— Leányokra ott nincsen szükség. A galloknál volt szokásban, hogy a nő csatába kísérje férjét, két tábor volt, az első férfiakból, a másik nőkből állt, s a férfi később volt meghalni, mintsem hogy a nők közé szaladjon vissza. A honvéd kész meghalni a nélkül is. Csak miattad maradtam itthon eddig is, szerelmemért feláldoztam a szabadságot, vágyamat. Pedig Petőfi azt mondta: „Szabadság, szercelem, e kettő kell nekem; szerelmemért feláldoznám az életet, szabadságért feláldoznám szerelmemet.“

Ismét megrezcent a föld.

— Az ágyúzás közelebb jön, — mondá heves szavakkal az ifjú és felállt, — nem várom meg, hogy ide érjen.

A leány öltönyébe kapaszkodott.

— Árpád! Hova akarsz menni? Én veled megyek!

Az ifjú most már nem tartóztatta magát, lázas rohammal ölelte át kedvesét, s erejének minden hatalmával szoritá szívére:

— Csókolj meg Ilonám! Imádságos ajkad a halhatatlanságot fogja belém lehelni! Hallod-e, mint dörög az ágyú?

Pitypalatty! pitypalatty! pitypalatty!

A fűj szólt a vetés közt, a pacsirta zengett a légben, a távolból sűrűbben hallatszott a tompa zuhogás, és a közelből egy sikoly.

Az öreg kocsis letette kaszáját és arra felé ment, honnan a sikoltást hallotta. Csergő csermely partján, virágos gyeptető felett egy alélt leány feküdt, Ilona kisasszony. Senki sem volt mellette!

II.

Két domb állt szemközt egymással, egyik benőve nyír, cser, és tölgy fákkal, a másik benőve: bükk, szil, és hársfákkal. A fák lombozatai közül kifehérelt egy-egy kastély, a két kastélyban lakott két úri család. Nem voltak egymáshoz messze, csak egyetlen keskeny völgy választá el a két dombot egymástól, egyetlen völgyecske, áthatítva ragyogó tükrű patak által, melyhez a Zagytától gyakran feljöttek a czipogó bibiczek és sivalkodó sirályok, szárnyaikkal csapdosván a gyöngyöző habokat.

A két kastély szemközti ablakából, két őszes úri ember kikönyökölve, s hosszú száru pipából bodor füstöket cregetve, órák hosszan át elnézte a légben játszó madarak villámsebességét, s a habjaiban fürdő vadkacsákat, a nélkül, hogy semeit valaha egyik a másik kastélyára emelte volna. Ezt azonban nem nehéz volt megtenniök, házaikat csak keskeny völgy, de érzelmeiket széles mélység, évszázados gyűlölség választotta el egymástól.

A középkort visszaidéző regényírók számtalan ily egymást gyűlölő várúrral állnak elő, és szerkesztenek cifrábbnál cifrább meséket, mire gyakran mondja még a hiszékeny olvasó is: régen volt, talán igaz se volt.

Történetecskénk nem visz bennünket évszázadokkal vissza,

legfeljebb is egy pár évtizedig, egy álomnak tetsző, de vérrel rettenetesen megfizetett rövid aranykorig, 1848—49-ig.

Veszélyben van a haza! — dördült meg Pesten e felkiáltás, elhangzott Tarnavölgységig, és messze, messze azontúl.

A két kastély két ura ott könyökölt most is az ablakon, és mind a kettő felemelte tekintetét, hogy: — az olvasó hihet szavainknak, — hogy az átellenes kastély ablakát megláthassa.

Nagy dolog volt ez.

Összetartás, közös erő, közös akarat; fogjon kezét a magyar s összvadt ereje képes lesz dacolni a vésszel: a haza mentve leend.

E szavak mennydörögték keresztül az országot: „A magyar ne legyen ellensége saját magának, van neki ellensége úgy is elég!”

A megtömörült évszázados gyűlölség közepébe hulltak e szavak, és szétrobbantották azt, mint lőpor az aknát.

Másnap az egyik kastély birtokosa kezébe vette pácóját, ráakasztotta a kostöket, feltette házisapkáját, fogai közé szorította a pipaszárat, és a cserjékből összekuszálva benőtt tekervényes úton, mely a patakhoz vezetett, melyre évek óta nem szabad volt embernek lépni, mert az valamikor a két kastély közt szolgált közlekedő út gyanánt, — megindult. Szurdokfalvi Pál úr olyan egyenesen léptetett lefelé, mintha hajába egy galy se kapaszkodott volna, mintha sapkáját még egyszer se rántotta volna le az ág. Mindegy volt az most, kibontotta haját, felvette sapkáját, kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy ily apróságokra ügyeljen, feje tele volt ólomnehéz gondolatokkal, s vitte lefelé a parton mint egy semmit.

Ugyanezt tette Brezokóy Sámuel úr is, pedig tanúbizonyosság rá az élő isten: hogy nem beszéltek össze, egyik sem tudta a másik szándékát, mindkettő azért ment a patakhoz, mert már régen nem volt ott, a patak képezte a két birtok határát, s ott már oly nagy volt a taszító erő, hogy a két spectabilist semmiféle hatalom nem bírta volna ehez közel vinni.

Dehogy beszéltek össze. Talán mióta éltek, sem beszéltek

egymással, dédapjok összeharagudott, s a harag fiúról fiúra szállt, apa apára hagyta testamentomban.

1848-ban kétfelé szakadt a nemes levél, a hagyomány alapja; vége lett a gyűlölségi oknak, más ok merült fel a közveszélyből, a haza védelme, ok a kibékülésre.

Röviden írjuk le csak: Szurdokfalvi Pál és Brezókőy Sámuel a patak partjánál találkozott.

— Jó napot szomszéd! — kiáltá egyszerre mind a kettő.

A magyarok istene jól ismeri embereit; a kibékülés hangját egyszerre adta az ellenségek ajkára.

Ennél többet most nem szóltak egyszerre. Egyik jobbra ment, a másik balra, mind kettő igen furcsán érezte magát, mire haza értek, folyt homlokukról az izzadság, a néhány szó kimondása, melyet a vizen átkiáltottak, annyi volt nekik, mintha valószínű híd építettek volna azon, vagy még annál is több. Hogy neki melegedtek: annyi igaz.

— Jó napot szomszéd! — Három nap, három éjjel szüntelen ez csengett füleikben, s mindkettő azt hitte, hogy a másik szót hamarabb.

Negyednapra találkoztak ismét.

— Jó napot szomszéd! Ellenség ütött az országba, halotta-e már?

Brezókőy Sámuel volt, a ki ennyit birt egy szuszra ki-mondani.

— Adjon isten szomszéd! Ha összetart a magyar, majd kiüti belőle; — volt a Szurdokfalvi felelete.

Egy napra megint elég volt ennyi.

„Brezókőy szólított meg,“ — gondolá Pál magában. „Pál ki akar békülni, — gondolá Samu. — Mégis derék magyar ember, jobban tudja szeretni a hazát, mint gyűlölni engem.“ — Ilyesmit Pál úr is gondolhatott.

Mire két hét elmúlt, a két halálos ellenségből a legjobb két jóbarát lett, kik roppant csodálkoztak azon: hogy tudtak egymásra haragudni?

Hja! nem csak nemes levelet, ily gyűlöletet is örökölt azelőtt születésével az ember.

A két férfi után jött a két asszony, a két férj után a két feleség. Majd agyoncsókolták, mikor megismerték egymást, nem volt jobb két asszony a világon. A szülék után aztán jöttek a gyermekek. A két család elkezdte egymást szeretni, soha nem voltak többé egymás nélkül, együtt olvasták a hirlapokat, együtt búsultak a hon bajai felett, s együtt örültek, ha annak ügye jobbra jobbra fordult. Egymást buzdították honfui tettekre, adakoztak lóval, katonával, pénzzel, és nem sokára szerte szárnyalt híre e két derék honszerető családnak.

Árpád hallgatta, midőn az apák, Ilonka, midőn az anyák beszéltek, szívükben megfogant minden szó, a leány kezdte szeretni hazáját leányosan, az ifjú férfiasan; egyik gyengéden, a másik hatalmasan, egyik könnyel, a másik . . . vérrel.

III.

Mulattak.

D. város egy rohanó kis folyónak partján fekszik, D... vára a folyó tulsó partján meredek hegyorom tetejéről tekint le, büszkén, mintha ott a magasban semmitől sem lehetne félnie. Hejh! pedig ugyancsak eldolgozták néha: hol a török, hol a magyar, hol a labancz, hol a kurucz, — egyszer ellenségnek, másszor jóbarát-nak szolgált fészkeül.

Az ellen, ha megvetve akar beszélni felőle, azt mondja rá: bagoly fészek. Ágyúd bömbölése bagoly huhogása, ágyúd lobbanása, bagoly pislogása.

Rémséges bagoly huhogás! veszedelmes pislogás! Nem jó vele enyelegni, de muszájból mégis csak megteszi az ember.

Mulatság volt:

A bagoly huhogott, egy-egy pislantása bevilágította, huhogása bedörögte az éjszakát, orzó golyók, mint hulló csillagok röpkedtek össze-vissza a sötét éjben; néha egy-egy puska pattant el, de hiszen a bagolyfészekben rendszeren szoktak lenni denevérek is: hadd czinczoganak.

Fenn a várban osztrákok voltak, lent a városban magyar honvédek. Itt is, ott is szólt a zene, aztán mikor valaki toasztra emelé fel poharát, ágyúgolyó repült egyik mulatságból a másikba: ami a várból jött, azt jelentette: lebe hoch! ami a várba ment, azt jelentette: éljen!

Olyan pompás kis multság volt, hogy keresni kellett párját. A naiv baráti nyilatkozatok közben néha egy-egy halál is érkezett a vendégeskedőkhöz, de annyira mindennapi vendég volt az akkor, hogy még csak észre sem látszottak venni.

Mulattak.

Karcsú leventék, fiatal huszár gyerekek járták a csárdást, a d . . . . i hölgyek nem rettentek vissza a bagoly huhogásától, kimentek ők is a táborba, repült a fátyol s a nemzeti szín szalag, a szemekben lobogott a lelkesedés tüze, míg itt-ott magas lángban felcsapkodó tábortüzek képviselték a tábor szemét, felkacsingatva a várra. Néha egyiket vagy a másikat szétütötte az onnan lerepülő golyó, de a kölesönt azonnal visszafizette egy fiatal gyermek arczú honvédtüzér, s zilálva szóródott szét a bástyafokon lobogó tűz parázsa.

Mulattak kivilágos, kiviradtig.

Mikor a hajnal pirkadni kezdett, mikor a felébredt természet kinyitott szeme a hajnalcillag ragyogó sugárait végig hintette a harmatos gyepen, akkor elcsendesedett minden. Ha az égen megjelent őrtüz kioltotta a földi őrtüzeket, a várbástyája elsötétedett, s úgy állt ott a hajnali szürkületben, mint egy kővé vált óriás.

Hova lett az élet? Hogy talán a halál járta borzadalmas tánczát az éjben?

Semmi hang. — Semmi hang; pedig a tábor mozog, mint egy hangyaboly, a hajnal csillag fénye fegyvereken villan meg, a huszár lovát nyergeli, a tüzér ágyúját tisztítja, s a honvédek ünnepeles komolysággal szótlanul sorakoznak egymás mellé.

A vezér méne már szökdécselve iramlik jobbra balra a zöld pázsiton, utána s körülte mintha lovas angyalok lebegnének, repül a huszármente szárnya. Egy-egy paripa elnyeríti magát, másik feleletet ad rá, — aztán néma csend ismét.

A várban trombita harsan meg, le a táborig úgy hat a hang, mint valami tulvilági melodia, pedig nem jelent egyebet, mint azt, hogy a lovak elébe ott most töltik a zabot.

A magyar vezér parancsot ad, s három ágyút felvonnak egy a várral szemközt álló dombra. A tüzmaster fiatal gyerek, s oly nehezen válik el egy szintén gyerek arcú huszárhadnagytól, mintha testvére volna. Hosszan, hosszan szorítják egymás kezét, szemeikben köny csillog, — aztán egyik megy az ágyúk, a másik a csapat után.

A huszárhadnagy csákóján fehér szalag, tiszta fehér mindig, a hányszor elválnak egymástól, mindig újat és újat tűz fel arra a fiatal tüzmaster.

Vitéz két katona, az egész hadseregben nem harczolt sebben senki, mint e fiatal huszárhadnagy, és nem lőtt jobban, mint e fiatal tüzmaster.

A honvéd csapatok hallgatag lépdelik át a folyón keresztül vezető hidat, s mire a láthatár arany keretében a nap gyémántja felragyog, a vár előtt ezek szuronya villan meg, s a felébredt halál összeüti szárnyait a vár felett.

A huszárok tartalék gyanánt a vaskapuval szemközt állítatnak fel, egy hadnagy büszkén ágaskodtatja paripáját, csákóján ott virít a fehér szalag, s a magyarok ágyúütege mellett meglebben egy fehér kendő.

A vár bástyáin most három-négy füstgomoly lobban fel egymásután, hármat dördül, a föld reszket, de nem a honvéd keble: — éljen a szabadság! harsan meg ezek ajkán, azt három ágyúlövés követi a dombon felállított ütegből, s az emelkedő füstgomoly közt fehér kendő lobog.

A tüzmaster jól czélt, megrecscent a várfokon lebegő fekete-sárga zászló nyele, s a zászló törött szárnyként le a földre hullt.

Rosz az egyik, jó jel a másik résznél.

A honvédek rohannak, keresik a menedékes helyeket, egyik a másikat húzza felfelé, létrák támasztatnak a meredekebb helyekhez, most már három oldalról dörög a magyarok ágyúja, for-

gácsokba pattognak szét a bástya kövei, s magas füstoszlopok emelkednek fel a vár belsejéből.

De az ellenség sem alszik ám. A bagolyvár ágyúi rémsége- sen huhognak, a denevérek czinczognak, füttyöltve, zizikelve röppen szét száz meg száz golyó, omlik a piros vér, fogy a drága élet, nemes szívek szűnnek meg dobogni, — s otthonn anyák szive reped meg.

Pokoli zaj, eget verő mennydörgés, a folyó tulsó oldalán a városban csengve-pengve pattognak szét a kihúllt ablakok az utca kövezetén, de a tört résen nemzeti színű zászló nyúlik ki, és messze virít róla a piros betű: „Éljen a szabadság!“ — A d...i hölgyek egyrésze koszorút köt, a másik tépést szaggat, öregei kardot köszörülnek, ifjai küzdenek a bástya alatt.

Az osztrákok keményen védik magokat, golyóik átfurják a honvéd zászlókon lebegő szűz Mária képét.

Az elkeseredett rohanók holttestről holttestre lépve hatolnak felfelé, de a magasból gyilkoló szuronyok taszigálják le őket, és pillanatról pillanatra nő a halottak halma.

Nem a lelkesedés harezol ott fönn, hanem a düh, kaliczkába zárt, kiéheztetett farkasok azok, s a helyett, hogy kinzóikat szagatnák össze, saját testüket, a nép testét marczangolják.

A magyarok vezére nyughatatlan, a leghősibb rohamok veretnek vissza, a leghősibb katonák közt pusztit kegyetlen kezekkel a halál.

Az éjjeli multság ára: vérpatak.

A magyar ágyúütegek szakadatlanul bömbölnek, a fiatal tűzmester ágyúit a vár kapujának irányozza, a vasgolyók iszonyút pattantva csapódnak a vaslemezekhez, a kapu döng az újabb Bontond rettenetes csapásai alatt.

A honvédek már negyedszer ujjtják meg rohamukat, mindig elkeseredve, de mindig kevesebben. Barát elhunyt barátjának mellét tiporja össze, testvér testvérnek holttetemére áll, s egyik bajnok visszazuhanva a másikat üti le lábáról.

Vitézeink egy lábíg elvesznek! — mondja szemöldeit összehúзва a vezér, — visszavonulót kell fuvatnom!

A mellette álló huszártrombitás ajkaihoz emeli trombitáját, — de e pillanatban a trombita attaquera harsog a várban, a védők elhagyják a bástya fokot és befelé rohannak, egy század osztrák vadász azonban helyén marad, s örült kitartással védi a legveszedelmesebb helyet. Egyik sora a másik után söpörtetik el.

A vezér nem tudja mire vélni a dolgot, de ime száguldva jön hadsegéde, s lihegve, a diadalmámortól beszélni alig bírván, csak szótagonként rebegi: „Egy fiatal tüzmeister romba lőtte a a várkaput, egy fiatal huszárhadnagy egy századdal rögtön berohant a résen, — a kapuról az ágyúk most a bástyákon küzdő vadászokra irányoztatva söprik le azokat.

— Rohanj! rohanj! — kiálta most előre szöktetve a vezér, — a trombita attaquera harsant meg, a dobok új rohamra peregtek, s mire a huszárok irrtóztató küzdelem közt az ellenség által körül-fogattak a várban, a nemzeti zászló már fenn lobogott, a honvédek nem mászni, repülni látszottak felfelé; mentve lőn a hősiés kis csapat, s néhány percz mulva minden fokon a szabadság lobogóját lengeté a szél.

D... városban megkondúltak a harangok, a várban megharsant a Rákóczi indulója, egy hat fontos sugár ágyúra homlokán koszorúval fiatal tüzmeister volt ültetve, s ugyancsak koszorús fővel fiatal huszárhadnagy vitte elől a diadalmas lobogót.

Éljen! — harsogá a sereg és a nép.

IV.

Mulattak!

Egyik pillanatban folyt a bor, a másik pillanatban folyt a vér. Így szoktak azok, kiknek élete még csak órákhoz sincs kötve. Ma még ember, holnap már sír, ma forrón dobogó szivek közt, holnap már a hideg hant alatt.

Lehet-e irigyelni tőlük a multságot? Lehet-e irigyelni a tüzet szemükből, a mosolyt ajkukról? Mindig felettük suhog a halál keze: hogy kioltsa életüket. Szintén fél az ember a nevető arcokra nézni, olyan az, mint januáriusban a tavaszi nap melege, — egy óra mulva fagy.

Sok ember csődült be Z... városba, harminczernyi magyar had vonult azon keresztül, még az isten is felvonatta mennyországnak ablakáról a felhőfüggönyöket, kikönyökölt rajta s úgy nézte a világ legdélcezegebb katonáinak e roppant számát.

Roppant szám! Csak harmincezer! — Igen, de 30,000 magyar; gondoljátok meg. Hunyadi 30,000-re menő magyarral százerekre menő törököt tört össze-vissza, előtte s utána 30,000-re menő magyar sereg olyan szám volt, minő előtt nem gát még egy ország sem.

Délcezeg huszárok: kék, vörös, zöld ruhában, gyönyörű honvédek, tánczos paripák, lassan döbörgő ágyúk, tyrol vadászok, bécsi önkénytesek, lengyel vörössapkások, mint egy-egy pont bevégzett ezredek után, minden csapatvezető egy-egy kezdő betű.

A Rákóczy indulót harsogtatva vonultak keresztül a városon; — kinn a város szélén ökrök sültek, magas állványokon tíz akós hordók voltak csapra verve, hogy egy órai pihenésre jusson ennek a sok dicsőségnek a város hálájából egy-egy falat s egy-egy korty.

Tarnavölgyére is kihatott a híre ez ünnepélyes egy órának, Brezókőy és Szurdokfalvi kocsira ült nejevel, behajtattak Z. városba, szivökben fájdalom és reménnyel, vajjon a 30,000 közül nem jut-e nekik is, nem fogják-e megláthatni: Árpádot? — ki eltűnt előlük s azóta még csak hírét se hallották, — vagy Ilonát, ki Árpád után — furcsa dolog, pedig igaz, — katonának szökött el.

A város végén már gulákba voltak rakva a fegyverek, az ágyúk ütegenként sorban felállítva, a huszárság lovai czövekekhez kötözve; a legénység szanaszét hevert a gyepen, roppant tért foglalván el, az ökrök darabokra vagdaltattak, s hordattak csoportról csoportra.

Be szép is volt! Be szép is volt!

A városi lakok kiüresedtek, táborban volt az összes lakosság; valamennyi hölgy nemzeti szín szalaggal hajfodrai közt.

A tábor közepén roppant nagy asztal volt felterítve a törzsiszték számára, a vezénylő tábornok maga elnökölt, jobbján egy

fiatal huszárcapitány ült, még alig 16 éves, valóságos fiatal csoda, balján egy tüzérfőhadnagy, még alig 15 éves, — még olyat sohse látott a világ.

Csupán e két tiszt volt látható a törzstisztek közt, az a két gyermek.

Az asztalt állványok fogták körül, az állványokat ellepte a néző közönség. Mire Szurdokfalvyék és Brezókőyék megérkeztek, már nem kaptak helyet, messze az asztaltól kellett megállniok, ahol már nem láttak semmit.

Mire a lakomának vége lett, a tábornok felállt, s néma csend lett egyszerre.

— Kapitány úr, főhadnagy úr! — szólt az ifjakhoz — legye-
nek szivesek és álljanak fel az asztalra.

Furcsa volt, hanem azért mégis megtörtént.

Először a kapitány lépett fel, aztán a főhadnagy. Halvány volt mind a kettő, de egymás szeme közé néztek és pirosak lőnek.

A kapitány egy fejjel volt magasabb a főhadnagnál.

— Valóságos gyermekek, hangzott szájról szájra, — jaj be szépek, be gyönyörűek; kár hogy egyik nem leány, milyen szép egy pár lenne a kettőből.

A hölgyek ajkán elállt a lélekzet, egy pillanat alatt szerelmes lett valamennyi, a két ifjú Mars egyúttal Ámor is volt, oldalán igaz hogy kardot, de szemében nyilat hordott.

Midőn a tábornok levette sapkáját, levette valamennyi törzstiszt, — csak az istent szokták így megtisztelni, de hiszen a két ifjú hadisten volt.

— 30,000 vitéz bajnok közt ime bemutatom a két legvitéz-
zebbet, — dörgött a vezér ércz szava, — egymásután nyolcz csatában művelt e két ifjú csodás dolgot; a haza, mely emlőjén ily gyermekeket nevel, nem fog elveszni.

Köröskörül megdördült az „éljen,“ a tábornok pedig karon fogta a két hőst, s vezette őket lépésről lépésre, mindenütt a bámulat s csodálat nyilatkozata hangzott fel mellettük; de egy helyen megrohanták őket, s mindenek közt a következő felkiáltás volt a legcsodálatosabb:

— Leányom! —

E felkiáltásra a fiatal tüzérfőhadnagy egy öt átölelő nő karjai közé omlott; a huszárcapitány pedig egy másik anya keblére.

A kik eddig bámultak, azután sirtak, örömben az öröm felett.

* * *

Elhangzott a csatazaj, Magyarország vérrel öntözött téreire gyászfátyol borult: alusznak a hősök. Árpád is, Ilona is alszik, a világsi fegyverletétkor egymást lötték keresztül.

Ki fog számolni értük a mindenek ura előtt?!

Az erővel megnémetesített magyar huszár.

Irta Potemkin Ödön.

Számtalan eset volt reá szabadságharcunkban, hogy csendes, békés foglalkozásu egyének, kik az egyhangú mindennapi élethez voltak szokva, a haza iránti lángoló szeretettől buzdítva, nyugalmas életmódjukat a harcz vad zajával cserélték fel, s az előbbeni vértől iszonyuló békés polgár egyszerre marciális bajnokká lett, s rövid időn egészen átalakult a folytonos fegyver csörtetés s az ágyú bömbölés közepette.

Ily hirtelen átalakuláson ment át Ürményi Nagy Mihály hevesmegyei hevesvárosi közbirtokos is, ki a haza eme válságos perceiben, a mezei gazdászatot hadi pályával s az ekevasat éles karddal váltotta fel.

Ürményi Mihály már zsenge ifjú kora óta a lovaglásban gyakorlott levén, a 14-ik számú Lehel huszárezredbe állott, s oly szenvedélyes huszár volt, hogy a hadi gyakorlatokat s a szabályos lovaglást igen gyorsan betanulta, s a mi őt különösen jellemzé, a katonai fegyelemben oly pontos és saját maga ellen is oly szigorú volt, hogy alig egy holnapos káplársága után hadnagygyá s csakhamar főhadnagygyá neveztetett. Szóval Ürményi Miska barátom pár hó alatt megtestesült huszárrá lett, s közszeretben és becsülésben állott.

1849. év tavaszán Ó-Aradon állomásozott ezredünk öt százada. Vezérünk Vécsey tábornok volt, ki mint azelőtt a huszároknál szolgált tiszt, szenvedélyesen szerette a lovas hadigyakorlatokat, s mindennap kilovagolt a temető alatti tág mezőre, hol személyesen vezényelte a huszárokat, hol pedig gyakorlatukat szemlélte.

Ebben kettős célja volt a tábornoknak. Először saját szenvedélyének tett eleget; másodsor pedig a tiszteket s az ifju huszárokat szorgalomra ösztönte.

Egy szép tavaszi napon Ürményi Mihály főhadnagyon volt a sor, hogy a tábornok előtt hadi gyakorlatot tartson.

Ürményi Mihály, mint kemény huszár s mindig kedélyes férfi, közkedvességben állott a tiszti kar előtt, miért is ez alkalommal számos tiszt lovagolt a gyakorlati tέρre.

Végre megérkezett Vécsey, tábornokától kísértetve. Ürményi, kit a természet hatalmas jó tüdővel áldotta meg: a „vigyázz! s jobbra nézz!“ vezényszót harsányan dörgő hangon kiáltván, szép fakó lován a tábornokhoz vágatott, tisztelgett s jelentését megtevé.

A tábornok, a ki nyelv dolgában sokkal jobb német volt mint magyar, Ürményi Mihályhoz is németül intézte kérdéseit, a ki mindannyiszor: „ja Herr General!“ szavakkal válaszolt, nem gondolván vele: igennel vagy nemmel kell-e felelni.

A többi tisztek, Ürményi barátjai ajkaikat harapták, a nevetést elfojtván magokban, jól tudván, hogy hevesi nemes compossessor bajtársuk egy szót sem tud ennél többet németül. Ürményi azonban zord és komoly maradt mosolygásukra.

A tábornok tetszését, úgy látszott, nagy mértékben megnyerte Ürményi, mert a szokottnál több ideig szemlélte a gyakorlatot, s a fiatal tiszttel a legnehezebb gyakorlatokat hajtatta végre. Ezalatt több ízben szólítván maga elébe Ürményit, a parancsot mindannyiszor németül adta ki. Miska bajtársunk a vezényszókat jól értette németül s fel nem sült, azaz a tábornoknak fel nem tűnt az, hogy tisztje a német nyelvben járatlan, mert az mindannyiszor „ja Herr General!“ válaszszaal fogadta Vécsey parancsát.

Azonban a csapatban, melyet Ürményi ez alkalommal vezényelt, egy fiatal s egészen ujoncz huszár is volt, egy vagyonos aradmegyei földbirtokosnak fia, ki saját költségén felszerelvén magát, az egész század közlegénysége kadét úrnak czímezte őt. E fiatal ujoncz még igen gyakorlatlan levén, a sorban hol elül, hol belül esett, úgy hogy ez a tábornoknak nagyon feltűnt, s tovább nem állhatván, a vezénylő Ürményit magához szólítá s rámutatván a gyakorlatlan huszárra, kérdé: „Herr Oberlieutenant! was für ein Mensch ist das?“

Ezt jól megértette Ürményi, s hirtelen komoly arczezel válaszolt: „Herr General! dass Mensch is Ungar.“

Ezt hallva a tábornok, s a körötte levő tisztek fuldokló nevetését látván, észrevevé, hogy Ürményi nem tud németül, tehát anyai nyelvéen szólt hozzá: „Ah! a főhadnagy úr ugy-e nem beszél németül?“

Azonban Ürményi a tábornoknak hozzá oly sokszor intézett német kérdései folytán annyira benne volt már a német beszédben, hogy ezen magyar megszólítására is csak ép úgy, miként előbb: „ja Herr General!“ szavakkal válaszolt.

Ürményi ezen eredeti modora felette megtetszett Vécseynek, s gyakran kedélyesen beszélte el még a temesvári táborban is: miként németesítette meg erővel a magyar huszárt.

Szinészeink a szabadságharczban.

4. Honvédtisztek boszúja Budavár ostrománál.

Irta Potemkin Ödön.

Budavár 1849-ik évi vivásának általános s körülményes leírását csak úgy állithatni egykor kimerítőn össze, ha ahoz egyes jelentékeny adatokkal járulunk, ha mindazon hős tetteket, melyek e nagyszerű véres harcztot kitünővé, emlékezetessé teszik, egyenkint napfényre derítjük, szóval mindazon eseményeket, melyek a honvédvilág sajátságait jellemzik, a még élő bajtársaink előadása nyomán gondosan s lelkiismeretesen egybegyűjtjük s a történelem számára hűn megóvjuk.

A magyar zászlóaljok már a május 16 s 17-ke közti éjjelen több oldalról megtámadták Budavárát; azonban a ben levő császári katonaság még akkor elég erősnek érzé magát az ostromot visszaverni, s a miéinknek valóban nagy veszteséggel vissza kellett vonulni, de koránsem, mintha az erélyes védelem riasztotta volna őket vissza, hanem azért, mert a valódi komoly megrohanás csak azutánra volt elhatározva. Az 184⁹/₉-ki honvéd vezére parancsszavára bátran s elszántan rohant a bizonyos halál torkába, s ha a rohanó tömeg ajkairól az „éljen a magyar!” buzdító rivalgás elhangzott, a veszély rémes gondolata végkép elenyészett minden kebelből. Arról, hogy sorainkban gyáva lett volna, mit sem tudtunk; de az nem is csoda, hisz a ki elég erőt nem érez keblében a halállal szembeszállni, az önként nem esküszik a harci lobogó alá.

A május 20 s 21 közti éjen Budavár ellen általános roham intéztetett, akkor tudniillik, midőn már a magyarok útegei alkalmas réceket törtek a Krisztinaváros felőli várfalakon, s midőn azokat a várőrségnek lehetlen volt helyreállítani, részint a teteme

sen megrongált falak, más részt pedig a magyarok folytonos támadásai miatt.

Ezúttal csak a 42-ik zászlóaljról szólunk, mely a bécsi kapu felől nyomult a vár felé. E zászlóalj, mely már több csatában kitüntette magát, ez alkalommal is nagy harcvágyat s rendíthetlen bátorságot, a rohamra készséget tanusított, s tábori zene hangjai mellett haladt kitüzött czélja felé.

A zászlóalj zenekara, mely fegyverrel nem harcolhatott, egy ház védelme alatt hátramaradván, folyvást harsogtatá lelkesítő zenéjét: Rákóczy felriasztó indulóját, Vörösmarty lelkesítő szövegét stb. Azonban a zenekar bombardonistája kilépett a sorból s határozottan kinyilatkozta, hogy ő a ház megett tétlen nem marad, hanem a többi bajtársakkal együtt a várfalakat vívni akarja, s a rohanó honvédekkel együtt megindult, bombardonját folytonosan fúva.

E helyt, a bécsi kapu oldalán legkevesbé meredek a hegy, s természet-hiányt azonban az emberi kéz műve, a falak magassága pótolá. A lelkesedéstől hevült honvédek „éljen a haza“ rivalgással pár perc alatt a meredek erőd alá termettek, a tüzteli s könnyű fiatalok mindenütt legelől, s nagy gyorsasággal három hosszú mázshágcsót támasztottak a falaknak. A balról levő hágcsón Farkas nevű (Nagyvárad tájéki) tiszt mászott legelől, a jobb oldalin gróf Festetics vadász százados, a középsőn ifj. Lendvay Márton főhadnagy, ugyane hágcsón a második Szemes hadnagy volt.

E névnel kissé meg kell állapodnunk, mert Szemes nem mindennapi ember volt. Mint plebános valahonnan az alvidékről lépett ő be közhonvédnek; korára nézve nem számított a fiatalok közé, de mi több, kényelmes életét ott hagyván, a haza védelmében közhonvédnek állott, s hasztalan kínálták főtisztvisléssel, ő azt több ízben visszautasítá, s mindaddig el nem fogadta, míg csak a harcsterén ki nem érdemelte. A háború végeig folyvást hűn szolgálta imádott hazáját. A zászlóaljnál nagy tiszteletben részesült, a tiszték mind jó barátai voltak, s oly gyöngéd vonzalommal viseltettek iránta, hogy másként nem is szólították, mint „szent

atya“ néven, nem gúnyból, de tiszteletből. Azonban nem csak a tiszték, hanem az összes zászlóalj honvédsége hő vonzalmat s tiszteletet tanúsított iránta.

A középső ostromhágcsón tehát Szemes volt a második. Azután következett a bombardonista, ki azalatt is, míg a nyaktörő hágcsón fölfelé mászott, bele-belefűtt az öreg trombitába.

Midőn a hágcsón megindultak, Lendvay Márton, mindig kedélyes ű, az őt követő Szemeshez fordulván, mondá: „szent atyám! vezess most a mennyországba bennünket, mert oly magasra törekszünk, hogy aligha el nem érjük azt.“ Szemes nyugodt hidegvérűséggel imígy válaszolt ifjú bajtársának: „bizzál a jó istenben fiam! áldásom van veled. Csak bátran, előre!“

Azonban alig mondá ki a hős áldozár e kenetteljes szavakat, midőn egyszerre a hágcsó megsiklott, s ők mindnyájan alázuhantak, s egynémelyike soha sem is kelt fel többé. Lendvay és Szemes sértetlenül maradtak s újra feltápáskodtak. Ekkor Lendvay ismét azon élczes észrevételt tevé, hogy „szent atyám! hát lefelé haladunk-e a mennyországba?“ De Szemes ujjal nyugodtan buzdítá ifjú hős barátját, mondván: „tudnod kell fiam, hogy a mennyországba nem oly könnyű feljutni, meg kell azt előbb érdemelni. Fel tehát! áldásom veled leend s te neked fel kell oda jutnod!“

Ekkor ismét száz kar ragadta meg a hágcsót, s az ifjú orosz-lánok, megvetve ezernyi halált, felfelé másztak ismét oly rendben, miként előbb, a nyaktörő alkotványon. A fegyvergolyó sűrűn süvöltött körülük, a kézi granátok pattogtak fejük felett, a várfalairól pokoli tüzet szórtak reájok.

A bombardonista, ki most is a harmadik volt a hágcsón, folyvást bele-belefűtt, de fájdalom, sokáig nem lelkesíthette harsonájával bajtársait, egy gyilkos kézi granát fejét szakítá el, s ő lélektelen zuhant alá a magasból.

Midőn végre erős küzdelem s nagy erőmegfeszítés után Lendvay Márton a várfal tetőre ért s beveté magát, az őt követő Szemesnek kezét nyujtván, hogy azt besegítse, ezt mondván: „szent atyám! malasztalteljes szavaid beteljesedtek, az isten velünk volt,

s mi a mennyországba jutottunk.“ Szemes ismét válaszolt halált megvető nyugalommal: „Nemde mondtam fiam, a ki istenben bízik, czéljának révpártját eléri. De most előre fiaim, mert még sok teendő vár reánk.“ S azokat követő hős fiak egymásután özönlének a rohammal bevett várba, szemökben a bátorság, szivökben a boszú lángja égett.

És csoda-e, ha a boszú lángja égett szivökben, sok hős bajtársaiknak kioltott életeért? Rettentő boszút esküdtek ők mindnyájan akkor, midőn a sok virágzó életet halomra dőlni látták a kétségbeesett roham folyama alatt, és saját fejükre is hasonló vártak a magas várfalakról aláhulló kézi granátok, bombák, kőzapor s a sűrűn süvöltő fegyvergolyóktól.

„Halál minden benlevőre, egy léleknek sem kegyelmezünk,“ hangzott minden honvéd ajkáról, s vad rivalgással rohantak a várba befelé.

A legelső ellenséges csapat, a melylyel e ponton találkoztak, egy lovas osztály volt. Lovaiikat kantárszáron tartva, halálsápadtan állottak ott, összes fegyverzetük a földre lerakva, s mindegyik várta az elkerülhetlen halált.

Néma csend honolt közöttük, a legénység mozdulatlan állt, kivéve tisztek, kik a várfalain berohanó s legelül haladó honvéd tisztek elébe siettek; mindegyike pénzes tárczáját s ékszereit nyujtá a győzők elé, ez áldozat által remélvén megmenteni életét,

A legelőbb behatolt honvédtisztek, úgymint: Nőfalvy, gróf Forgács, Farkas, Lendvay, Szemes s még sok más, kiknek neveire egy ember emlékezete gyöngé, kik a rohanók legbátrabbjai, a legdühösebbek voltak, s kiknek csak imént „halál s véres boszú!“ hangzott ajkaikról; látván a legyőzött ellenség e kétségbeesés sugalta ajánlatát, a nélkül, hogy egymás véleményét kérdeznék s tanácskoznának, egyszerre előnyomuló honvédekhez fordulván, halálbüntetés alatt megtilták a fegyvert lerakott ellenséget egy ujjal is érinteni; a kínált pénzes tárczákat határozottan visszaautasították, s azt bármelyiktől elvenni, szigorún megtilták; s aztán oly gyorsan, mint csak lehetett, a tisztekre s azután a legénységre honvéd köpenyt, csákót, attilát, szóval a mit csak lehetett, rájok

adtak, nehogy a düh s elkeseredés első perceiben áldozatúl essenek.

A valódi magyar jellem az élet semmiféle körülményei között sem tagadja meg magát. Az a nép, mely ily nemes tettekre képes, képes az még sokkal nagyobb s dicsőbb tettekre is, ily nép nem veszhet el, kell hogy egy boldogabb jövőt vívjon ki, s a nemzetek sorában méltó helyét foglalja el.

Azon császári tisztetek, kik a győzelmesen előnyomulókat pénzzel s ékszerrel kinálták, valószínűleg balul voltak értesülve, különösen a honvéd tisztekről, s tán nem is sejtették, hogy azok csaknem kivétel nélkül iskolázott, művelt ifjakkból állottak, kiknek az erényről, méltányosság s népjogról sokkal magasabb fogalmaik vannak, mintsem aljas rablási szenvedélyből harszoljanak, kiknek már kisded koruktól fogva szüleik nemes érzelmet csepegtettek szívékbe, s a mi legfőbb, nagyobb része az olvasmány által nemesedett meg érzelmeiben. Azonban minket magyarokat, számos ellenségeink, rendesen fekete színekkel festettek le más országbeliek előtt, s azért nem csodálkozhatunk, ha e rémületes helyzetbe jutott császári tisztetek ily úton igyekeztek életüket megmenteni.

Ez epizód folytatában, mely örök becsületére válik a magyar honvédségnek, szabad legyen még néhány sort két férfi emlékének szentelnünk, kik vezérszerepet vittek a magyar színművészet terén, s kiknek egyikével már a fentebbi sorokban megismerkedtünk.

A vérengző budai ostromot sok apa, anya szorongó szívvel, halálos remegés között hallgatta s szemlélte a pesti oldalról, azok tudniillik, kiknek fiaik e haláltusában küzdöttek. Ezek között volt ünnevelt nagy művészünk, idősb Lendvay Márton is, a ki még akkor férfi korának teljében, 43 éves volt, s kinek egyetlen 18 éves fia az ostromlók soraiban küzdött. Alig várta ő a fegyvertüzelés megszűntét, Lisznyay Kálmán s még egy más író Sükey társaságában Budára indult s az útban fia egyik bajtársával találkozván, kérdé, hogy látta-e fiát s nem tudná-e megmondani: mi

történt vele? A honvéd röviden azt adá válaszul: „szegény Marcsi pajtásunk mindjárt az ostrom kezdetén elesett, ott fekszik halva a bécsi kapu falai alatt, — s azzal tovább sietett.

E leujtó hír hallatára művésznök keble elszorúlt, a láthatár elsötétült szeméi előtt, s fájdalmát a toll ecsetelni gyöngye egyetlen gyermeke halála fölött.

De az ég csak kísérletre tevő ki az apát, sokáig gyötreni nem akará, mert alig mult el néhány percz, s ime ifjú Lendvay Márton a csata vad hevétől lángbaborúlt arcczal jön, s az apa és fiú megpillantván egymást, egymás karjaiba borultak, mindkettőnek arczán a magasztos öröm könnyűi folytak alá.

Ki irhatná le az apa örömét?...

A halálhírt hozó honvédtiszt tévedése valószínűleg onnan eredt, hogy if. Lendvayt a hágsóról lezuhanni ugyan látta, de arról, hogy az sértetlenül maradt s újra felmászott a falra, tudomása már nem volt.

If. Lendvay Márton a bicskei, issaszegi és nagysarlói csatában való kitüntetésért, Budavár bevétele előtt néhány nappal, a budai Lipótmezőn érdemjellel diszítettett föl, mire atyja nagyon is büszke volt.

Budavár bevétele után pár nappal újra következett az ostromnál kitüntetett hősök számára való érdemjelek kiosztása. Midőn ifj. Lendvay Mártonra került a sor, s midőn az érdemjelt a vezér keblére akasztá, az ifjú tiszt szíve hangosan feldobogott az örömtől, s e perczben keble mélyéből felfohászkozott, ha isten őt még abban a magasztos örömben részesítné, hogy e kitüntetésénél valamely ismerőse jelen lehetne, látná s részt venne boldogságában.

E gondolattal eltelve, tekintetét nyugtalanul ide s tova jártatá, ismerőst keresve; s ime kin akadt meg sovárgó tekintete? Atyján, az idősb Lendvayn, ki látván, miként nyeri el fia másodízben az érdemjelt, arczát örömkönyvek özöne borítá el s a boldogság érzetétől zokogott. Nehéz volna meghatározni, melyik volt boldogabb: a fiú-e vagy az apa?

5. Egy magyar színész hőstette az 1848-dik évi február 22-diki párisi forradalomban.

Irta Potemkin Ödön.

Havi Mihály és Szabó József magyar színész-igazgató társak 1847-ben azon eszmére jöttek, hogy a magyar népdalokat a külfölddel megismertessék. Az eszme csakhamar megérett s végre is hajtatott. E két erélyes férfiú kitünő hangú s tanulékony ifjú erőkből társulatot alakított, melylyel 1847. év tavaszán az első kísérletet a zene és ének honában, Olaszországban tették.

Az eredmény reményen felül fényes volt, s a vállalkozó igazgatókat további folytatásra buzdítá.

Még 1847 végén új s még sokkal nagyobb útra indultak. Pestről megindulván, legelső állomásuk Bécs volt, hol V. Ferdinánd ő felsége estélyén a legnagyobb meglegedés mellett énekeltek. Onnan Olmützön át Prágába mentek, hol ismét néhai István főherczeg előtt énekelvén, fejenkint egy-egy arannyal jutalmaztattak.

E nagyszerű műutazás, e könyv keretén kívül esvén, csak futólagosan akarom megemlíteni Haviék műutazásának jelentékenyebb állomáshelyeit, melyek valának: Drezda, Lipcse, München, Berlin, Postdam, Hamburg, Antverp, Koppenhága és Stettin. Európa e nagyhirű városaiban Haviék a művelt közönséget bámulatra ragadván, Párisba érkeztek.

Havi Mihály, különben is tudományosan kiképzett egyén, London mellett szavazott, azonban Szabó József, szintén jeles, mivel s a mellett ruganyos életszervű s vakmerő vállalkozó szellemű egyén, Párist tűzte ki a társulat főműködési helyéül; tudván, hogy Páris világvárosban, ha egyszer valakit vagy valamit a hir csattogó szárnyaira felemel, azt e földgömbön diadallal hordozza az tán körül.

Szabó József tehát Antverpből titokban utazott el Párisba s társulata részére oly kedvező föltételek mellett kötött az ottani

színházakkal szerződést, hogy a biztos tiszta nyeresémeny 50,000 frankkal kecsgettette őket.

1848. évi febr. 10-én Párisba érkeztek, első fölléptük a legszigorúbb francia ítészek mégelégedését is kivívtá; azonban nem várt események megghiúsiták jeles hazánkfiái reményét.

A rég hamu alatt lappangó szikra lángra gyúlt.

A párisi nép Guizot miniszter elmozdítását követelte Lajos Fülöptől. A király végre engedett s a nép kívánalmainak hódolni látszott. Ennek öröme egész Páris kivilágíttatott. A nép száz-ezrei ellepték az utcákat, kivált pedig a tág boulevardokat.

A kivilágítás febr. 21-ke éjjelén történt; midőn egyszerre dobpergés hallatszék, s a királyi katonaság minden oldalról előnyomult.

A fő katonaeó a boulevardok ellen volt irányozva, hol egyszersemind a legnagyobb népsokaság öszpontosúlt.

A párisi nép csakhamar felfogta természetes helyzetét, jól tudván, hogy szétveretésére van a katonaság kiküldve. E nép már oly gyakran megmérközött a sorkatonasággal s csaknem mindig túlnyomó erejének adá jelét. Ez alkalommal is tehát rögtön késznek nyilatkozott az egyenetlen harcöt elfogadni, s egy szívvel, lélekkel: a töltött fegyverekkel és ágyúkkal felszerelt zászlóaljok pusztá kézzel megrohanására határozá el magát.

A boulevard egyik pontján a felizgatott párisi néptömegben Havi és Szabó magyar daltársulatának egyik tagja, Fitos Sándor is ott volt.

Fitos azelőtt színész s most magántánczos volt, s nemzeti tánczunkat oly ügyességgel s bájjal lejtette, hogy a ki azt töle előadva egyszer láthatta, míg élt, soha sem feledheté. A magán magyar tánczot tündérek tánczának nevezték el Párisban.

Fitos Sándor testalkatra nézve nem volt óriás, söt közép termetű és szikár férfi, de lelke ép oly ruganyos volt, mint testének izmai; az eszme gyorsan fogamzött meg lelkében s azt szintoly gyorsasággal végre is hajtotta.

A sors véletlensége úgy hozta magával, hogy a néptömeg ép azon a ponton, hol Fitos állott, a legizgatottabb volt, s a leg-

bátrabbak által lelkesített. A katonaság első lövésére felhangzott az „allons“ szó, melyet egy pillanat alatt százvezrek ajka viszhangozott, s a felbőszült néptömeg, miként az Océán felkorbácsolt hulláma, vad ordításban kitörve, eszeveszetten rohant a fegyveres sorkatonaságra s annak ágyúütegeire.

S e százvezernyi vadúl rohanó és futó között ki érhetett volna hamarább az ütegekhez, mint a kitünő gymnastikus Fitos Sándor. Villámgyorsan termett ő a katonaság előtt, s midőn odaért, egy épen akkor a néptömegre elsütni szándékolt ágyúra veté magát s kétségbeesetten rivalgott a francia tüzérre: „megállj! ne gyilkold testvéreidet.“ Az ágyúsütögetőt ez örütséghez hasonló mérnylet annyira meglepte, hogy szoborként mereven megállott, s míg ismét eszméltre tért volna, a nép ezrei ott voltak már, az ütegeket elfoglalták s a katonaságot lefegyverezték; természetes, hogy ezek nem is igen álltak ellent, mert a nép nyelvén értenek, hisz ők is a francia nép gyermekei.

Képzeltetni, mily dicső nevet vívott ki Fitos, s mily becsülettel árasztá el a magyart; a nép vállaira emelte s éltette, de méltán is. Hány apa s becsületes munkás polgár életét mentette meg, az épen akkor elsülni akaró ágyú gyilkos tüzét elnémítván.

Másnap, febr. 22-én egész Páris nyílt lázadásba tört ki, a vér folyt; de végre a nép győzött s a király futással menekült, hogy soha többé vissza ne térjen. A Bourbonok száműzettek Franciaországból.

Derék földieinket szerencsétlen csillagzatuk vezérlé ép e válságos időben Párisba, mert ez általános zavarban minden színház zárva maradt hosszú időre, s ők végre nagy nyomorra jutottak. Némely jóakarató hazánkfia pártjokat fogta ugyan, gróf Apponyi egy estélyre meghíván, 500 frankkal segítette a társulatot, de mi ez Párisban? Végre annyira eladósodtak, hogy a kormány költségén kellett utazniok Strassburgig; 160 mérföldet gyalogoltak, 3 garas napidíj mellett. Valóban bámolni kell türelmüket s kitartásukat.

Ettől fogva jobbra fordúlt sorsuk, Schweiz dúsan kárpótolta

szenvedésüket, a hol, mint ma is emlegetik, aranyeső hullott reájok.

Egy pár közülök még saját nemzeti szabadságharcunk folyama alatt haza vergődött, ezek közül Udvarhelyi Sándor, Hódi János s a hőslelkű Fitos Sándor honvédek lettek.

Fitos Sándorral 1849-ik évi aug. 17-én közel Soborsinhoz találkoztam, mint beteg honvédtiszt utazott egy kocsin. Ez volt utolsó találkozásunk, rövid idő mulva jobb életre szenderült. Azonban az írgy sors megtagadta tőle a dicső halált a csatatéren, — sorvadásban halt el.

Blum Róbert végórái.

Irta egy fogolytársa.

Félorai halálos félelem kiállása után 1848. nov. 4-én Jella-sich bán főhadiszállásáról erős fedezet alatt a bécsi katonai törzs fogházba vittek. Itt a prófusz átvett, és egy tágas szobába kísért a második emeleten, hol már akkor két foglyot találtam. A kölcsönös bemutatás után megtudtam, hogy az egyik tiszt volt az akadémiái legiónál és a hundsturmi vonalt védte, a másik pedig lengyel nemes, ki azon gyanúban állt, hogy Bommel érintkezett s lovakat szállított a magyar forradalmi kormánynak.

Alig foglaltam helyet a pritstsen, megcsörrent a vasajtó kulcsa, és a prófusz egy fiatal embert vezetett be, ki czvikkerrel szemén, e szavakkal mutatta be magát:

— Én báró Sch. vagyok. Apám házbirtokos. Véletlenül a „Rakétát“ szerkesztettem. Tévedésből fogtak el s még ma szabadon bocsátanak; a főörség parancsnoka megigérte, midőn elfogtak. Prófusz úr! ajánljon az auditor úr szivességébe. Nagyon kérem őt, hogy azonnal hallgattasson ki. Nem lehet az éjt itt töltenem. Vőlegény vagyok s menyasszonyomat megölné miattam az ijedtség és bánat.

A porkoláb az ajtóban állva hallgatta ki, megigérte, hogy üzenetét átadja és eltávozott.

— Tegye kényelembe magát és foglaljon helyet,— mondám; — ön bizonyára itt fog hálni.

— Az nem lehet, én ártatlan vagyok. Szabadon kell bocsátaniok, — heveskedék az ujon érkezett, nagy izgatottan járva fel s alá.

Ezt az ifjú embert pár hó mulva tizenkét évi várfogságra ítélték.

Akkor tájon egymást érte a vendég a katonai törzs fogház-

ban. Minden éjjel, néha több ízben is ajtónyikorgás és lánczesörgés vert fel álmunkból: nehéz rabokat szállítottak olyankor a szomszéd czellákba.

Hogy ily körülmények közt kedélyünk levert volt, azon nem lehet csodálkozni. Ily háborgattatások után ritkán tudtunk többé elaludni, és szomorú aggályok közt töltöttük azt éjt. Én különösen nem tudtam édes álomhoz jutni.

Egy este épen kártyáztunk, midőn a porkoláb szokatlan időben szobánkba lépett és a legionáriust felszólította, hogy menjen vele. A parancs oly sürgető volt, hogy a felszólítottnak alig maradt ideje málháját rendbeszedni.

— Majd utána küldöm a mi itt marad, csak siessünk, — mondá a porkoláb, és eltűnt könnyű vérü rabtársunkkal.

Aztán ismét lehullott ajtónk keresztvása és szobánkba lépett Blum Róbert. — 1848. nov. 8-án történt ez esti 8 óra tájon.

Én az asztalnál ültem báró Sch.-el kártyázva. A lengyel járkált a szobában.

— Jó estét, uraim! — Szólt Blum.

— Ni ni! Blum. Jó estét. — Kiáltott felé a báró, meglepetten.

Én letettem a kártyát, de ülve maradtam.

Blum fekhelyéhez ment, rá tette szőrmével bélelt hálókabátját s így szólt:

— Nem tudom: mit tartsák a dolog felől. Oly hirtelen és különös módon választanak el Fróbeltől, hogy még böröndömet és holmicskámat sem hozhattam el magammal.

— Én ebben semmi különöst nem látok, — vetém közbe, — a bűntársakat rendesen külön választják egymástól.

— Mindamellett is engem aggaszt, hogy most választanak külön tőle, midőn épen katonai törvényszékből jövök.

— Ön törvényszékről jön? — kérdém gyorsan. — S mily rangú katonákból állott az és hányan voltak?

— Ha nem csalódom, csupa hadastyán volt, közemberek, altisztek, tisztok és egy törzstiszt az auditor mellett. Valami tizen lehettek.

A dolog eleinte engem is aggasztott, de aztán inkább rejtélyesnek tünt az fel előttem, mint félelmesnek. Gondolkoztam. Rögtönítelő szék nem lehetett, mert — akkori fogalmaink szerint — az ilyennek illetősége csak 24 óráig tart a tett elkövetésétől számítva, s az eléje állított vádlottnak nem szabad fedél alá jutni.

— Akkor hát haditörvényszék? De azt meg kihallgatásnak kellett volna megelőzni.

— Volt már ön előbb ily törvényszék előtt? — kérdém.

— Nem.

— Akkor tehát nincs mit félnie. Ön teljes kihallgató katonai bíróság előtt állt, melyet már most teljes haditörvényszék fog követni, ha csak valami közbe nem jön, — csillapítám Blumot, teljesen meg levén győződve, hogy az osztrák katonai rendszabályok értelmében többé rögtönítélet alá nem tartozhatik.

De Blum nem csillapodott, aggodalmasan járt-kelt a szobában s látszott, hogy szeretné a beszélgetést folytatni; mi azonban folyvást kártyáztunk. Vesztettem, s csak arra vártam, hogy pénzemnek egy részét visszanyerjem, hogy aztán a játékot, Blum iránt való tekintetből félbehagyjam.

Kis idő múlva elém állt ez, és minden előzmény nélkül így szólt:

— Többi közt azt kérdezték tőlem: igaz-e, hogy a lánczhídtól nem messze fekvő kávéházban ezzel fogadtam Messenhausert: ime a leendő osztrák köztársaság elnöke?

— S ön mit felelt?

— Bevallottam, hogy: igaz, mondtam, de csak tréfából. — Erre azt jegyzé meg a törzstiszt nagy mogorván: Ej mit, tréfa! Az nem tréfa.

— Sapperment! Azt nem kellett volna bevallania, — szólék, a kártyázást félben hagyva.

— De hiszen csakugyan tréfa is volt.

— Az ily tréfák mai világban nagyon komoly dolgok.

— S mi történhetnék velem?

— Azt hiszem, hogy önt Fróbellal együtt, mint a német birodalmi gyűlés tagjait, átszállítják a határon.

— Ez esetben megakadnék uti költség dolgában. Kevéssel elfogatásom előtt küldött ugyan egy ismeretlen 50 forintot szállásomra, melyen megosztottunk; de 25 frt nem elégséges, és még ezt is oda lenn hagytam Fröbelnél az ablakdeszkán.

— E tekintetben ne aggódjék; szívesen adok önnek annyi pénzt, a mennyi utazására szükséges, annál inkább, mert Fröbelnek úgysis adósa vagyok. Holnap majd elintézzük a dolgot, — mondám, ismét a kártyához fordulva.

— A horvát határőr felől is kikérdeztek. Elmondtam az esetet. A szegény ördög ott feküdt nehéz sebben a tulsó parton az égő híd alatt. A szurok égő cseppekben csepegett le rá, és egy sem mozdult bajtársai közül megmentésére. A határőr ordított, hogy mindenkinek megesett rajta szíve, a ki őt látta és hallotta. Én nem tűrhettem tovább; tanácsot tartottam környezetemmel, hogy nem lenne-e emberibb dolog szegényt kivégezni, mint elnézni: hogy sül meg lassankint? A többség az első mellett nyilaskozott, s annál fogva egy lövésünk megmenté a kinoktól. — Azután nem sokára egy golyó röpült felém, kabátomat széttépte és vállamat érinté.

A kabáton világosan felismerhető volt a horzslövés nyoma. A felső kelme rongyai alól kilátszott a gyapot bélés.

— Aztán még egyebeket is kérdeztek tőlem. Kérdőre voltak ide jövetelem célja, az Aulaban tartott beszédem néhány pontjának értelme, a tanulók legiójába való felvétel, az Elite század parancsnokságának elfogadása és egyéb csekély fontosságú tárgyak fölött. Mindenre egyenesen, röviden és szabatosan feleltem, tétova nélkül. Feleleteim jegyzőkönyvbe vétettek, felolvastattak s a jegyzőkönyvet aláíratják velem. Aztán intettek, hogy elmehe-tek. Visszavezettek ugyan egy pillanatra Föbel szobájába, de onnan rögtön ide hoztak.

— Nincsenek böröndjében gyanús papírjai? Például levelek Kossuthtól? — kérdém.

— Nincsenek. Kossuthal nem leveleztem.

— Akkor azt hiszem, hogy mindössze is kikísérik önt a határon.

— Ön azt hiszi? — kérdé Blum merengve.

Aztán néhány szót ejtettünk még Wirthről, ki életének leg-szebb férfi korában oly hirtelen halt el. Körülbelől ezek voltak utolsó szavai, melyeket igyekeztem híven adni. Látszott, hogy szeretne még többet is mondani, de az átkozott kártyából nem tudtam kibonyolodni. Játsszótársam nem hagyott békét.

Blum éjfél tájig fel s alá járt a szobában. Olykor megállott mellettünk s a játékot nézte. Aztán lefeküdt, szőrmebélésű kabátjába burkolódzott és nyitott szemmel feküdt.

Reggeli 6 órakor megcsörrent ajtónk, s rajta a porkoláb lámpával belépván, lábujjhegyen közeledék Blum fekhelyéhez, ki csak akkor ébredt fel, midőn a porkoláb karjánál fogva megrázta.

Blum fölemelkedett, haját hátrasimította, és pár percz mulva indulásra készen állt. Felső ruháját karjára akarta venni, de a porkoláb intett, hogy csak hagyja ott.

— Isten önökkel! uraim. — Szólt, elindulván.

— Vizontlátásig! — mondtam.

— Azt nem hiszem, — vizonzá ő, s azzal bezárult az ajtó utána, az örökkévalóság ajtaja.

Még töprenkedtem, hogy mi fog vele történni, midőn az ablak alatt megperdült a dob, irtózatossággal oszlatván el kétségemet. Ama velőrázó dobpergés volt az, mely a haditörvénytörés ítéletének kihirdetését meg szokta előzni.

— Blumnak vége van! — kiálték, — most olvassák fel halálos ítéletét.

— Ostobaság! — jegyzé meg a báró. — Hogy ölhetnék őt meg? hisz a német birodalmi gyűlésnek tagja.

Azonban az ő kétségek is nem sokára eloszlott.

A porkoláb visszajött, hogy elvigye Blum hálókabátját, óráját, s egyéb ott maradt apróságait. Ez ember születésére román volt, s négy nyelven beszélt, de szigorú parancsa volt, hogy bizonyos kérdésekre egy kukkot se válaszoljon. Feltettem mamgaban, hogy őt meglepem.

— Van mellette lelkész? — kérdém hirtelen.

— Igenis, uram, — válaszolt, kétségkívül azt hívéen, hogy már ugyis tudjuk a dolgot.

Mindnyájunk szive megdöbbsent e fölfedezésre. Hallgattunk az udvarról jövő minden neszre. Hét óra lehetett reggel, midően két kocsi ablakunk alatt elrobogott.

Husz percz mulva a legtisztább német keblek egyike császári vadászok golyóitól szétzúzva feküdt a porondon.

Eszékvár 1849. január és február hónapban.

Irta egy 52. zászlóaljbeli honvéd.

1848⁹/₉-ki szabadságharczunkból oly sok fénypontot tudnánk felmutatni, hogy azok leírása nem csak lapot, de kötetet is számtalant töltene be. Ellenben árnyoldalai, gyászos, homályos pontjai is vannak e dicső multnak. Egyike azon homályos pontoknak Eszékvár, melynek 1848⁹/₉-ki története keserűséggel tölti el a honfi kebelt.

Mindazon eseményeket, melyek ott ez időben lefolytak, nem szándékom ezuttal elsorolni; csupán egy kis töredékre szorítokom, saját tapasztalataimból.

Eszék 3 részből áll: a felső- és alsó-városból, melyek között a vár fekszik, csinos házakkal beépítve s benépesedve, s ez a 3-ik rész.

A vár s a város 1849. év elején négy honvéd zászlóalj által volt megszállva, s a vár védelmére megkivántató tüzérséggel és elegendő ágyúkkal ellátva.

Eszéket elég nyugodtan hagyták jó ideig mind a császári, mind a szerb-rác z seregek. Végre 1849. évi január vége felé úgy hallatszott, hogy egy ellenséges sereg Eszék felé közcglg. A vezér Éder tábornok, egy napon meg akarván győződni, mennyire számolhat honvédeire a vész perczeiben: riadót veretett. A honvédek néhány percz alatt sorakoztak s harczkészen álltak.

Ekkor tudtukra adatott, hogy ez csak kísérlet volt, a parancsnokság meg van velök elégedve, csak hogy jövőre is hasonló buzgóságot tanusítsanak.

Rövid idő múlva január 30 s 31-ke éjén ismét riadó veretett s a honvédek ugyanazon pontossággal gyorsan kiállotak. Most

már komoly volt a szándék, mert az ellenség csakugyan közelgett, mint az előőrsök jelentették.

Az 52. zászlóalj 1-ső százada a felsőváros és a vár közötti glacisra volt felállítva. Hajnali 3 óra tájban a század parancsnoka magához inté az őrmestert, s egy a távolban s az éj szürkületében alig észrevehető fekete pontra mutatott, s kérdé: nem tudná-e kivenni, vajjon mi lehet az ott, embertömeg-e vagy erdő?

A századosnak ezen kérdéséből azt következtethetni, hogy ugyancsak kevés helyismerete lehetett Eszék környékén, hol már hosszabb időt töltött.

Az őrmester tehát megindult a mellé rendelt 5 honvéddel együtt, s minél inkább s inkább közeledett a gyanús tömeghez, annál jobban kivehette annak mozgását; végre tanácsosnak vélte a megállapodást s „állj, ki vagy“ hangzott el ajkairól.

Azonban alig mondá ki e szavakat, midőn az egész csapat fegyvere elsült, a golyózápor füle mellett s feje felett süvöltvén el, s egy embere halva rogyott össze. A gyanús fekete tömeg ellenséges zászlóalj volt.

Az őrmester s az életben maradt 4 honvéd, igen természetes hogy rögtön megfordult és gyors léptekkel sietett századához, melyet már helyén nem talált, tehát a felső várkapu felé tartottak, hol már akkor az előőrson levő összes csapatok összetömörültek azon szándékból, hogy a túlnyomó ellen ereje elől a várba meneküljenek.

A tulsó, vagyis alsó várkapuhoz a másik oldalról hátrált magyar csapatok hasonló szándékkal vonultak s gyűltek össze, hogy t. i. az erőd sánczai közé vonulhassanak.

Azalatt báró Trebersburg cs. vezér csapatai a felső- s alsóvárost elfoglalták, s mind a két külváros lakosságának halálbüntetés alatt parancs adatott ki, hogy a netalán házaikban elrejtőzött honvédeket vagy pedig azok podgyászatát s mindennemű ingóságait rögtön kiszolgáltassák.

Ezalatt azonban a császáriak a vár felé hátráló honvédek üldözésére indulván, a mindkét várkapuhoz szorultakat fegyver- s erős kartácstűzzel támadták meg.

Természetes, hogy az előrsre kiküldött, meghátrált s a vár alá szorult csapatok száma oly csekély volt, hogy az ellen erős támadását visszatorolni képtelenek voltak, mindamellet magokat védni kényszerültek, s a mennyire erejüktől telt visszapuskáltak; azonban töltényeik csakhamar elfogytak, mert körülbelől reggeli 4 órától déli 11 óráig kellett vesztegelniök, mialatt az ellen tüze nagy pusztítást okozott soraikban.

A meghátrált honvédecapatokat tehát 7 óra hosszáig be nem bocsátották a várba hanem kün magokat védni nem tudó kétségbeesett helyzetben hagyták, s 7 óráig tartó folytonos lövöldözésnek tették ki.

Valóban igen setét pont ez 1848⁶/₉-ki szabadságharcunkból; mindamellet méltó a feljegyzésre, akármely okból történt legyen, — tanulságul az utókor számára.

Harmadnapra fel voltak állítva a császáriak ostromtelepei s a vár körül záratott, azonban a lödöztetés elmaradt, minthogy b. Trebersburg cs. tábornok csakhamar körülményesen értesült a várnak állapotáról, különösen pedig a testben s lélekben kifáradt honvédek siralmas sorsáról.

Benn az eszéki várban nagy zavar s még nagyobb lehangoltság uralkodott, e méltatlan tetten elkereredtek a honvédek.

Másnap egy őrnagyunk Rác Sándor kiszökött a várból s többé vissza sem tért, ez még inkább lehangoló a magyarokat, minthogy Rác Sándor hazafiságában bíztak leginkább. Harmadnapon egy másik őrnagy Glovác tűnt el; ebben azonban már nem helyeztek oly nagy bizalmat, miként a neve is tanúsítá. Negyednapra ismét egy harmadik őrnagy ment át a császári sereghez, s végre csak egy őrnagy maradt bennt a 4 közül.

E tény elegendő lett volna az őrség teljes lehangoltságára; azonban chez még sokkal lényegesb okul járult a csapatok teljes kimerültsége, mivel minden 24 órában 16 órai hadi szolgálatot kelle tenniök; mindössze 8 óra jutott az alvásra, evésre és pihenésre ezen emlékezetes téli időben, a midőn 16 órát szabad ég alatt, dermedtő hidegben kellett tölteniök a könnyű egyenruhában.

A fő- és altisztek s a közhonvédek azonban nem szökdöstek, a feladás végső perczéig hiven állottak helyükön s buzgalommal teljesítették kötelességöket.

Azonban ennek daczára a hadi tanács hajlandó volt a várfeladáshoz, egyedül azon kifogást tevén, hogy csak rendes katonai erőnek teszi le a fegyvert; mit Nugent cs. tábornagy mihamarább lehetővé tenni el nem mulasztta, s b. Trebersberg cs. tábornok nagyobbrészt ~~rácz~~ felkelőkből álló seregéhez rendes katonaságot küldvén, a várat febr. 14-én átvette.

A várórség lerakván fegyverét, szabad elvonulást nyert.

Ekként adatott fel Eszék vára s ily könnyedén. Arad s Temes várában ellenkezőt tanúsítottak a császári várparancsnokok, s a rájuk bizott erődöket a végsőig védelmezték, különösen az arádi várban, a hol, midőn az erőd magyarok kezére került, egy kanál zsír s egy itcze lisztnél több eleséget nem találtak; míg ellenben Eszék várában az élelem bőségében úsztak, mit a vár templomában ezrekre menő szalonna-oldal tanúsíta.

A lázadó huszárok.

Irta Potemkin Ödön.

Hogy mily nagy feladat egy csupa újonczból álló csapatot hirtelen, például alig hat hét alatt fegyverbe begyakorolni s egyenesen a csatába vinni, kivált pedig lovas csapatot, melynek nem csak embereit, de főképen lovait kell kitanítani s képezni: annak szemtanuja voltam s naponként ugyancsak izzadtam, fáradtam; azonban sokkal súlyosabb volt fő- s öreg altiszteink kötelessége, kik velünk küzdöttek.

De ennél még egy nagyobb feladat is jutott a honvéd csapatok törzs- és főtiszteinek; s ez a hadi fegyelem meghonosítása volt. Lánglelkű ifjú vezéreink s tiszteink azonban ezen akadályt is el tudták háritni, s a szigorú fegyelmet csakhamar behozták.

Igaz, hogy nem minden csapatnál egyiránt sikerült ennek megtestesülése. A gyalog honvéd zászlóaljokban nagy volt a mivelte ifjúság száma, kiktől a miveltség alantabb fokán állók jó példát látván, ez nagy erkölcsi hatással volt a tömegre, és így nem volt épen oly nehéz boldogúlni; a régi huszár ezredeknél, ahol a fegyelem a nélkül is meg volt alapítva, még könnyebben ment; ellenben az ujonnan alakított huszár ezredeknél s csapatoknál valóban nagy erélyt kellett a tiszteknek kifejteni, különben a szó szoros értelmében veszélyes fejtelenség fejlődött volna ki. Mert megjegyzendő, s talán tudva van, hogy a lovassághoz minél kevesebb mivelte ifjú kívánczodik közlegénynek állani, mint-hogy a lóápolás sok fáradság- s nyugtalansággal jár, s a lovaglásban gyakorlatlan egyénnek eleinte sokat kell szenvedni.

Míg ellenben a köznép, különösen a földmivelő osztály fiai, méltán mondhatni, mind született lovasok — kivált pedig a síkföldiek.

A magyar gazda 6 - 7 éves fiát már lóra ülteti, s a mezőre

küldi, hol aztán napi renden van a futtatás, s így mikorára a fiú 18 évét eléri, oly biztosan megüli a legszilajabb lovat, mintha azon szivta volna anyja tejét.

A legkitűnőbb lovasok alföld pusztafiai, kivált a hírneves csikósok, kiknek valódi hazája a Tiszahát s a Duna-Tisza-köz, legfőképen pedig a Jász-Kunság, kiknek fiai egyről egyig mind huszárok akarnak lenni ha t. i. fegyver alatt kell szolgálniok, s ha gyalog zászlóaljhoz hozzák őket, szégyennek tartják azért, hogy az illető tiszt kételkedni mer lovaglási tehetségben.

A Lehel ezrednek 5 százada, tehát az a század is melyben szolgáltam, csupa jászkúnokból állott. Tagadhatlan, hogy a jász-kún harcias nép, e szellemet már őseitől öröklé. A kún elevenebb s tanulékonyabb, mint a jász, azonban vitézségben a jász mit sem enged a kúnak, s a tüzet szintúgy megállja. E jeles népnek kiváló sajátsága a szilajság, mely a harc terén nagy előnyül szolgál, de azonkívül fékezni kell azt, s ha ez sikerül: a jászkún a világ első lovas harcosává válik.

Ezredünk, kivált pedig századunk nagyobb részét csikósok s pusztán nevededett telivér fiúkból állott, kik gyermekkoruktól fogva a szabad, független élet gyönyöreihez szokva levén, a társadalmi élet szabályairól s a törvényekről igen homályos fogalommal bírtak, s most szabadság harcosainak érezvén magokat, a hadi fegyelem vas jármába sehogy sem akarák fejökét hajtani.

Tiszteink fő gondja oda irányult, hogy a rend s a jó erkölcs az ezredben meghonosuljon: mindenek felett az orzást s tolvajlást szigorúan tiltották.

Századunkban K. András, a ki különben szelid és pontos fiú volt, azon szerencsétlen szenvedélylyel bírt, hogy a mi körme alá került, azt elsajátítani szerette. Két ízben ily áthágásért rövidvasra csukatott, harmadszor, az ezredparancsnoka Mészöly Farkas, 12 pálca ütlegre ítélte el, visszaretentő példaadás végett.

Az ítélet megérkezett. Én, mint a század őrmestere, a kiállított század előtt az ezred ítéletét felolvasni kényteleníttem. Azonban alig hangzott el a végső szó ajkimról: az egész század felszólalása egy hangba olvadt össze, kiáltván: „ezt nem enged-

jük! mind halálig nem engedjük!“ A század kolomposai elkezdtek tüzesen szónokolni: „hát azért küzdünk a szabadságért, hogy minket, mint az oktalan állatokat botozzanak?“ Ismét egy másik megszólalt: „ez ítéletnek egy szívvel lélekkel mindnyájan ellene szegülünk, s ha bajtársunk a büntetésnek alá veti magát: össze-aprítjuk! Örmester úr! akaratunkat jelentse a százados urnak!“

Mit volt tennem? bementem Niszner **Antal** századosomhoz, a kinek ez eset szállása udvarán történt, **Glogovác** községben Ó-Aradtól két órára.

A százados nyugodtan végig hallgatta jelentésemet, kardot kötött s a kiállított század elébe lépven, mondá: „mi ez, ti az ezred parancsnok ítéletének ellene szegültök?“ Erre az egész század egyhangúlag harsányan válaszolt: „igen, mind halálig!“

Ezt hallván a százados, határozottan felém fordult, mondá: „örmester üljön lóra s azonnal lovagoljon be Aradra a tábornokhoz, egy zászlóalj honvédet fog kérni.“ Ekkor ismét a századhoz szólt: „még ma lefegyverkeztetek s a gyalogság közé soroztatlak mindnyátokat.“

E fenyegetés mennykőcsapás volt huszárjainkra. Egyszerre néma csend lett. Hiszen a huszárra nézve, ki lovát s a lovaglást annyira szereti, a legnagyobb büntetés az, hogy ha gyalogok közé sorozzák.

Ezek után Niszner százados végig jártatá tekintetét az egész századon, s jól ismervén a szájhősöket, egyenként hozzájuk lépven, kérdé: „hogyan, te merészeltél az ezred parancsnok ítélete ellen kikelni?“ De a kolomposok mind elnémultak. „Nos mertek-e még zúgolódní?“ szólt a százados. Ismét nagy csend lőn. Ekkor felém fordult s mondá: „örmester! hajtassa végre az ítéletet,“ s nyugodtan lakába visszatért.

Az ítéletet végre kellett hajtatom, s a századosnak előleges meghagyása folytán Nagy Antal és Cseri József káplárokat állítottam a bünös fölébe két mogyorófa pálczával.

Nagy Antal, mint 24 éves megtestesült régi időbeli huszár, túlbuzgón teljesíté nem épen kellemes kötelességét, s K. Andris-sal ugyancsak érezttette keze súlyát, míg ellenben Cseri József

ujjoncz, s a mellett jó szívü fiú levén, csak amúgy legyezgetve érinté pálczájával a bűnöst, ki a nélkül, hogy csak egy mukkot is szólt volna, mozdulatlan kiállta büntetését, fölkelt s a 12 pálczaütést katonásan megköszönte.

Ezután röviden, néhány szóval huszárjaink szívéhez szóltan, intvén őket, hogy jövőre ehez hasonlótól óvakodjanak.

Erre többen sírva fakadtak a szégyen miatt, mely a századot érte, de nem is lázadtak fel többé, mert a százados fenyegető szavai, hogy egy honvéd zászlóajjal lefegyverkezteti őket s a gyalogság-közé soroztatja, rémületesen esengtek füleikben, s azontúl ehez hasonló eset többé elő nem fordúlt.

Egy muszkatiszt becsületessége.

Irta egy honvéd.

Az aradi fogságból csakhamar kiszabadulván, útnak indultam haza felé s Nagyváradon és Szabolcsmegyén át Tokaj alá értem. A szálfákrá hirtelen felállított Tiszahídon áthaladván, a város nagy vendéglője felé hajtottam.

Tokajban egy ház előtt (ha jól emlékszem sóház volt), egy muszka tisztet láttam a fakorlátra könyökölve, ki szemeit le nem vette rólam s mellettem ülő honvéd társamról. Nem tagadom, hogy szándékosan másfelé vetém tekintetem, mert gyanítám, hogy a vizsga szemű orosz felismerte bennem s utitársamban a volt honvédeket. Két, jó vérű lovannak közé suhintottam, és sebes vágatva haladtam el a sóház előtt, a gyűlölt muszka vendég figyelmét kikerülendő.

Azonban sokáig gyorsan nem haladhattam, mert egyrészt Tokaj döcögős kövezete, másrészt az út meredeksége gátolt abban, s kénytelen voltam lassú léptekre szorítani lovaimat, midőn egyszerre hátam megett azt hallom lengyelül kiáltani: „megállj magyar, megállj honvéd!” Hátra pillanték s boszúságomra a kikerülni ohajtott muszka tisztet ismertem fel a kiáltozóban.

Kissé gondolkodtam: megálljak-e? Azonban tanácsosnak véltem a megállást annak kívánsága vagy parancsára, kinek ez idő szerint nagy hatalma volt felettünk. Tehát megállítam lovaimat.

Az orosz tiszt lelkendezve futott kocsim után s lihegve mondta: „bajtárs! az égre kérlek, be ne menj a városba!”

— Miért? — kérdém bámulva.

— Mert a nagy vendéglőben egy ausztriai cs. katonai commissio van felállítva Haynautól, mely minden erre átutazó volt honvédet minden tekintet nélkül besoroz; s ilyen szerencsétlenek már meglehetősen nagy számmal vannak itt letartóztatva. For-

dítsd meg lovaiddat, vedd utad bármerre másfelé, csak Tokajba be ne menj.

E ritka becsületességen elbámultam s hálával voltam eltelve az orosz tiszt iránt, nemes szívűségét megköszöntem s lovaimat megfordítva, mondtam: „Köszönöm jó lelkű bajtárs, az ég vezéreljen szerencsésen vissza hazádba!“

A muszka tiszt érzékenyen megszorította kezemet, mondván: „Bárcsak visszatérhetnék mihamarább hazámba, mert oda ugyan nem vágyom egyhamar vissza, hol csak inséget és nyomort látok.“

— Jól tudom, ti sem vagytok a legboldogabbak, szegény muszkák.

— Én lengyel vagyok s nem muszka — szólt fájdalommal az ifjú tiszt, kezemet érzékenyen megszorítván — s a magyart nagyon szeretem.

E szavak után könnybe lábbadtak szemei, keblére szorított s csak annyit rebeghetett: „siess bajtárs, mert ha késsel, elfognak s besoroznak,“ azzal gyors léptekkel visszasietett.

Sebes vágatva kisiettem Tokajból és Szerencsig meg sem állottam.

A muszka tiszt állítását csakhamar többen támogatták s kétségbe vonhatlan ténynek állították.

Én a besorozást útitársammal együtt szerencsésen kikerültem. És ez nagyon örvendetes dolog volt mindkettőnkre, de különösen társamra nézve, ki ép és fiatal volt, míg engem sebem miatt úgy sem tarthattak volna soká ott.

A honvédek 1868-ban.

Irta Jókai Mór.

A ki nem tud imádkozni, — ne menjen a tengerre; csak töltsön el egy napot az inséget szenvedő honvédekkel, s megtanúl imádkozni.

Mily kifogyhatlan változatai a nyomornak! Mily végzetetlen phantasiája az emberi dicsőséget sárbazuzó balsorsnak.

Mennyi borzalomteltjes életregény!

A kezdete mindeniknek ugyanaz: hős volt, harczott a szabadságért, az alkotmányért. A vége pedig az, hogy most koldus. Egyik még szemérmes, másik már követelő, az utolsó már hozzá van szokva az alázatossághoz. Egyik még küzd, még föl akar emelkedni, a másik már fekszik a földön, s ha sár van, a sárban. Egyik még munkát keres, de nem talál sehol; a legtöbb nem tudja már, hogy mihez kezdjen az életben?

Itt egy alak, három sebhelylyel a fején; — a mit beszél, nem lehet érteni, mert sebei miatt elveszté elmeerejét, csupán csak annyi maradt meg neki, hogy a veszteségére emlékezzék.

Aztán egy másik és ismét másik, kinek egyik keze, egyik lába maradt el a csatatéren; kezek, miken csak két ujj maradt meg az alamizsnafillért elvenni. — Aztán jönnek a mesebeli egyesültek: egy sánta, kit a lépcsőn feljönni egy vak segített föl. Amazt egy ágyúgolyó törte le; ezt egy explosio vakította meg. Másik és ismét másik már később vakult meg a munkában.

Itt egy szélhűdött alak, melynek minden ize reszket; a széket melyre ül, mintha földrengés rázná alatta; a másiknak csak fél felét ütötte meg a szél, fél kézzel, fél lábbal vonszolja tovább roncsolt alakját; egy félig megholt ember; félig el is temetve már.

Majd tisztos őszszakállu arcok, miken a köny csordul végig, midőn multjukat kell fölemlitniök.

Egykor gazdag urak, százezrek birtokosai, kiknek mindenüket a haza balsorsa vette el s a kiknek a haza jobb sorsa nem adhat vissza semmit. Koldustáskájukban egy halmaz papiros, a minek hajdan „magyar pénz“ volt a neve; most pedig „szegény-ségi bizonyítvány.“

Halvány, aszkóros betegek; kiknek alig vannak már napjaik hátra s ez rájuk nézve a legjobb vigasztalás; — roskatag lábba-dozó, kiknek addig volt otthonuk, míg a kórházban voltak; most hazájuk az országút, tanyájuk a kapuk mélyedése.

És még betegebbek, kik idáig sem birnak már eljönni, kik a segélyt a pusztta földön fekvve várják egy dohos pincze zugában; gyógyszer, ápolás nélkül, apró gyermekektől körülvéve, kik kenyeret kérnek a munkából kidült apától.

És özvegy asszonyok, kiknek hűségéről tanúskodik a hús év viselésben megfakult gyászruha; kik dolgoztak, a hogy egy asszony kéz dolgot végezni bir, s belevakultak a szemrontó munkába.

Van köztük egy, ki keserves munka mellett, himzéssel tartotta fenn magát a világban, úgy nevelte fel gyermekét, míg dőlczeg ifjú lett belőle, míg oklevelét kiérdemelte; s akkor e szép reményű ifjú föbelötte magát. — Mikor ez a szegény özvegy azt kérdezi: „hát ez a golyó fiamtól életem jutalma?“ (A másik golyó férjének jutalma volt Déva alatt.)

Vannak, a kiken még külsőleg nem látszik a nyomor. Titkolják míg lehet. Még van egy tisztességes öltöny rajtuk; mert el tudják birni az éhezést. Tanult emberek is, hasznukat lehetne venni; csak az a baj, hogy több az ember a világon, mint a számukra való hely; így hányódnak, vetődnek egyik csalódásból a másikba; nem bocsátva el a reményt s éhezve miatta. Mások már megadták magukat a nyomornak, s nem tagadják azt külsőjükön. Még viselik az uri szabásu ruhát, de elvásottan már, gombok, zsinórok leszakadtak róla; némelyiknél az egész téli öltönyt egyetlen meleg nyakravaló képviseli, a szerencsésebbek egy-egy prémes öltönydarabhoz jutottak, mit valaha megyei hajdú viselt. Aztán mindig alább: a kiken már alig tartja össze egyik rongy a másikat, a kiken már csüng a koldus jelmez; a szakadozott daróc, a pok-

rócz csuha, és e darócz rongyok alatt ott van a nemzeti érdemrend, melyet vitéz tettekért tüzött keblükre valaki valaha. — És aztán mindig alább: a kinek még darócz csuhája sincs, hanem ugyanazon lustre kabátban jár most is, a melyben tavaly nyáron feljött a királyi ajándék hírére, s mutatja, hogy nincsen alatta más; — de igen: egy sebhely, szétszakadt granát emléke. — És mégis alább: nyomorult alakok, a kik már a társadalomra nézve el vannak veszve; széttépve nem csak az öltöny, nem csak a test, hanem a lélek is! És a kikkől mind virága, büszkesége lehetett volna e hazának!

Még itt sincs vége. Még hátra van a nyomor; mely nem panaszkodik; melynek utána kell járni, melyet föl kell keresni; melyet szép szóval kell vallomásra bírni és kérni, hogy fogadjon el segílyt. Hátra van a panasz, mely nemzete szégyenét nem akarja tetézni, s eltemeti magát a keserű szívbe, a míg bírja; vagy az édes Duna fenekére, mikor már nem bírja.

Ez a mi honvéd életünk ábrázatja.

TARTALOM.

	Lap
A honvéd, a huszár és a honvédtüzér	1
A szászsebesi és szászvárosi csata	17
Klapka indulója	27
Bercsényi indulója	28
Komárom Klapka alatt	30
Az aradi polgárság	78
Honvéd történetek:	
3. Nagy-Szeben bevétele	81
4. Karácson ünnepe Kolozsvárott 1848-ban	95
5. A branyiszkói hősök	104
6. A két honvéd	116
Kossuth Lajos nótája	126
A két hős	128
Az erővel megnémetesített magyar huszár	142
Színészeink a szabadságharcban:	
4. Honvédtisztek bosszúja Budavár ostrománál	145
5. Egy magyar hős a francia forradalomban	151
Blum Róbert végórái	155
Eszékvár 1849. január és február hónap	161
A lázadó huszárok	165
Egy muszkatiszt becsületessége	169
A honvédek 1868-ban	171
